

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२२-२०२३

गृह विभाग

(भाग - १)

(सर्वसाधारण)

येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे-४११ ००६
२०२२

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२२-२०२३

गृह विभाग

(भाग १)

(सर्वसाधारण)

(एक)

गृह विभागाने तयार केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकांची यादी

कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा क्रमांक	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१	गृह विभाग (सर्वसाधारण)
२	गृह विभाग (राज्य उत्पादन शुल्क)
३	गृह विभाग (परिवहन)
४	गृह विभाग (पोलीस)
५	गृह विभाग (कारागृह)

(दोन)

अनुक्रमणिका

	पृष्ठ
प्रस्तावना व समग्र कार्यक्रम	.. 9
एकूण अर्थसंकल्पाचा कार्यक्रमनिहाय तपशील – विवरणपत्र	.. 8
एकूण अर्थसंकल्पाचा प्रधानशीर्ष-नि-कार्यक्रमनिहाय तपशील – विवरणपत्र	.. 6
कार्यक्रम –	
1. राज्य मानवीहक्क आयोग/प्रशासन	.. 9
2. विधी सल्लागार व समुपदेशी (सरकारी अभियोग संचालनालय)	.. 12
3. विशेष कार्यकारी दंडाधिकारी	.. 25
4. गृह विभाग, मंत्रालय	.. 32
5. नागरी संरक्षण	.. 43
6. होमगार्ड्स	.. 56
7. इतर खर्च – प्रादेशिक सेनेतील सैनिकांना पुरस्कार	.. 69
8. धर्मादाय प्रयोजनार्थ देणग्या (संस्थांना देणग्या)	.. 66
9. ठेव संलग्न विमा योजना-शासन भविष्य निर्वाह निधी	.. 67
10. घरबांधणी अग्रिम	.. 90
11. मोटार वाहनांच्या खरेदीसाठी/इतर वाहनांसाठी आगाऊ रकमा	.. 95
12. वैयक्तिक संगणकासाठी आगाऊ रकमा	.. 96
13. राज्यातील पोलीस दलातील कर्मचारी यांना घरबांधणीसाठी बँकांमार्फत कर्ज व्यवस्था करणे	.. 98
14. नागरिकत्व प्रमाणपत्रे	.. 900
15. महाराष्ट्र सायबर	.. 904
16. राज्य व विभागीय पोलीस तक्रार प्राधिकरण	.. 909

प्रस्तावना

पोलीस, होमगार्ड, नागरी संरक्षण संघटना, तुरुंग, राज्य उत्पादन शुल्क, परिवहन (बंदरे, मार्ग परिवहन, महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ) आणि सरकारी अभियोग संचालनालय हे गृह विभागाच्या प्रशासनिक नियंत्रणाखाली आहेत. हा विभाग २५ मुख्य शीर्षांचे व ५ जमाशीर्षांचे नियंत्रण करतो. या २५ मुख्य शीर्षांपैकी ११ शीर्ष महसुली लेख्यांवरील खर्चाकरिता, ४ भांडवली लेख्यांवरील खर्चापोटी व २ ऋण शीर्षाखालील खर्चाकरिता आहेत. गृह विभागांतर्गत या सर्व लेखाशीर्षांचे कार्यक्रम अंदाजपत्रकासाठी खालील प्रमुख गट केलेले आहेत :—

- (१) सर्वसाधारण (न्यायदान, होमगार्ड, नागरी संरक्षण, नागरिकत्व आणि राज्य मानवी हक्क आयोग यांसहित)
- (२) राज्य उत्पादन शुल्क
- (३) परिवहन
- (४) पोलीस
- (५) तुरुंग

२. या कार्यालयाची कार्यक्रम अंदाजपत्रके स्वतंत्रपणे तयार केली आहेत. गृह विभाग, सरकारी अभियोग, न्यायदान, होमगार्ड, नागरी संरक्षण व नागरिकत्व यांची कार्यक्रम अंदाजपत्रके या भागामध्ये सादर करण्यात आली आहेत.

३. कार्यक्रम अंदाजपत्रक तंत्रानुसार प्रत्येक कार्यक्रम चार भागांमध्ये सादर करण्यात आला आहे. पहिल्या भागात प्रस्तावना, दुसऱ्या भागात वित्तीय आवश्यकता, तिसऱ्या भागात कार्यक्रमाचा सारांश आणि वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण व चौथ्या भागात कर्मचारीविषयक सारांश दिला आहे. दुसऱ्या भागात कार्याचे वर्गीकरण, उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण व वित्त व्यवस्थेची साधने अशा तीन भागांत आणखी विभागांनी झाली आहे. कार्याचे वर्गीकरण खर्चाचा हेतू दर्शविते, उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण खर्च कोणत्या पद्धतीने वा मार्फत केला जातो, हे दर्शविते आणि वित्त व्यवस्थेची साधने विधिमंडळाच्या संमतीनुसार कोणत्या प्रधान शीर्षाखाली तरतूद करण्यात आली आहे हे दर्शविते.

४. कार्यक्रम अंदाजपत्रक हा मूल्यमापनाचा अहवाल नाही हे सर्वमान्य आहे. तरीसुद्धा गृह विभाग पार पाडत असलेले कार्य लक्षात घेऊन मिळालेल्या शक्य तितक्या अद्यावत माहितीच्या आधारे विभिन्न कार्याची स्थिती दाखविण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

समग्र कार्यक्रम

या विभागाचे कार्यक्रम अंदाजपत्रक पाच वेगवेगळ्या भागांमध्ये तयार करून सादर करण्यात येते. म्हणून समग्र कार्यक्रमसुद्धा पाच वेगवेगळ्या भागांमध्ये तयार करून सादर करण्यात येत आहे.

गृह विभाग, न्यायदान, सरकारी अभियोग संचालनालय, नागरी संरक्षण, होमगार्ड्स आणि नागरिकत्व व अधिवास प्रमाणपत्रे यांचा समग्र कार्यक्रम या भागामध्ये सादर करण्यात आला आहे.

गृह विभाग (खुद्द)

(अ) या विभागातील कामकाज ५३ कार्यासनांमध्ये विभागण्यात आले आहे. या कार्यासनांच्या प्रमुखपदी कक्ष अधिकारी किंवा अवर सचिव आहेत. ही कार्यासने १० उपसचिव, ४ सहसचिव, १ प्रधान सचिव आणि ३ अपर मुख्य सचिव यांच्या पर्यवेक्षीय नियंत्रणाखाली आहेत.

(ब) अभियोग संचालनालय, २०१४-न्यायदान, १९४८-विधी सल्लागार व समुपदेशी.— अभियोग संचालनालय या कार्यालयाची स्थापना १९५८ मध्ये झाली. संचालक यांची नेमणूक पूर्वी भारतीय पोलीस सेवेतील पोलीस महानिरीक्षक दर्जावरील अधिकाऱ्यांमधून प्रतिनियुक्तीने करण्यात येत होती. याबाबत सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार दिनांक २० मे १९१७ च्या शासन निर्णयान्वये अभियोग संचालनालयाची पुनर्रचना करून राज्यातील सर्व अभियोक्त्यांना या संचालनालयाच्या अधिपत्याखाली आणले गेले आहे. संचालक पदाचे सेवाप्रवेश नियम, १९१७ मधील नियम ३ (अ) अन्वये कार्यरत उपसंचालकास पदोन्नतीने संचालकपदी नेमता येते अथवा नियम ३ (ब) अनुसार संचालकपदी उच्च न्यायालयाच्या संमतीने जिल्हा व सत्र न्यायाधीश वर्गातील न्यायाधीशांची नेमणूक वर्ग करून करण्यात येते.

राज्यातील सहायक सरकारी अभियोक्ता प्रवर्गाचे प्रशासन हे प्रमुख कार्य संचालनालय पार पाडीत आहे. तसेच सत्र न्यायालयात गुन्ह्याचे तपासाकामी किंवा न्यायालयात केस चालविताना काही दोषामुळे आरोपीची निर्दोष मुक्तता झाली असल्यास ते निर्दर्शनास आणणे हे या संचालनालयाचे मुख्य काम आहे. ज्या केसमध्ये आरोपीची मुक्तता झाली असेल त्या सत्र न्यायालयाच्या निकालपत्राची या संचालनालयात छाननी केली जाते. एखाद्या प्रकरणात योग्य वाटल्यास अपिलाचीही शिफारस या कार्यालयातर्फे केली जाते.

(क) नागरी संरक्षण.— नागरी संरक्षण राष्ट्राच्या अंतर्गत संरक्षण योजनेमधील एक अविभाज्य अंग आहे. नागरी संरक्षण हालचाली अंतर्गत शत्रूंची उद्दिष्टे सफल होऊ न देण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला जातो. नागरी संरक्षण दलाचा मुख्य उद्देश शत्रूच्या हल्ल्यामुळे होणाऱ्या परिणामाची तीव्रता कमी करणे, जीवित व मालमत्तेची हानी कमीत कमी होण्यासाठी प्रयत्न करणे, उत्पादन खंड न पडू देणे व सर्व जनतेचे मनोधैर्य कायम राखणे तसेच दैनंदिन जीवन त्वरित पूर्वस्थितीत आणणे असे आहेत. सदर उद्दिष्ट साध्य होण्यासाठी शांततेच्या काळात स्वयंसेवकांची भरती करणे व प्रशिक्षण देणे इत्यादींचे जोरदार प्रयत्न करण्यात येत आहेत. तसेच निझिय स्वयंसेवकांना कमी करण्यात आले आहे. मा. संचालकांच्या आदेशानुसार नागरी संरक्षण जनजागृती प्रशिक्षण उपक्रम राबविण्यात येत आहे. सदर प्रशिक्षण कार्यक्रमात शासकीय कार्यालयातील अधिकारी व कर्मचारी, शाळा-महाविद्यालयातील शिक्षक, प्राध्यापक, विद्यार्थी, औद्योगिक घटकांमधील अधिकारी व कर्मचारी यांचा समावेश आहे. नागरी संरक्षण कार्यालयाकडून माहे एप्रिल २०२० ते मार्च २०२१ पर्यंत एकूण १,१४,०८८ नागरिकांना प्रशिक्षण देण्यात आले आहे. नागरी संरक्षण दलातर्फे आयोजित केलेल्या जनजागृती प्रशिक्षणामध्ये आपत्ती व्यवस्थापन, अग्निशमन, प्रथमोपचार विमोचन प्रशिक्षण कार्यक्रम घेण्यात आले आहेत.

नागरी संरक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालय

नागरी संरक्षण स्वयंसेवक, शाळा, कॉलेज यांचे विद्यार्थी, शहरातील औद्योगिक नागरी संरक्षण घटक, वाणिज्य नागरी संरक्षण घटक, मर्मस्थ प्रतिष्ठापने, शासकीय निमशासकीय कार्यालयातील कर्मचारी व नागरी संरक्षण अत्यावश्यक सेवेतील कर्मचारी इत्यादीना राज्य स्तरावरील नागरी संरक्षणाचे विशेष प्रशिक्षण देण्यासाठी बृहन्मुंबईमध्ये सन १९६३ मध्ये नागरी संरक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालयाची स्थापना करण्यात आली. राज्य फिरते नागरी आणीबाणी सेनास्तंभ

२. पुढील वर्षात हाती घेण्यात येणारी कामे.— नागरी संरक्षण सेवा उभारणे, स्वयंसेवकांची नोंदणी करणे आणि प्रशिक्षण देणे, नागरी संरक्षण शहरातील औद्योगिक क्षेत्रात जास्तीत जास्त नागरी संरक्षण पथके स्थापन करण्यात प्रोत्साहन देणे इत्यादी नागरी संरक्षण उपाययोजनांबाबतचे कार्य हाती घेण्यात येईल. जास्तीत जास्त नागरिकांना नागरी संरक्षण प्रशिक्षण देऊन आपद्यवस्थापनेबाबत जागरूकता निर्माण करणे हे नागरी संरक्षण दलाचे उद्दिष्ट आहे.

(ड) होमगार्ड्स.— जनसेवेच्या भावेने प्रेरित होऊन स्वेच्छेने पुढे येणाऱ्या समाजातील सर्व स्तरातील पात्र उमेदवारांना त्यांच्या क्षेत्रात होमगार्ड संघटनेत भरती करून घेतले जाते. त्यांना प्राथमिक, उजळणी व प्रगत प्रशिक्षण दिले जाते. प्राथमिक व उजळणी प्रशिक्षण जिल्हा स्तरावर दिले जाते. मध्यवर्ती प्रशिक्षण संस्था, घाटकोपर, मुंबई येथे दिले जाते.

पोलीस महासंचालक दर्जाचे अधिकाऱ्यांची महासमादेशक, होमगार्ड या पदावर (शासनाकडून) प्रतिनियुक्तीवर नेमणूक केली जाते व ते होमगार्ड संघटनेचे प्रमुख असतात. महाराष्ट्र राज्यातील सर्व जिल्ह्यात जिल्हा समादेशकांची तीन वर्षे या निश्चित कालावधीकरीता शासनाकडून नियुक्ती केली जाते. सदर पद मानसेवी असून त्याचे कार्यालयाचे कामाकरिता वेतनी कर्मचारी वर्ग नियुक्त करण्यात आलेला आहे. तसेच त्यांचे अधिनिस्त पथक, उपपथक ही मानसेवी अधिकाऱ्यांची कार्यालये असतात.

होमगार्ड वेतनी कर्मचारी नसून मानसेवी स्वयंसेवक आहेत. त्यांना प्रशिक्षण कर्तव्य कालावधीत अनुज्ञेय भत्ते दिले जातात.

२. नैसर्गिक आपत्तीच्या प्रसंगी होमगार्ड संघटना ही नागरी संरक्षण संघटनेचे केंद्र (Nucleus) म्हणून कार्य करते. याचवेळी परिवहन, दळणवळण, पाणीपुरवठा व इतर आवश्यक सेवा खंडित झाल्यास त्या पूर्ववत चालू करण्यासाठी होमगार्ड साहाय्य करतात. कायदा व सुव्यवस्था राखण्यासाठी, तसेच सालाबादप्रमाणे येणारे सण/उत्सव जिल्ह्यामधील स्थानिक यांत्रांप्रसंगी होमगार्ड पोलिसांना मदत करतात. विनाशुल्क रुग्णसेवा, नेत्र शिविरे, श्रमदान, रक्तदान, रोगनिदान शिविरे, वन महोत्सव, सामाजिक वनीकरण इत्यादीसाठीदेखील होमगार्ड्सच्या सेवेचा समाजोपयोगासाठी उपयोग करून घेतला जातो. याप्रकारे होमगार्ड संघटना, वन, सार्वजनिक आरोग्य, अग्निशामक दल, पोलीस इत्यादी विभागांना आवश्यक ती सर्व मदत करीत असते. भारत सरकारने अधिकृत केलेल्या एकूण ५३,८५६ च्या लक्ष्य संख्येच्या संदर्भात राज्यातील होमगार्ड्सची सप्टेंबर २०२१ अखेर एकूण पटावरील संख्या ४४,८०३ आहे. यापैकी ३८,६४३ पुरुष व ६,९६० महिला होमगार्ड्स आहेत.

३. सन २०२१ या वर्षी कोविड विषाणू प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी कायदा व सुव्यवस्था राखणेकामी होमगार्ड्सी पोलिसांना मदत केली आहे.

तसेच मुंबई, पुणे, नाशिक व ठाणे येथील IT कंपन्यांना कोविड विषाणू प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी सुरक्षा सेवांतर्गत होमगार्ड सेवा पुरविण्यात आलेली आहे.

४. होमगार्ड हे मानसेवी सदस्य असून त्यांचे हिताच्या काही योजना आहेत. त्यानुसार सलग ३ वर्षे कार्यरत होमगार्ड सदस्यास पोलीस शिबीर वनरक्षक, फायरमन या पदावर नियुक्तीकरिता ते विहित पात्रता पूर्ण करीत असल्यास ५ टक्के आरक्षण देण्यात आले आहे. या होमगार्ड्स संघटनेतील सर्व होमगार्ड्सना आपली सेवा विविध क्षेत्रांना देण्याची संधी मिळावी. प्रामुख्याने हा उद्देश समोर ठेवून होमगार्ड सुरक्षा रक्षक सेवा योजना शासन मान्यतेनुसार सर्व जिल्हा स्तरांवर कार्यान्वयित करण्यात आलेली आहे. या योजनेत पात्र माजी सैनिकांनाही प्राधान्य देण्यात आलेले आहे. या योजनेअंतर्गत होमगार्ड्सना आवश्यक ते प्रशिक्षण देण्यात येत आहे. प्रशिक्षित होमगार्ड्सवी सेवा शासकीय/निमशासकीय महामंडळे, कार्यालये, खाजगी कंपन्या/संस्था व बँका यांना त्यांचे मागणीनुसार पुरवण्यात येते. या योजनेअंतर्गत आता होमगार्ड्सना सुरक्षारक्षक म्हणून सेवा पुरविण्याची संधी आळीपाळीने मिळत असून, या सेवेच्या मोबदल्यात त्यांना आर्थिक लाभ मिळत आहेत. या सेवेस उत्तम प्रतिसाद मिळण्यासाठी या संघटनेचा सर्वतोपरी प्रयत्न आहे.

विवरणपत्र / STATEMENT

एकूण अर्थसंकल्पाचा कार्यक्रमनिहाय ते
Programmewise details of Total Budget

ପକ୍ଷଣ ଅନୁରୋଧ କରିବାକୁ ଆମେ ଯାହାରେ ଏହାରେ ଦେଖିଲାମ

Programmewise details of Total Budget Estimates

(रुपये हजारात/Rs. in thousands)

8.	१०६ नागरी संरक्षण-- भारित	..	-	-	-	IV. 106 Civil Defence-- Charged
	दत्तमत	दत्तमत	..	153812	265797	Voted
	बी-१,२०७०-इतर प्रशासनिक सेवा				251575	B-1 2070-Other Administrative Services.
9.	१०७ होमगार्ड--					V. B-107 Home Guards
	भारित	भारित	..	-	38	Charged
	दत्तमत	दत्तमत	..	2400243	50	Voted
	(२०७५०९८)			2230198	3944012	B-4 2075-Miscellaneous General Expenses
6.	८०० इतर खर्च (प्रावेशिक सेनेताल कम्युनिक्याना पुरस्कार)--- (२०७५०९८)	..	-	1	1	VI. 800 Other Expenditure-- (Awards to the Personnel of Territorial Army). (20750187)
7.	८०४ संकीर्त सर्वसाधारण सेवा	..				VII. B-6 2235-Social Security and Welfare
9.	बी-६ २२३५ सामाजिक सुरक्षा व कल्याण					104 Deposit Linked Insurance Schedule
	१०४ योजनेशी संलग्न ठेव-- शासन भविष्य निर्वाह तिथी-- (२२३५१६८४)		7105	7500	46960	Government Provident Fund. (22351684)
c.	बी-६, २२५०-इतर सामाजिक सेवा २. १०१ ईमादाय प्रयोजनासाठी देणाऱ्या (संस्थांना देणाऱ्या)-- (२२५००२२४)	0		6000	10000	VIII. B-6, 2250 Other Social Services 2. 101 Donations for Charitable purposes (Donations to Institutions). (22500228)

विवरणपत्र / STATEMENT

एकूण अर्थसंकल्पाचा प्रधानशीर्षनि-कार्यक्रम निहाय तपशील

(रुपये हजारात/Rs. in thousands)

अनु- क्रमांक Sr. No.	कार्यक्रम Programme	प्रत्यक्ष रकमा Actuals 2020-2021	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimate 2021-2022	सुधारित अंदाज Revised Estimates 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimate 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimate 2022-2023						
२२३५— सामाजिक सुरक्षा व कल्याण												
2235— Social Security and Welfare												
१०४	विमा योजनेशी संलग्न .. ठेव शासन भविष्य निवाह निधि (रु2359684)	7105	7500	46960	60740	IX. 104 Deposit Linked Insurance Scheme Government Provident Fund (22351684)						
		7105	7500	46960	60740							

राज्य मानवी हक्क आयोग, मुंबई

प्रस्तावना

मानवी हक्क संरक्षण कायदा, १९९३ च्या कलम २१ च्या तरतुदीनुसार महाराष्ट्र राज्यात राज्य मानवी हक्क आयोगाची दिनांक १५ जानेवारी २००० रोजी स्थापना करण्याचा निर्णय घेण्यात आला असून, दिनांक १३ मार्च २००१ पासून आयोगाचे कामकाज सुरु झाले आहे. आयोगावर एक अध्यक्ष व दोन सदस्य आहेत. आयोगाकडे एक सचिव, एक विशेष पोलीस महानिरीक्षक व एक प्रबंधक आहेत. आयोगाचे पुढीलप्रमाणे तीन विभाग आहेत :-- (१) विधी विभाग, (२) प्रशासन विभाग, (३) अन्वेषण विभाग.

आयोगाकरिता नियमित ५४ पदे मंजूर असून डाटा एन्ट्री ऑपरेटरची ३ काल्पनिक पदे, यांशिवाय दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी १५ काल्पनिक पदे मंजूर केली आहेत. अशाप्रकारे ७२ पदे निर्माण करण्यात आली आहेत.

आयोगाचे कार्यालय प्रशासकीय अधिकारी महाविद्यालय आवार, ९, हजारीमल सोमाणी मार्ग, सी. एस. टी. समोर, मुंबई-४०० ००९ येथे कार्यरत आहे.

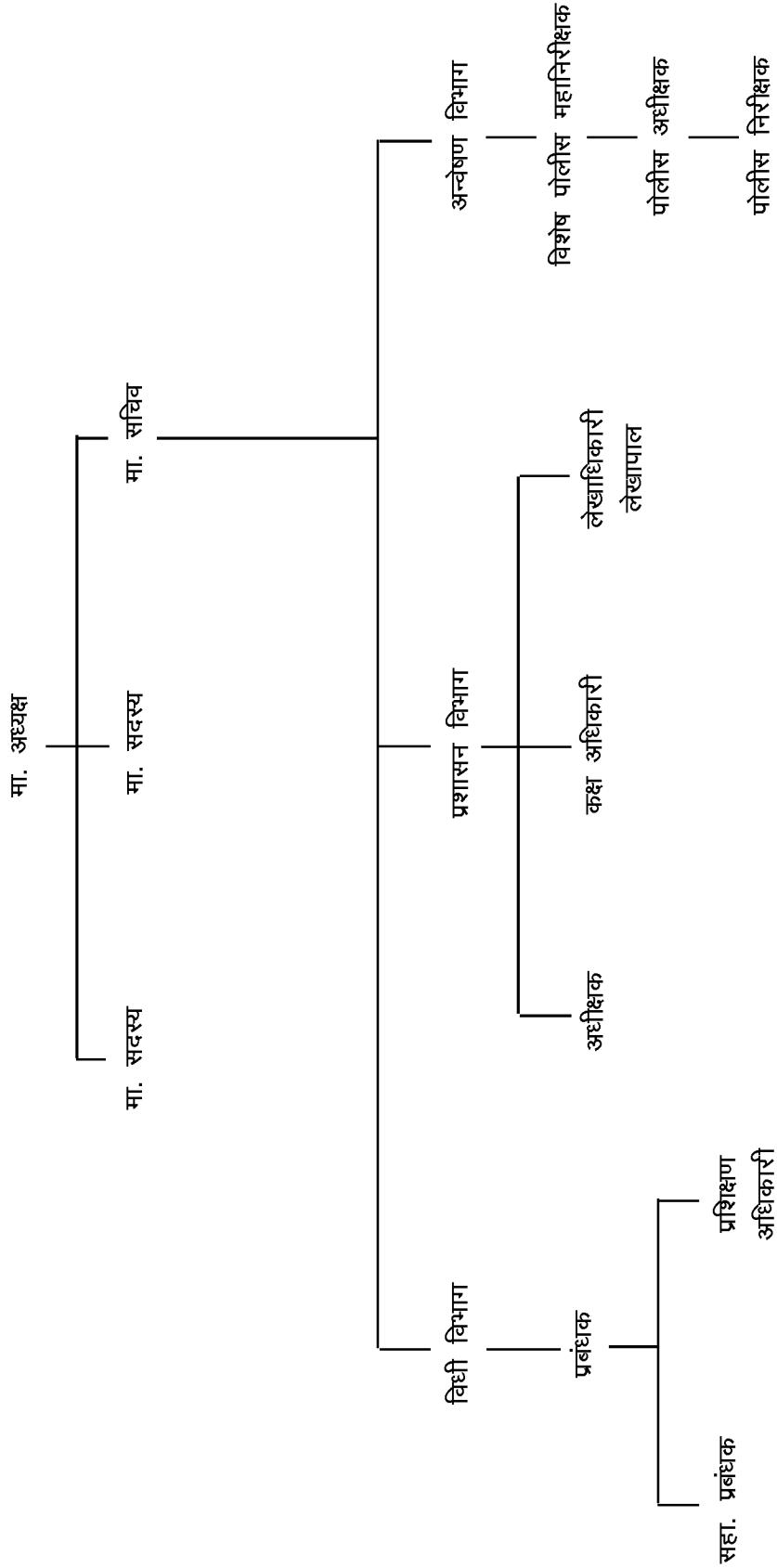
आयोगाचे कार्यालय शासनाच्या गृह विभागाच्या नियंत्रणाखाली कार्यरत असून, आयोगाची कार्ये खालीलप्रमाणे निर्धारित करण्यात आलेली आहेत :--

- (१) लोकसेवकाकडून मानवी हक्क भंग झाला आहे वा त्या बाबतीत त्यांनी अपप्रेरणा दिली आहे वा मानवी हक्क भंगाचा प्रतिबंध करण्यात दुर्लक्ष केले आहे, अशा प्रकरणी स्वप्रेरणेने वा ग्रस्त व्यक्तीकडून तक्रार आल्यावर चौकशी करणे.
- (२) न्यायालयाकडे प्रलंबित असलेल्या कार्यवाहीबाबत मानवी हक्क भंग झाल्याची तक्रार असेल, तर अशा बाबतीत संबंधित न्यायालयाच्या मान्यतेने हस्तक्षेप करणे.
- (३) कैद्यांच्या राहणीमानाची पाहणी व अभ्यास करण्यासाठी राज्य शासनाला सूचना देऊन, तुरुंगांना वा ज्या संस्थेत कैद्यांना उपचारार्थ वा सुधारण्यासाठी वा संरक्षणाखाली ठेवले असेल, अशा ठिकाणांना भेटी देणे.
- (४) मानवी हक्क संरक्षणार्थ राज्यघटना वा कोणत्याही विद्यमान कायद्याखाली पुरविण्यात आलेल्या सुरक्षिततेसंबंधीच्या तरतुदीचा आढावा घेणे व अशा तरतुदीच्या परिणामकारक अंमलबजावणीसाठी शिफारशी करणे.
- (५) मानवी हक्कांचा संकोच करणाऱ्या अतिरेकी व इतर घटकांचा आढावा घेणे व योग्य ती उपाययोजना सुचविणे.
- (६) मानवी हक्कांवरील प्रबंध व आंतरराष्ट्रीय कायदेशीर शोधग्रंथांचा अभ्यास करणे व त्यांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी शिफारशी करणे.
- (७) मानवी हक्कांसंबंधी संशोधनाचे काम हाती घेणे व प्रोत्साहन देणे.
- (८) समाजातील विविध प्रवर्गात मानवीहक्कांविषयी जाणीव निर्माण करणे आणि प्रसिद्धी व प्रसार माध्यमे, संमेलने व अन्य उपलब्ध साधनांद्वारे मानवीहक्क संरक्षणाच्या उपलब्ध तरतुदीविषयी जागृती वाढावी म्हणून प्रयत्न करणे.
- (९) मानवी हक्क क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या अशासकीय संघटना व संस्थांच्या प्रयत्नांना प्रोत्साहन देणे.
- (१०) मानवी हक्क संवर्धनासाठी आवश्यक वाटेल असे अन्य कार्य पार पाडणे.

आयोगाकरिता आर्थिक वर्ष सन २०२१-२०२२ करिता एकूण रुपये ७५२.८६ लाख इतकी तरतूद अर्थसंकलित करण्यात आली आहे.

आयोगाकडे (सन २०२०-२०२१) मधील शिल्लक प्रकरणे २०,७३७ व चालू वर्ष ऑक्टोबर २०२१ पर्यंत एकूण ४,०४९ प्रकरणे अशी एकूण २४,७८६ प्रकरणे दाखल करण्यात आली असून, त्यापैकी ऑक्टोबर २०२१ अखेर ६९६ प्रकरणे निकालात काढण्यात आलेली आहेत.

महाराष्ट्र राज्य मानवी हक्क आयोग, मुंबई संरचना

३. कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण—

(iii) Programme work-load summary and explanation of financial requirements

आयोगाकडे प्राप्त होणाऱ्या तक्रारींवर मुख्यतः आयोगाचे विधी शाखेकडून कार्यवाही करण्यात येते तसेच मा. आयोगाने निर्देश दिल्यानंतर व तपासीदलाकडून कार्यवाही करण्यात येते. या दोन्ही शाखांद्वारे केलेल्या कामाची आकडेवारी खालील तक्त्यात देण्यात येत आहे.

Following is the status of action taken by the Legal wing and Investigation wing on the complaint received by the Commission.

तक्ता १

Table 1

आयोगाकडे प्राप्त झालेल्या तक्रारींवर केलेल्या कार्यवाहीबाबतची संख्या दर्शविणारा तक्ता

Status of Complaints received by the Commission

अ. क्र.	वर्ष	आरंभीची शिल्लक	प्राप्त झालेल्या तक्रारांची संख्या	निकालात काढलेल्या तक्रारीची संख्या	वर्ष अखेर शिल्लक तक्रारी	शेरा
Sr. No.	Year	Opening Balance	Total No. of cases received	Total No. of cases Disposed	Pendency	Remarks
1	2	3	4	5	6	7
1	2020-2021	..	18057	3763	1083	20737
2	2021-2022	..	20737	4049	616	24170
						ऑक्टोबर २०२१ पर्यंत upto October 2021

तक्ता २

Table 2

पोलीस ठाण्यांची व कारागृहांची तपासणी दर्शविणारा तक्ता

Police Stations and Jails visits during the year

अ. क्र. Sr. No.	वर्ष Year	वर्षभारत तपासणी केलेल्या पोलीस ठाण्यांची संख्या	मानवी कोटडीचा ताबा असलेल्या संख्या	वर्षभारत तपासणी केलेल्या कारागृहांची संख्या	शेरा Remarks
1	2	Police Stations Visits	Custodial Institution	Jails Visits	6
1	2020-2021	–	–	17	–
2	2021-2022	–	–	0	ऑक्टोबर २०२१ पर्यंत ^{upto October 2021}

तक्ता ३

Table 3

तपासणी दलाने केलेले तपासणी काम दर्शविणारा तक्ता

Work done by Investigation Wing

अ. क्र.	वर्ष	आरंभीची शिल्लक Opening Balance	तपासणीसाठी प्राप्त झालेल्या प्रकरणांची संख्या Total No. of cases received by Investigation	तपासणी केलेल्या प्रकरणांची संख्या No. of Case Investigated	शिल्लक प्रकरणांची संख्या Pendingcy	शेरा Remarks
1	2		3	4	5	6
1	2020-2021	..	20	77	80	17 दि. 10-2021
2	2021-2022	..	17	08	25	00 upto 10-2021

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा

(iv) Personnel Summary

अ. क्र. Sr. No.	पदाचे नाव	वेतनश्रेणी Pay Scale	सुधारित वेतन मॅटक्समधील वेतन स्तर ७ व्या वेतन आयोगानुसार Pay Level in Revised Pay Matrix	पदांची संख्या Posts	No. of Posts	Designation
1	2	3	4	5	6	2
१	अध्यक्ष	.. उच्च न्यायालयाचे मुख्य न्यायाधीश यांना अनुज्ञेय असलेले वेतन व भत्ते Pay and allowances as are admissible to the Honourable Chief Justice of the Highcourt	Pay in Judicial Service	1	1	Chairperson
२	सदस्य	.. उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश यांना अनुज्ञेय असलेले वेतन व भत्ते Pay and allowances are as admissible to sitting Judge of the Highcourt	Pay in Judicial Service	2	2	Member
३	सचिव	.. Rs. 37,400-67000	.. S-30 : 1,44,200 - 2,18,200	1	1	Secretary
४	विशेष पोलीस महानिरीक्षक	.. Rs. 37,400-67000	.. S-30 : 1,44,200 - 2,18,200	1	1	Special Inspector General of Police
५	प्रबंधक	.. Rs. 14,300-400-18,300	Pay in Judicial Service	1	1	Registrar
६	पोलीस अधीक्षक	.. Rs. 15,600-39,100	.. S-23 : 67,700 - 2,08,700	1	1	Supdt. of Police
७	पोलीस निरीक्षक	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-18 : 49,100 - 1,55,800	2	2	Police Inspector
८	स्वीय सहायक	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-16 : 44,900 - 1,42,400	4	4	Personal Assistant
९	अधीक्षक	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-15 : 41,800 - 1,32,300	1	1	Superintendent
१०	कक्ष अधिकारी	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-15 : 41,800 - 1,32,300	1	1	Section Officer
११	लेखा अधिकारी	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-16 : 44,900 - 1,42,400	1	1	Account Officer
१२	संशोधन अधिकारी	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-15 : 41,800 - 1,32,300	1	1	Research Officer
१३	सहायक प्रबंधक	.. Rs. 15,600-39,100	.. S-23 : 67,700 - 2,08,700	1	1	Assistant Registrar
१४	उच्चश्रेणी लघुलेखक	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-15 : 41,800 - 1,32,300	2	2	Stenographer (H.G.)
१५	लेखापाल	.. Rs. 9,300-35,800	.. S-14 : 38,600 - 1,22,800	1	1	Accountant
१६	विधी सहायक	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-14 : 38,600 - 1,22,800	1	1	Legal Assistant
१७	सहायक	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-14 : 38,600 - 1,22,800	2	2	Assistant
१८	निम्नश्रेणी लघुलेखक	.. Rs. 9,300-34,800	.. S-14 : 38,600 - 1,22,800	2	2	Stenographer (L.G.)
१९	लिपिक	.. Rs. 5,200-20,200	.. S-6 : 19,900 - 63,200	9	9	Clerk
२०	बील लिपिक	.. Rs. 5,200-20,200	.. S-6 : 19,900 - 63,200	1	1	Bill Clerk
२१	वाहनचालक	.. Rs. 5,200-20,200	.. S-6 : 19,900 - 63,200	6	6	Driver
२२	पोलीस वाहनचालक	.. Rs. 5,200-20,200	.. S-7 : 21,700 - 69,100	1	1	Police Driver
२३	पोलीस शिपाई	.. Rs. 5,200-20,200	.. S-7 : 21,700 - 69,100	4	4	Police Constable
२४	शिपाई	.. Rs. 4,440-7,440	.. S-1 : 15,000 - 47,600	7	7	Peon
२५	डेटा एन्ट्री ऑपरेटर (लिपिक, काल्पनिक पदे)	..		3	3	Data Entry Operator (Clerk, Notional Posts)
२६	काल्पनिक पदे (लिपिक-टंकलेखक, विधी सहा., लघु टं.ले., लघु ले.) २ वर्षांकिता			15	15	Notional Posts (Clerk, Typist, Legal Asst., Lower grade Steno, Stenographer) for 2 years

कार्यक्रम-२

विधी सल्लागार व समुपदेशी

(Legal Adviser and Councils)

अभियोग संचालनालय

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार राज्यातील अभियोक्त्यांचा स्वतंत्र प्रवर्ग निर्माण करण्यात आला असून त्यांना अभियोग संचालनालयाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली आणले गेले आहे. सत्र न्यायालयात गुन्ह्याच्या तपासकामी किंवा सत्र न्यायालयात केस चालविताना झालेल्या काही दोषामुळे आरोपींची निर्दोष मुक्तता झाली असल्यास ते दोष निर्दर्शनास आणणे हे या संचालनालयाचे मुख्य कार्य आहे. ज्या प्रकरणी आरोपींची मुक्तता झाली असेल त्या निकालपत्रांची या संचालनालयात छाननी केली जाते. एखाद्या केसमध्ये योग्य वाटल्यास अपिलाची शिफारसही या संचालनालयातर्फे केली जाते.

वरील कामाशिवाय महाराष्ट्रातील सर्व जिल्हांमधील गंभीर गुन्ह्यांच्या तपासकामी होणारे दोष दूर करण्याच्या हेतूने गुन्ह्याच्या कागदपत्रांची तपासपूर्व छाननी करण्यात येते व योग्य ते मार्गदर्शन तपास अंमलदारांना करण्यात येते. या कारणासाठी विभागीय मुख्यालयांना वेळोवेळी भेटी देण्यात येतात. संपूर्ण महाराष्ट्रातील जिल्हांच्या ठिकाणी अन्वेषण अधिकाऱ्यांच्या परिषदाही घेण्यात येतात. तसेच नवनिर्वाचित सहायक सरकारी अभियोक्ते, पोलीस अधिकारी यांना मार्गदर्शन करणेकरिता महाराष्ट्र पोलीस अँकेडमी व पोलीस ट्रेनिंग स्कूल येथेही भेट देतात. शासनाने मागितल्यास महत्त्वाचे प्रकरणी आपले अभिप्राय/मार्गदर्शन देतात.

अभियोग संचालनालय

संचालक, अभियोग संचालनालय या कार्यालयाची स्थापना १९५८ मध्ये झाली. संचालकास सत्र न्यायालयाच्या कैसेस चालवण्याचा अनुभव असणे जरुरी असते. म्हणून संचालक यांची नेमणूक उच्च न्यायालयाच्या संमतीने जिल्हा व सत्र न्यायाधीश वर्गातील न्यायाधीशातून वर्ग करून करण्यात येत होती. परंतु शासनाने त्यानंतर संचालकपदी भारतीय पोलीस सेवेतील पोलीस महानिरीक्षक दर्जावरील अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करण्याचा निर्णय घेतला होता. सुरुवातीला उपसंचालक या पदावर पदोन्नतीने सहायक संचालक व सरकारी अभियोक्ता संवर्गातील अधिकारी उपलब्ध नसल्याने शासनाने सेवा प्रवेश नियम ३ (ब) प्रमाणे न्यायिक सेवेतील अधिकारी संचालक पदावर आणले होते परंतु जर उपसंचालक या पदावर अधिकारी कार्यरत असतील तर संचालक पदाच्या सेवा प्रवेश नियम ३ (अ) नुसार उपसंचालक पदांपैकी एक अधिकारी संचालक पदी नेमला जाईल व उपसंचालक पदावर कोणी उपलब्ध नसल्यास ३ (ब) अन्यथे न्यायिक सेवेतील अधिकारी नेमला जातो.

सत्र न्यायालयात गुन्ह्यांचे तपासकामी किंवा न्यायालयात केस चालविताना काही दोषामुळे आरोपींची निर्दोष मुक्तता झाली असल्यास ते निर्दर्शनास आणणे हे या संचालनालयाचे मुख्य काम आहे. ज्या केसमध्ये आरोपींची मुक्तता झाली असेल, त्या सत्र न्यायालयाच्या निकालपत्राची या संचालनालयात छाननी केली जाते. एखाद्या केसमध्ये योग्य वाटल्यास अपिलाचीही शिफारस या संचालनालयातर्फे केली जाते.

वरील छाननीसाठी महाराष्ट्रातील सर्व जिल्हांतील सरकारी अभियोक्ते जिल्हा दंडाधिकाऱ्यांमार्फत अशी सत्र न्यायालयांची निकालपत्रे या कार्यालयास पाठवितात. ही निकालपत्रे आल्यावर ती वाचून संचालक त्यावर ते निकालपत्र पूर्ण छाननीसाठी घ्यावयाचे किंवा नाही याचा निर्णय घेतात व त्या निर्णयानुसार छाननी करण्याचे ठरल्यास मूळ पोलीस तपासाची कागदपत्रे मागवण्यात येतात व ते आल्यावर संचालक ते सर्व कागदपत्र वाचून आपले टिप्पणी तयार करतात, त्या टिप्पणीत संचालक, आरोपींची मुक्तता सदोष तपासामुळे की सदोष केस चालविल्यामुळे झाली या विषयी त्यांची मते व्यक्त करतात व झालेल्या चुका पुढे टाळण्यासाठी योग्य ते मार्गदर्शनही अन्वेषण अधिकाऱ्यांना करतात. या टिप्पण्णाची एक प्रत संबंधित पोलीस अधिकाऱ्यांना व एक प्रत गृह विभागाला व अभियोक्त्याने केस सदोषपणे चालविलेली असेल तर एक प्रत विधी व न्याय विभागाकडे पुढील योग्य त्या कार्यवाहीसाठी पाठविली जाते.

याशिवाय संचालनालयातर्फे महाराष्ट्रातील सर्व गंभीर गुन्ह्यांच्या तपासाच्या कामी दोष दूर करण्याच्या हेतूने गुन्ह्याच्या तपास कागदपत्रांची पूर्वछाननी करण्यात येते व योग्य ते मार्गदर्शन अधिकाऱ्यांना करण्यात येत असते. यासाठी विभागीय मुख्यालयांना वेळोवेळी, संचालक भेटी देतात. संपूर्ण महाराष्ट्रातील जिल्हांच्या ठिकाणी अन्वेषण अधिकाऱ्यांच्या परिषदाही घेण्यात येतात.

वरील कामाशिवाय संचालक, सरकारी अभियोग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई हे राज्यातील पोलीस ट्रेनिंग स्कूल व महाराष्ट्र पोलीस अँकडमीस भेट देऊन नवनिर्वाचित पोलीस अधिकारी, सहायक सरकारी अभियोक्ते यांना मार्गदर्शन करतात. सत्र प्रकरणे मागे घेणे किंवा मंजुरी देणे याबाबत शासनास अभिप्राय देतात. तसेच इतर महत्त्वाचे प्रकरणी शासनाने मागितल्यास अभिप्राय देतात.

पोलीस अभियोक्त्यांनी दाखल केलेल्या एका याचिकेत सर्वोच्च न्यायालयाने महाराष्ट्र शासनास राज्यातील सर्व अभियोक्त्यांचा स्वतंत्र प्रवर्ग निर्माण करून त्यांना पोलीस नियंत्रणातून काढून टाळण्याचे आदेश दिले होते. त्यानुसार गृह विभागाच्या दिनांक २० मे १९९७ च्या शासन निर्णयान्वये सर्व अभियोक्त्यांचा स्वतंत्र प्रवर्ग निर्माण करण्यात आला असून त्यांना या संचालनालयाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली आणण्यात आले

आहे. राज्यातील अभियोक्ता प्रवर्गाच्या प्रशासकीय बाबी या संचालनालयामार्फत हाताळल्या जात आहेत. वित्त विभाग, शासन निर्णय, दि. ११.०२.२०१६ अन्वये प्रशासकीय विभाग व त्यांच्या अधिपत्याखालील कार्यालयातील मंजूर पदांचा आढावा घेऊन सुधारित आकृतिबंध निश्चित करण्याबाबत देण्यात आलेल्या सूचनानुसार अभियोग संचालनालयाच्या आस्थापनेवरील एकूण सुधारित १४३१ पदांचा आकृतिबंध गृह विभाग, शासन निर्णय, दि. १.०२.२०२१ अन्वये निश्चित करण्यात आलेला आहे.

संचालक, अभियोग संचालनालय यांनी सन २०२१-२०२२ मध्ये केलेल्या कामाची आकडेवारी खालीलप्रमाणे आहे :--

(१)	मागील वर्षाची शिल्लक प्रकरणे	..	१६
(२)	वर्षभरात मिळालेल्या निकालपत्रांची संख्या	..	७८०
(३)	एकूण निकालपत्रांची संख्या	..	७९६
(४)	सविस्तर छाननी करून दप्तरी दाखल केलेल्या प्रकरणांची संख्या	..	६०१
(५)	सविस्तर छाननी करून दोष आढळलेल्या प्रकरणांची संख्या (या सर्व प्रकरणांतील न्यूनता संबंधित पोलीस अधिकाऱ्यांच्या व शासनाच्या निदर्शनास आणली जाते)	..	--
(६)	पुढील वर्षाकरिता शिल्लक प्रकरणे	..	१९५
(७)	निरनिराळ्या जिल्ह्यांना दिलेल्या भेटींची संख्या	..	४
(८)	छाननी केलेल्या प्रकरणांची संख्या	..	--

(२) वित्तीय साहाय
(ii) Financial Requirements

तबक्ता
Table

(रुपये हजारात/RS. in thousands)

कार्यक्रम	प्रत्यक्ष एकमा Actual 2020-2021	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimate 2021-2022	सुशासित अंदाज Revised Estimates 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023	
				Programme Budget Estimate 2022-2023	Programme 2022-2023
1	2	3	4	5	1
अ. कार्याचे वगाकरण—					
विधी व साल्लागार भारित(२०१४०३१७) व सम्पदेशी (२०१४००२९) दरमत अभियांग सचालनालय (अनिवार्य)					
०१ वेतन	..	954973	1209704	1149219	1712401
०२ मञ्जुरी	..	20	75	71	79
०६ दूरध्वनी वीज व पाणी शुल्क	947	2200	1980	2200	1980
१० कंक्राटी सेवा	..	26994	50000	44694	145756
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च	..	1536	3732	2799	3919
१३ कार्यालयीन खर्च	..	1787	3749	3374	3936
१४ भाडेपट्टी व कर	..	2995	4000	4340	5322
१६ प्रकाशने	..	—	5	4	5
१७ संगणकावरील खर्च	..	—	819	614	860
२८ व्यावसायिक सेवा	—	—	1000	850	1000
५१ मोटार वाहन	..	—	16	12	16
भारित	..	—	—	—	—
दरमत एकूण रक्तूल	..	989252	1275300	1207957	1875494
charged					
Voted Total Gross					

(२) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

सत्र न्यायालयात निर्दोष सुटलेल्या प्रकरणांच्या निकालपत्रांच्या उत्तर तपासणीबाबत माहिती दर्शविणारा तक्ता

(2) District work programme and explanation of financial needs.

Chart showing No. of cases scrutinized which ended in acquittal in Sessions Court

तक्ता २

TABLE II

जिल्हा District	वर्ष Year	वर्षाच्या सुरुवातीची अनिर्णित प्रकरणे Matters pending at the beginning of year	वर्षभरात मिळालेल्या निकालपत्रांची No. of Cases received in the year	वर्षभरात छाननीसाठी घेतलेल्या निकालपत्रांची No. of Cases taken up for scrutiny	वर्षभरात छाननी करून ¹ दप्तरी दाखल केलेल्या निकाल- पत्रांची संख्या No. of Cases Filed after scrutiny	छाननी करून ² तत्संबंधीचा अहवाल पोलीस महानिरीक्षक, संबंधित पोलीस अधीक्षक, विधी व न्याय विभाग यांना कळ- विलेल्या निकाल पत्रांची संख्या No. of Cases in which report sent to Director General of Police, concern Suptd. of Police, Law and Judiciary Dept.	वर्ष अखेरीस अनिर्णित प्रकरणे No. of Cases pending at the end of the year
1	2	3	4	5	6	7	8
१ बृहन्मुंबई .. 2020-2021 ..	2021-2022 ..	2022-2023 (अंदाजे) ..	71 — —	214 96 500	285 96 500	285 — —	— — —
	(Estimated)						
२ ठाणे .. 2020-2021 ..	2021-2022 ..	2022-2023 (अंदाजे) ..	— — 100	— — 100	— — —	— — —	— — —
		(Estimated)					
३ रायगड .. 2020-2021 ..	2021-2022 ..	2022-2023 (अंदाजे) ..	— — 50	— — 50	— — —	— — —	— — —
		(Estimated)					
४ रत्नागिरी .. 2020-2021 ..	2021-2022 ..	2022-2023 (अंदाजे) ..	— — 30	— — 30	— — —	— — —	— — —
		(Estimated)					
५ सिंधुदुर्ग .. 2020-2021 ..	2021-2022 ..	2022-2023 (अंदाजे) ..	— — 30	— — 30	— — —	— — —	— — —
		(Estimated)					

तक्ता २--चालू

1	2	3	4	5	6	7	8
6 नाशिक ..	2020-2021 ..	..	--	--	--	--	--
Nashik	2021-2022 ..	..	--	--	--	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	200	200	--	--	--
		(Estimated)					
7 धुळे ..	2020-2021 ..	..	--	--	--	--	--
Dhule	2021-2022 ..	..	--	--	--	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	10	10	--	--	--
		(Estimated)					
8 जळगाव ..	2020-2021 ..	..	--	--	--	--	--
Jalgoan	2021-2022 ..	..	--	--	--	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	10	10	--	--	--
		(Estimated)					
9 अहमदनगर ..	2020-2021 ..	..	606	606	606	--	--
Ahmednagar	2021-2022 ..	..	207	207	207	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	200	200	--	--	--
		(Estimated)					
10 पुणे ..	2020-2021 ..	..	--	--	--	--	--
Pune	2021-2022 ..	..	--	--	--	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	50	50	--	--	--
		(Estimated)					
11 सातारा ..	2020-2021 ..	..	48	48	48	--	--
Satara	2021-2022 ..	..	48	48	48	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	200	200	--	--	--
		(Estimated)					
12 सांगली ..	2020-2021 ..	..	129	129	129	--	--
Sangli	2021-2022 ..	..	24	24	24	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	20	20	--	--	--
		(Estimated)					
13 सोलापूर ..	2020-2021 ..	..	--	--	--	--	--
Solapur	2021-2022 ..	..	--	--	--	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	50	50	--	--	--
		(Estimated)					
14 कोल्हापूर ..	2020-2021 ..	..	--	--	--	--	--
Kolhapur	2021-2022 ..	..	--	--	--	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	100	100	--	--	--
		(Estimated)					
15 औरंगाबाद ..	2020-2021 ..	..	--	--	--	--	--
Aurangabad	2021-2022 ..	..	--	--	--	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	150	150	--	--	--
		(Estimated)					
16 जालना ..	2020-2021 ..	..	--	--	--	--	--
Jalna	2021-2022 ..	..	--	--	--	--	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	200	200	--	--	--
		(Estimated)					
17 परभणी ..	2020-2021 ..	..	15	190	205	205	--
Parbhani	2021-2022 ..	..	--	145	145	123	--
	2022-2023 (अंदाजे) ..	..	22	100	122	--	22
		(Estimated)					

तक्ता २--चालू

		1	2	3	4	5	6	7	8
18 बीड	..	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
	Beed	2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	50	50	—	—
			(Estimated)						
19 नांदेड	..	2020-2021	..	10	144	154	138	—	16
	Nanded	2021-2022	..	16	33	49	49	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	20	20	—	—
			(Estimated)						
20 उस्मानाबाद	..	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
	Osmanabad	2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	20	20	—	—
			(Estimated)						
21 लातूर	..	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
	Latur	2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	30	30	—	—
			(Estimated)						
22 बुलढाणा	..	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
	Buldhana	2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	50	50	—	—
			(Estimated)						
23 अकोला	..	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
	Akola	2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	50	50	—	—
			(Estimated)						
24 अम्रावती	..	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
	Amravati	2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	20	20	—	—
			(Estimated)						
25 यवतमाळ	..	2020-2021	..	468	228	696	696	—	—
	Yavatmal	2021-2022	..	—	58	58	50	—	8
		2022-2023	(अंदाजे)	..	8	300	308	—	—
			(Estimated)						
26 वर्धा	..	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
	Wardha	2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	50	50	—	—
			(Estimated)						
27 नागपूर	..	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
	Nagpur	2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	20	20	—	—
			(Estimated)						
28 भंडारा	..	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
	Bhandara	2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे)	..	—	20	20	—	—
			(Estimated)						

तक्ता २--समाप्त

		1	2	3	4	5	6	7	8
29	चंद्रपूर Chandrapur	2020-2021	..	—	4	4	4	—	—
		2021-2022	..	—	4	4	4	—	—
		2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	.. —	100	100	—	—	—
30	गडचिरोली Gadchiroli	2020-2021	..	80	70	150	150	—	—
		2021-2022	..	—	165	165	—	—	165
		2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	.. —	165	100	265	—	—
31	हिंगोली Hingoli	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
		2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	.. —	50	50	—	—	—
32	नंदुरबार Nandurbar	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
		2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	.. —	20	20	—	—	—
33	वाशिम Washim	2020-2021	..	1	1	2	2	—	—
		2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	.. —	20	20	—	—	—
34	गोंदिया Gondia	2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
		2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
		2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	.. —	10	10	—	—	—
	एकूण	2020-2021	..	645	1634	2779	—	—	16
		2021-2022	(अंदाजे)	.. —	16	780	796	—	195
		2022-2023	(Estimated)	.. —	195	2930	3125	—	—

संचालक, अभियोग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांनी जिल्ह्यांना दिलेल्या भेटीच्या वेळी मार्गदर्शन केलेल्या तपासाधीन प्रकरणांचा तपशील दर्शविणारा तक्ता

Chart showing the No. of matters under investigation in which guidance is given by the Director of Prosecution, Maharashtra State, Mumbai at the time of his visit to District.

तक्ता ३

TABLE III

जिल्हा District	वर्ष Year		भेटींची संख्या No. of visits	विचारार्थ पाठविलेल्या व निकालात काढलेल्या प्रकरणांची संख्या No. of matter disposed off which were sent for consideration					
				2020-2021		2021-2022		2022-2023	
				1	2	3	4	5	6
1 बृहन्मुंबई ¹ Greater Mumbai	2020-2021		..	—	—	—	—	—	—
	2021-2022		..	—	—	—	—	—	—
	2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	..	—	—	1	—	—	10
2 ठाणे Thane	2020-2021		..	—	—	—	—	—	—
	2021-2022		..	—	—	—	—	—	—
	2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	..	—	—	1	—	—	10
3 रायगड Raigad	2020-2021		..	—	—	—	—	—	—
	2021-2022		..	—	1	—	—	—	—
	2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	..	—	—	1	—	—	15
4 रत्नागिरी Ratnagiri	2020-2021		..	—	—	—	—	—	—
	2021-2022		..	—	—	—	—	—	—
	2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	..	—	—	1	—	—	10
5 सिंधुदुर्ग Sindhudurg	2020-2021		..	—	—	—	—	—	—
	2021-2022		..	—	—	—	—	—	—
	2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	..	—	—	1	—	—	10
6 नाशिक Nashik	2020-2021		..	—	—	—	—	—	—
	2021-2022		..	—	—	—	—	—	—
	2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	..	—	—	1	—	—	15
7 धुळे Dhule	2020-2021		..	—	—	—	—	—	—
	2021-2022		..	—	—	—	—	—	—
	2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	..	—	—	1	—	—	10
8 जळगाव Jalgaon	2020-2021		..	—	—	—	—	—	—
	2021-2022		..	—	—	—	—	—	—
	2022-2023	(अंदाजे) (Estimated)	..	—	—	1	—	—	10

तक्ता ३--चालू

1	2	3	4	5	6	7	8
9 अहमदनगर ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Ahmednagar	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
10 पुणे ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Pune	2021-2022 ..	--	1	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
11 सातारा ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Satara	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
12 सांगली ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Sangli	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
13 सोलापूर ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Solapur	2021-2022 ..	--	2	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
14 कोल्हापूर ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Kolhapur	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	15
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
15 औरंगाबाद ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Aurangabad	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
16 जालना ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Jalna	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
17 परभणी ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Parbhani	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
18 बीड ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Beed	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
19 नांदेड ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Nanded	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--
20 उस्मानाबाद ..	2020-2021 ..	--	--	--	--	--	--
Osmanabad	2021-2022 ..	--	--	--	--	--	--
	2022-2023 .. (अंदाजे)	--	--	1	--	--	10
	(Estimated)	--	--	--	--	--	--

तक्ता ३--चालू

	1	2	3	4	5	6	7	8
21	लातूर	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Latur	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	10
			(Estimated)					
22	बुलढाणा	.. 2020-2021	..	1	--	--	--	--
	Buldhana	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	10
			(Estimated)					
23	अकोला	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Akola	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	10
			(Estimated)					
24	अम्रावती	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Amravati	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	10
			(Estimated)					
25	यवतमाळ	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Yavatmal	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	10
			(Estimated)					
26	वर्धा	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Wardha	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	10
			(Estimated)					
27	नागपूर	.. 2020-2021	..	2	--	--	--	--
	Nagpur	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	15
			(Estimated).					
28	भंडारा	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Bhandara	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	10
			(Estimated)					
29	चंद्रपूर	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Chandrapur	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	10
			(Estimated)					
30	गडचिरोली	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Gadchiroli	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023 (अंदाजे)	..	--	--	1	--	10
			(Estimated)					

તવक्ता ૩--ચાલૂ

	1	2	3	4	5	6	7	8
31	હિંગોળી	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Hingoli	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023	(અંદાજે)	..	--	1	--	10
			(Estimated)					
32	નંદુરબાર	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Nandurbar	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023	(અંદાજે)	..	--	1	--	10
			(Estimated)					
33	વાશિમ	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Washim	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023	(અંદાજે)	..	--	1	--	10
			(Estimated)					
34	ગોંડિયા	.. 2020-2021	..	--	--	--	--	--
	Gondia	2021-2022	..	--	--	--	--	--
		2022-2023	(અંદાજે)	..	--	1	--	10
			(Estimated)					
	એક્રૂણ	.. 2020-2021	..	3	--	--	--	--
		2021-2022	..	--	4	--	--	--
		2022-2023	(અંદાજે)	..	--	34	--	360
			(Estimated)					

कायदेशीर मतप्रदर्शनासाठी शासनाकडून आलेली प्रकरणे दर्शविणारा तक्ता

Chart showing the Disposal of matters received from Government for the Legal Opinion

तक्ता ४

TABLE IV

वर्ष Year	वर्षाच्या सुरुवातीची अनियमित प्रकरणे No. of matters pending at the beginning of the year	मत प्रदर्शनासाठी पाठविलेल्या प्रकरणांची संख्या No. of cases received for giving opinion	निकालात काढलेल्या प्रकरणांची संख्या No. of matters disposed off	वर्षाच्या शेवटची अनियमित प्रकरणे No. of matters pending at the end of the year
1	2	3	4	5
2020-2021	..	—	7	7
2021-2022	..	—	8	8
2022-2023	..	—	20	20
(अंदाजे) (Estimated)				

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा

(IV) Personnel Summary

तक्ता ५

TABLE V

अनु- क्रमांक Sr. No.	पदनाम	वेतन बँड (ग्रेड वेतन) Pay Band (Grade Pay)	पदसंख्या		Designation
			2021-2022	2022-2023	
1	2	3	4	5	2
१ राजपत्रित-गट-अ					
संचालक, अभियोग संचालनालय	..	Pay of District Judge (जिल्हा न्यायाधीश वेतन)	..	1	Director of Prosecution
उपसंचालक	..	S-25 : 78800 - 209200	..	6	Dy. Director
सहा. संचालक व सरकारी अभियोक्ता	S-24 : 71100 - 211900		..	35	Asstt. Director & P. P.
अति सरकारी अभियोक्ता	..	S-23 : 67700 - 208700	..	489	Addl. Public Prosecutor
सहा. सरकारी अभियोक्ता	..	S-20 : 56100 - 177500	..	879	Asstt. Public Prosecutor
			एकूण	1410	1410
					Total
२ राजपत्रित-गट-ब					
लेखा अधिकारी	..	S-15 : 41800 - 132300	..	1	Accounts Officer
प्रशासकीय अधिकारी	..	S-15 : 41800 - 132300	..	1	Admn. Officer
			एकूण	2	2
					Total
३ अराजपत्रित-गट-ब					
अधीक्षक	..	S-14 : 38600 - 122800	..	38	Superintendent
उच्च श्रेणी लघुलेखक	..	S-15 : 41800 - 132300	..	1	Higher Grade Stenographer
निम्न श्रेणी लघुलेखक	..	S-14 : 38600 - 122800	..	44	Lower Grade Stenographer
			एकूण	83	83
					Total
४ अराजपत्रित-गट-क					
लघुटंकलेखक	..	S-8 : 25500 - 81100	..	70	Steno Typist
वरिष्ठ लिपिक	..	S-8 : 25500 - 81100	..	43	Senior Clerk
लिपिक, टंकलेखक	..	S-6 : 19900 - 63200	..	362	Clerk-cum-Typist
रोखपाल	..	S-6 : 19900 - 63200	..	1	Cashier
वाहन चालक	..	S-6 : 19900 - 63200	..	1	Driver
			एकूण	477	477
					Total

તક्ता ૫--સમાપ્ત

TABLE V--*concl.*

અનુ- ક્રમાંક Sr. No.	પદનામ Pay Band	વેતન બેન્ડ (ગ્રેડ વેતન) Grade Pay	પદસંખ્યા No. of Posts		Designation	
			2021-2022 2022-2023			
			4	5		
1	2	3	4	5	2	
૫ અરાજપત્રિત-ગટ-ડ						
હવાલદાર	..	S-3 : 16600 - 52400	..	1	Hawaldar	
શિપાઈ	..	S-1 : 15000 - 47600	..	34	Peons	
		એકૂણ	..	35	Total	
		એકૂણ બેરીજ	..	2007	Grand Total	

विशेष कार्यकारी दंडाधिकारी

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

सन १९७३ च्या फौजदारी व्यवहार संहितेच्या कलम २० प्रमाणे राज्यातील सर्व तहसीलदार, नायब तहसीलदार, अव्वल कारकून, अपर अव्वल कारकून यांना त्यांच्या संबंधित कार्यक्षेत्रात कार्यकारी दंडाधिकारी म्हणून शासनाने नेमले आहे. त्यांच्या नेहमीच्या महसूल विभागाच्या कामाच्या व्यतिरिक्त, ते फौजदारी व्यवहार संहितेनुसार दिलेल्या अधिकाराचा वापर करतात. या व्यतिरिक्त सदरहू संहितेच्या कलम २१ नुसार शासनाने नाशिक, अहमदनगर, कोल्हापूर, सातारा, ठाणे, पुणे, सोलापूर व सांगली या ८ जिल्ह्यांत कार्यकारी दंडाधिकाऱ्यांच्या अधिकारांचा वापर करण्यासाठी प्रत्येकी एक, असे विशेष कार्यकारी दंडाधिकारी नेमलेले आहेत. सदरहू संहितेच्या कलम १०७ प्रमाणे चॅप्टर प्रोसिडिंग चालविणे, कलम १२९, १३१ व १३३ नुसार बेकायदेशीर जमाव पांगविणे व कलम १४५ व १४७ नुसार जमीन किंवा पाण्याच्या मालकीसंबंधीच्या वादाचा निर्णय देणे असे अधिकार विशेष कार्यकारी दंडाधिकारी यांना दिलेले आहेत. सदरहू फौजदारी व्यवहार संहितेच्या कलम ६ मध्ये दिलेल्या न्यायालयाच्या प्रकरणानुसार विशेष दंडाधिकाऱ्यांसहित सर्व कार्यकारी दंडाधिकाऱ्यांच्या न्यायालयास फौजदारी न्यायालय म्हणून वर्गीकृत करण्यात आलेले आहे.

पुणे शहर उपविभाग, पुणे या क्षेत्रातील फौजदारी प्रक्रिया संहिता, मुंबई पोलीस अधिनियम, मुंबई मद्यपान निषेध नियम व अपघाती मृत्यु याबाबतची प्रकरणे हाताळण्याकरिता १ उपविभागीय दंडाधिकारी (राजपत्रित पद), १ लिपिक व २ शिपायांची अस्थायी पदे असितत्वात आहेत.

तब्ता TABLE

(रुपये हजारात/Rs. in thousands)

कार्यक्रम Programme	प्रत्यक्ष रकमा Actual 2020-2021	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimate		सुधारित अंदाज Revised Estimates 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimate 2022-2023
		2021-2022	2022-2023		
1	2	3	4	5	1
ब. उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण--					
(00) (01) (विशेष कार्यकारी दंडाधिकारी) (अनिवार्य) भारित (२०१४००३८)					
दरमत (२०१४००४९)					
०१-वेतन	..	13706	20508	19483	22354
०२-अतिकालिक भता	..	—	5	4	1
०६-दूरधर्घनी वीज व पाणी शुल्क	..	—	27	24	27
११-देशांतरगत प्रवास खर्च	..	—	52	39	55
१३-कार्यालयीन खर्च	..	45	91	82	96
१७-संगणक खर्च	..	—	63	47	66
एकूण रुपये दरमत	..	13751	20746	19679	22599
				Voted Total	Gross

(३) कार्यक्रमाचा कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण (iii) Programme work-load summary and explanations of financial requirements
विशेष कार्यकारी दलाधिकारी याच्याकडे आलेली व त्यानी निकालात काढलेल्या चॅटर नोंदी व जमीन व पाणी तसेही इत्यादीबहलची प्रकरणे दर्शविणारा तक्ता

तक्ता २ TABLE II

अनु- क्रमांक Sr. No.	जिल्हा District	वर्ष Year	वर्षाच्या सुरुवातीस						वर्षाच्या सुरुवातीस						वर्षाच्या सुरुवातीस					
			अनिवार्य असलेली प्रकरणे No. of cases pending at the beginning of the year			आलेली प्रकरणे No. of cases received during the year			चॅटर जमीन व पाणी तंते नोंदी Chapter Land proceed- ings			चॅटर जमीन व पाणी तंते इतर Others Land and Water disputes			चॅटर जमीन व पाणी तंते इतर Others Land and Water disputes			चॅटर जमीन व पाणी तंते इतर Others Land and Water disputes		
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	कोल्हापूर Kolhapur	2020-2021	3181	..	..	3844	..	..	..	..	..	7025	..	..	..	3567	..	..	3458	..
		2021-2022	3458	..	..	2628	..	..	..	..	..	6086	..	..	..	3534	..	..	2552	..
		2022-2023 (अंदाजी)(Estimated)	2552	..	..	1770	..	..	..	..	..	4322	..	..	..	1594	..	..	2728	..
2	ठाणे Thane	2020-2021	591	21	133	6	..	..	..	..	..	724	27	..	..	109	3	..	615	24
		2021-2022	615	27	249	5	..	..	..	..	..	864	32	..	..	628	0	..	236	32
		2022-2023 (अंदाजी)(Estimated)	236	32	273	3	..	..	..	..	..	509	35	..	..	249	0	..	260	35
3	सांगली Sangli	2020-2021	740	..	..	1350	..	..	..	..	..	2090	..	..	..	1800	..	..	290	..
		2021-2022	574	..	..	1340	..	..	..	..	..	1914	..	..	..	1400	..	..	514	..
		2022-2023 (अंदाजी)(Estimated)	745	..	..	1290	..	..	..	..	..	2035	..	..	..	1236	..	..	799	..
4	सोलापूर Solapur	2020-2021	911	..	..	9697	2	..	..	..	..	10608	2	..	..	10127	1	..	481	1
		2021-2022	481	1	10141	2	..	..	..	..	..	10622	3	..	..	9332	1	..	1290	2
		2022-2023 (अंदाजी)(Estimated)	1290	2	10308	14	..	..	..	..	..	11598	16	..	..	10586	16	..	1012	0
5	नाशिक Nashik	2020-2021	737	..	..	1896	..	..	..	..	..	2633	..	..	..	1374	..	..	1259	..
		2021-2022	635	..	..	3017	..	..	..	..	..	3652	..	..	..	1579	..	..	2073	..
		2022-2023 (अंदाजी)(Estimated)	790	..	..	2481	..	..	..	..	..	3271	..	..	..	2710	..	..	561	..
6	अहमदनगर Ahmed- nagar	2020-2021	22	..	..	5084	..	..	..	..	..	5106	..	..	..	5054	..	..	52	..
		2021-2022	166	..	..	1245	..	..	..	..	..	1411	..	..	..	331	..	..	1080	..
		2022-2023 (अंदाजी)(Estimated)	900	..	..	1440	..	..	..	..	..	2340	..	..	..	880	..	..	1000	..
7	सातारा Satara	2020-2021	2650	..	..	5725	..	..	..	..	..	8375	..	..	..	4950	..	..	3425	..
		2021-2022	2425	..	..	4606	..	..	..	..	..	7031	..	..	..	4117	..	..	2914	..
		2022-2023 (अंदाजी)(Estimated)	2914	..	..	3631	..	..	..	..	..	6545	..	..	..	3619	..	..	2926	..
8	पुणे Pune	2020-2021	1849	18	..	3120	7	..	..	..	..	4969	25	..	..	4135	14	..	834	11
		2021-2022	834	11	..	2950	9	..	..	..	..	3784	20	..	..	3275	15	..	509	5
		2022-2023 (अंदाजी)(Estimated)	509	5	..	3070	8	..	..	..	..	3579	13	..	..	2960	9	..	619	4

तक्ता ३

TABLE 3

दिनांक ३१ डिसेंबर २०२१ अखेर उपविभागीय दंडाधिकारी, पुणे, विशेष कार्यकारी दंडाधिकारी, पुणे, ठाणे, नाशिक, अहमदनगर,
सांगली, कोल्हापूर, सोलापूर व सातारा यांचेकडील प्रलंबित प्रकरणे

**Pending Cases of Sub-Divisional Magistrate, Pune and Special Executive Magistrate, Pune, Thane, Nashik,
Ahmednagar, Sangli, Kolhapur, Solapur and Satara as on 31st December 2020**

फौजदारी (अंदाजे)	फौजदारी (अंदाजे)	मुंबई मद्यपान निषेध	अपघाती	एकूण
कलम १०७, १०९, ११० प्रमाणे	कलम १४५ प्रमाणे	कलम १३ प्रमाणे	मृत्यु प्रकरणे	
1	2	3	4	5
पुणे				
Pune				
2020-2021 ..	—	2	94	142
2021-2022 ..	—	2	60	300
2022-2023(अंदाजे) ..	—	2	60	360
ठाणे				
Thane--	--			
2020-2021 ..	615	24	0	0
2021-2022 ..	236	32	0	0
2022-2023(अंदाजे) ..	260	35	0	0
अहमदनगर				
Ahmednagar				
2020-2021 ..	52	—	—	—
2021-2022 ..	1080	—	—	—
2022-2023(अंदाजे) ..	1168	—	—	—
सांगली				
Sangli				
2020-2021 ..	119	—	—	—
2021-2022 ..	96	—	—	—
2022-2023(अंदाजे) ..	71	—	—	—
कोल्हापूर				
Kolhapur				
2020-2021 ..	3181	—	—	—
2021-2022 ..	3458	—	—	—
2022-2023(अंदाजे) ..	2728	—	—	—
सातारा				
Satara				
2020-2021 ..	8375	—	—	—
2021-2022 ..	7031	—	—	—
2022-2023(अंदाजे) ..	3631	—	—	—
सोलापूर				
Solapur				
2020-2021 ..	8716	0	108	801
2021-2022 ..	10127	1	525	542
2022-2023(अंदाजे) ..	9332	2	418	162
नाशिक				
Nashik				
2020-2021 ..	2933	—	—	—
2021-2022 ..	3017	—	—	—
2022-2023(अंदाजे) ..	2431	—	—	—

दिनांक ३१ डिसेंबर २०२१ अखेर उपविभागीय दंडाधिकारी, पुणे, विशेष कार्यकारी दंडाधिकारी, पुणे, ठाणे, नाशिक, अहमदनगर, सांगली, कोल्हापूर, सोलापूर व सातारा यांचेकडील प्रलंबित प्रकरणे

Pending Cases of Sub-Divisional Magistrate, Pune and Special Executive Magistrate, Pune, Thane, Nashik, Ahmednagar, Sangli, Kolhapur, Solapur and Satara as on 31st December 2021

अधिवास प्रमाणपत्रे, नागरिकत्वाचे दाखले, प्रतिज्ञापत्रे आणि मुख्यारपत्रे इत्यादी कामे-निरंक

Domicile Certificate, Citizenship Certificate, Affidavit, Power of Attorney Other

पुणे Pune	..	..	..	..	..	..	..
2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
2022-2023 (अंदाजे)	..	—	—	—	—	—	—
ठाणे Thane--	--						
2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
2022-2023 (अंदाजे)	..	—	—	—	—	—	—
नाशिक Nashik							
2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
2022-2023 (अंदाजे)	..	—	—	—	—	—	—
अहमदनगर Ahmednagar							
2020-2021	..	—	—	—	—	—	—
2021-2022	..	—	—	—	—	—	—
2022-2023 (अंदाजे)	..	—	—	—	—	—	—
सांगली Sangli							
2020-2021	..	1090	17241	—	—	18331	
2021-2022	..	1870	17241	—	—	19111	
2022-2023 (अंदाजे)	..	—	—	—	—	—	—

तक्ता ४-- समाप्त

TABLE 4 --*concl*d

अधिवास प्रमाणपत्रे, नागरिकत्वाचे दाखले, प्रतिज्ञापत्रे आणि मुख्यारपत्रे, इत्यादी कामे-

Domicile Certificate, Citizenship Certificate, Affidavit, Power of Attorney, etc. work

कोल्हापूर

Kolhapur

2020-2021

..

—

—

—

—

—

2021-2022

..

—

—

—

—

—

2022-2023

..

—

—

—

—

—

(अंदाजे)

सोलापूर

Solapur

2020-2021

..

8716

0

108

801

9625

2021-2022

..

10127

1

525

542

11195

2022-2023

..

9332

2

418

162

9914

(अंदाजे)

सातारा

Satara

2020-2021

..

—

—

—

—

—

2021-2022

..

—

—

—

—

—

2022-2023

..

—

—

—

—

—

(अंदाजे)

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा

(iv) Personnel Summary

तक्ता ५

TABLE 5

अनु- क्रमांक Sr. No.	पदनाम Pay Scale	वेतनमान No. of Posts	पद संख्या (२०२१-२०२२) (2021-2022)	पद संख्या (२०२२-२०२३) (2022-2023)	Designation
1	2	3	4	5	2
१ राजपत्रित--वर्ग-१					
		Rs.			<i>I. Gazetted—Class-I</i>
	विशेष कार्यकारी दंडाधिकारी ..	S-23 : 67,700 - 2,08,700 ..	8	8	Special Executive Magistrate
			एकूण ..	8	Total
२ अराजपत्रित--वर्ग-३					
	लिपिक ..	S-6 : 19,900 - 63,200 ..	12	12	Awwal Karkun
			एकूण ..	12	Total
३ अराजपत्रित--वर्ग-४					
	चपराशी ..	S-1 : 15,000 - 47,600 ..	11	11	Peon
			एकूण ..	11	Total
		एकूण बेरीज ..	31	31	Grand Total

कार्यक्रम-४

गृह विभाग, मंत्रालय

प्रस्तावना टिप्पणी

(अ) प्रशासनिक सोयी आणि कार्यक्रमतेसाठी गृह विभागाचे “कायदा व सुव्यवस्था” आणि “परिवहन” असे दोन विभाग करण्यात आले होते. नंतर परिवहन विभागाचे विभाजन करून दोन नवीन भाग (१) परिवहन व तुरुंग, (२) राज्य उत्पादन शुल्क असे दिनांक १६ डिसेंबर १९८५ पासून करण्यात आले आहेत. गुन्ह्यांचा प्रतिबंध व अन्वेषण, कायदा व सुव्यवस्थेचे पालन, पोलीस, होमगार्ड व नागरी संरक्षण यांचे प्रशासन व नियंत्रण आणि न्याय, प्रशासन, तसेच गृह (मंत्रालय) विभागाची आस्थापना यांचा कार्यभार अपर मुख्य सचिव सांभाळतात. परिवहन विभागात परिवहनाच्या पद्धती, म्हणजे मार्ग परिवहन, महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ यांचा कार्यभार अपर मुख्य सचिव (परिवहन) हे सांभाळतात. तुरुंग विभागाचा कार्यभार अपर मुख्य सचिव (अपील व सुरक्षा) हे सांभाळतात. राज्य उत्पादन शुल्क या विभागाचा कार्यभार प्रधान सचिव (राउशु) यांच्याकडे सोपविण्यात आला आहे. तसेच विदेशी नागरिक हा विषय दिनांक १ डिसेंबर १९९५ पासून गृह विभागाकडे सोपविण्यात आलेला आहे.

२. अपर मुख्य सचिव यांना त्यांच्या कामात उच्च पातळीवर मदत देण्यासाठी, तसेच त्यांच्याकडील काही कार्यभार विभागून घेण्यासाठी सप्टेंबर १९८० पासून अपर सचिव, गृह विभाग हे एक नवीन पद निर्माण करण्यात येऊन त्यावर ज्येष्ठ आय. पी. एस. अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करण्यात आली होती. दिनांक १ जानेवारी १९८९ पासून हे पद सचिव (अपील व सुरक्षा) या पदनामात बदलण्यात आले. तदनंतर दिनांक २६ सप्टेंबर १९९० पासून हे पद प्रधान सचिव (अपील व सुरक्षा) या पदनामात बदलण्यात आले. तदनंतर या पदाचे पदाभिधान विशेष कार्य अधिकारी असे करण्यात आले होते. दिनांक ३० एप्रिल १९९३ रोजी हे पदधारक सेवानिवृत्त झाल्यानंतर, या पदाचे पदनाम पुन्हा प्रधान सचिव (अपील व सुरक्षा) असे करण्यात येऊन त्यापदी भारतीय प्रशासन सेवेतील अधिकारी नियुक्तीस आहेत.

३. राज्यातील व प्रामुख्याने मुंबई शहरातील कायदा व सुव्यवस्थेचे प्रश्न व न्यायालयीन चौकशी संबंधात तातडीचे कामकाज याबाबत अपर मुख्य सचिवांना साहाय्य करण्यासाठी दिनांक ६ फेब्रुवारी १९९३ पासून सचिव (कायदा व सुव्यवस्था) गृह विभाग हे एक नवीन पद निर्माण करण्यात येऊन त्यावर ज्येष्ठ आय. पी. एस. अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे. दिनांक ५ डिसेंबर १९९६ पासून हे पद प्रधान सचिव (विशेष) या पदनामात बदलण्यात आले आहे.

४. या विभागातील काम ५३ कार्यासनांत विभागण्यात आले आहे. कार्यासनाच्या प्रमुखपदी कक्ष अधिकारी, अवर सचिव आहेत आणि ही कार्यासने १०-उपसचिव, ४-सहसचिव, १-प्रधान सचिव आणि ३-अपर मुख्य सचिव यांच्या पर्यवेक्षीय नियंत्रणाखाली आहेत. शासन निर्णय, गृह विभाग क्रमांक एचडीई-०१०२/प्र. क्र.-१३६/आस्था-२, दिनांक ३१ मे २००५ अन्वये विभागातील एकूण २२ पदे, तसेच शासन निर्णय, गृह विभाग क्रमांक एचडीई-०१०२/प्र. क्र.-१३६/आस्था-२, दिनांक ४ नोव्हेंबर २००६ अन्वये २८ पदे अशी एकूण ५० पदे निरसित केल्यानंतर, त्याचप्रमाणे शासन अधिसूचना सामान्य प्रशासन विभाग क्रमांक शा. का. नि-१००६/प्र. क्र. २३/ २४०६/१८ (र. व का.) दिनांक ३१ मे २००६ अन्वये पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य असा नवीन विभाग करण्यात आल्याने शासन निर्णय, गृह विभाग क्रमांक एचडीई-०१०६/प्र. क्र. १३६/आस्था-२, दिनांक ६ नोव्हेंबर २००६ अन्वये पर्यटन उपविभागाची ६६ अस्थायी पदे नवनिर्मित पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभागाकडे कार्यरत अधिकारी, कर्मचाऱ्यांसह हस्तांतरित केली आहेत. तसेच शासन निर्णय, गृह विभाग क्रमांक गृहआ-१०११/प्र. क्र.-६०४/आस्था-२, दिनांक २३ ऑगस्ट २०११ अन्वये महाराष्ट्रातील रेल्वे प्रकल्पांना गती देण्यासाठी स्वतंत्र कक्षाची स्थापना करण्यात आली असून त्यासाठी १-उपसचिव, १-कक्ष अधिकारी, १-सहायक, १-लिपिक-टंकलेखक अशी एकूण ४ पदे निर्माण करण्यात आली आहेत. त्यानंतर वित्त विभागाच्या दिनांक १४ जानेवारी २०१८ च्या आदेशानुसार, दिनांक २० ऑक्टोबर २०१८ च्या आदेशान्वये शिपाई संवर्गातील १३ पदे (७ अस्थायी व ६ स्थायी पदे) निरसित करण्यात आली आहेत. आता या विभागाच्या राजपत्रित व अराजपत्रित पदांची एकूण संख्या ४४३ आहे.

सहसचिव	..	S-२७ : १,१८,५००-२,१४,१००	..	४
उपसचिव	..	S-२५ : ७८,८००-२,०९,२००	..	९०

चौकशी आयोग

अशांततेचे प्रकार शमविण्यासाठी पोलिसांनी केलेल्या गोळीबारामध्ये ज्या ठिकाणी चौकशी आयोग नियुक्त करणे आवश्यक आहे, असे शासनास वाटते. त्या घटनांची चौकशी करण्याकरिता चौकशी आयोग अधिनियम, १९५२ मधील कलम ३ अन्वये शासन चौकशी आयोग नियुक्त करते. एखाद्या प्रकरणी विधानसभेने तसा ठराव केल्यासही चौकशी आयोग नियुक्त केला जातो. चौकशी आयोगापुढे जे कामकाज चालते ते चौकशी आयोग अधिनियमातील पोट-कलम (५) अन्वये, न्यायिक कार्यवाही समजली जाते. त्याचप्रमाणे चौकशी आयोग अधिनियमान्वये चौकशी आयोगाचे अधिकारही विहित करण्यात आले आहेत. चौकशी आयोगास पुढील अधिकार आहेत :--

(अ) भारतातील कुठल्याही भागात राहणाऱ्या व्यक्तीस समन्स काढून व त्याची अंमलबजावणी करून, त्या व्यक्तीची शपथेवर तपासणी करणे.

(ब) कोणत्याही दस्तऐवजाचा शोध करण्यास व ते उपलब्ध करण्यास सांगणे.

(क) शपथपत्रावरून पुरावा गोळा करणे.

(ड) कोणत्याही न्यायालयातून वा कार्यालयातून कोणतीही कागदपत्रे किंवा त्याच्या प्रती मागविणे.

३. पोलिसांनी केलेल्या गोळीबाराची चौकशी करण्याकरिता नियुक्त केलेल्या आयोगावर शासनाने उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश किंवा जिल्हा व सत्र न्यायाधीश यांची नियुक्ती केली जाते. आयोगाची कामकाजाची पद्धत इत्यादी लक्षत घेता आयोगास चौकशी पूर्ण करण्यासंबंधी व अहवाल सादर करण्याबाबत विशिष्ट कालमर्यादा घालता येणे शक्य होत नाही. तथापि, ज्या हेतुसाठी चौकशी आयोग नियुक्त करण्यात आलेला आहे, तो लवकरात लवकर साध्य होण्यासाठी आयोगाने आपली चौकशी लवकरात लवकर पूर्ण करून शासनास अहवाल सादर करण्यासाठी शासन, आयोगास प्रभावित करते.

शासनाने खालील तक्त्यात नमूद केल्याप्रमाणे त्या त्या घटनांची चौकशी करण्यासाठी चौकशी आयोग नियुक्त केले आहेत.

आयोगाचे नाव	घटना	आयोगाच्या नियुक्तीचा दिनांक	अहवालाची सद्यास्थिती
१	२	३	४
मा. न्या. दामले आयोग	.. ऑगस्ट १९९० मध्ये एम. आय. डी. सी. हिंगणा (जिल्हा नागपूर) परिसरात पोलिसांनी केलेला गोळीबार.	३ जून १९९१	अहवाल शासनाच्या विचाराधीन आहे. मंत्रालयात दि. २१/६/१२ रोजी लागलेल्या आगीमध्ये सदर अहवाल व मूळ नस्ती नष्ट झाली आहे. या नस्तीची पुनर्बाधणी करण्यात येत आहे.
मा. न्या. पाटील आयोग	.. २६ ऑक्टोबर २००१ रोजी मालेगाव शहरात उसळलेली दंगल आटोक्यात आणताना पोलिसांनी केलेला लाठीमार व गोळीबार.	२६ नोव्हेंबर २००१	अहवाल शासनाच्या विचाराधीन आहे. मंत्रालयात दि. २१/६/१२ रोजी लागलेल्या आगीमध्ये सदर अहवाल व मूळ नस्ती नष्ट झाली आहे. या नस्तीची पुनर्बाधणी करण्यात येत आहे.
मा. न्या. राणे चौकशी आयोग	.. दिनांक २५ जून २००१ रोजी पुणतांबा, तालुका राहता, जिल्हा अहमदनगर येथे आदिवासी भूमी हक्क समितीने आपल्या विविध मागण्यांसाठी आयोजित केलेल्या मोर्चावर पोलिसांनी केलेला लाठीमार व गोळीबार.	५ मार्च २००२	अहवाल शासनाच्या विचाराधीन आहे.
मा. न्या. कोचर चौकशी आयोग	.. दिनांक २५ जानेवारी २००५ रोजी मौजे मांढरदेवी, तालुका वाई, जिल्हा सातारा येथील काळेश्वरी देवीच्या यात्रा उत्सवात झालेली चेंगराचेंगरी.	१६ मार्च २००५	अहवाल शासनाच्या विचाराधीन आहे.
मा. न्या. एम. जी. गायकवाड चौकशी आयोग	.. बजर, तालुका मावळ, जिल्हा पुणे येथे दिनांक ९ ऑगस्ट २०११ रोजी झालेल्या पोलीस गोळीबाराची चौकशी.	१३ सप्टेंबर २०११	महाराष्ट्र विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांच्या पटलावर दि. १४ जून २०१४ रोजी ठेवण्यात आला.

मा. न्या. ज्ञा. ना. भरगंडे ..	अंबड, जिल्हा जालना येथे दिनांक २५ जुलै २०११ रोजी झालेल्या गोळीबाराची माजी न्यायाधीशामार्फत चौकशी.	३० नोव्हेंबर २०११ महाराष्ट्र विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांच्या पटलावर दि. २८ फेब्रु. २०१४ रोजी ठेवण्यात आला.
मा. न्या. व्ही. एस. गायकवाड ..	मोवाड, तहसील नरखेड, जिल्हा नागपूर ३० सप्टेंबर २०११ येथे दिनांक ५ ऑगस्ट २०११ रोजी झालेल्या गोळीबाराची माजी न्यायाधीशामार्फत चौकशी.	अहवाल शासनाच्या विचाराधीन आहे.
मा. न्या. के. यू. चांदिवाल ..	धुळे शहरात दि. ६ जानेवारी २०१३ रोजी ३० मार्च २०१३ झालेल्या दंगलीची न्यायालयीन चौकशी	सदर अहवालावर शासन स्तरावर कार्यवाही चालू आहे.
मा. न्या. श्री. जे. एन. पटेल ..	कोरेगाव भीमा, जि. पुणे येथे दि. १ जानेवारी २०२० रोजी घडलेल्या घटनेसंदर्भातील चौकशी.	आयोगाचा अंतिम अहवाल अद्याप शासनास अप्राप्त आहे. त्यासाठी आयोगास दि. ३०.०६.२०२२ पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आली आहे.

सल्लागार मंडळे

(१) परकीय चलन संचय आणि चोरटी आयात प्रतिबंध अधिनियम, १९७४

१. या अधिनियमाच्या प्रयोजनासाठी या अधिनियमाच्या कलम ८ (अ) अन्वये सल्लागार मंडळाची स्थापना करण्यात आली आहे. सदर सल्लागार मंडळावर न्यायसेवेकडील एक अध्यक्ष व दोन सदस्य असतात. आवश्यकता भासेल त्याप्रमाणे या सल्लागार मंडळाची पुनर्रचना करण्यात येते. सध्याचे सल्लागार मंडळ, शासनाच्या गृह विभाग (विशेष) ची अधिसूचना क्रमांक एमआयएस-०२२०/प्र. क्र.-४५/विशा ३ (अ), दिनांक १६ सप्टेंबर २०२१ अन्वये पुनर्रचित करण्यात आले आहे.

२. राज्य शासनास स्थानबद्धतेचे प्रत्येक प्रकरण या अधिनियमाच्या कलम ८ (ब) च्या तरतुदीनुसार, संबंधित व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून पाच आठवड्यांच्या आत वरील सल्लागार मंडळापुढे ठेवावयाचे असते. सल्लागार मंडळ त्यांच्यापुढे ठेवण्यात आलेल्या प्रत्येक प्रकरणाचा विचार करून जरूर वाटल्यास त्या त्या प्रकरणासंबंधी अधिक माहिती मिळवून अधिनियमाच्या कलम ८ (क) मधील तरतुदीप्रमाणे सदर व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून अकरा आठवड्यांच्या आत त्या त्या प्रकरणासंबंधीचा त्यांचा अहवाल शासनास पाठविते. सल्लागार मंडळाच्या अहवालाशिवाय स्थानबद्धास तीन महिन्यांपर्यंत स्थानबद्धतेत ठेवता येते.

तथापि, ज्या स्थानबद्धाच्या बाबतीत या अधिनियमाच्या कलम ९ (१) मधील तरतुदीप्रमाणे, केंद्र शासनाने किंवा या प्रयोजनार्थ खास अधिकार प्रदान करण्यात आलेल्या केंद्र शासनाच्या अपर सचिवापेक्षा कमी दर्जा नसणाऱ्या केंद्र शासनाच्या अधिकाऱ्याने संबंधित व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून पाच आठवड्यांच्या आत घोषणापत्र जारी केले असेल अशा व्यक्तीस सल्लागार मंडळाचे मत न घेता सहा महिन्यांपर्यंत स्थानबद्धतेत ठेवता येते.

सल्लागार मंडळाने ज्या प्रकरणात स्थानबद्ध व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेस पुरेसे कारण आहे असे मत दिले असेल त्या प्रकरणात त्या व्यक्तीची स्थानबद्धता शासन कायम करू शकते व ज्या प्रकरणी, सल्लागार मंडळ स्थानबद्धतेस पुरेसे कारण नाही असे मत देते तेहा शासन अशा व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेचे आदेश रद्द करून सदर व्यक्तीची स्थानबद्धतेतून त्वरित सुटका करण्याचे आदेश देते.

या अधिनियमाच्या कलम १० मधील तरतुदीनुसार कोणत्याही व्यक्तीस जास्तीत जास्त १२ महिने स्थानबद्धतेत ठेवता येते. तथापि, ज्या व्यक्तीच्या बाबत कलम ९ (१) अन्वये घोषणापत्र जारी करण्यात येते त्या व्यक्तीस स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून जास्तीत जास्त दोन वर्षांच्या कालावधीपर्यंत स्थानबद्धतेत ठेवता येते.

(२) गुंगीकारक द्रव्ये व मनावर परिणाम करणाऱ्या पदार्थाच्या अनुचित व्यापारास प्रतिबंधक अधिनियम, १९८८

या अधिनियमाच्या प्रयोजनासाठी या अधिनियमाच्या कलम ९ (अ) अन्वये सल्लागार मंडळाची स्थापना करण्यात येते. सदर मंडळावर न्याय सेवेकडील एक अध्यक्ष व दोन सदस्य असतात. आवश्यकता भासेल त्याप्रमाणे सल्लागार मंडळाची पुनर्रचना करण्यात येते. सध्याचे सल्लागार मंडळ शासनाच्या गृह विभाग (विशेष) ची अधिसूचना क्रमांक एमआयएस-०२२०/प्र. क्र.-४५/विशा-३ (अ), दिनांक १६ सप्टेंबर २०२१ अन्वये पुनर्रचित करण्यात आले आहे.

राज्य शासनास स्थानबद्धतेचे प्रत्येक प्रकरण या अधिनियमाच्या कलम ९ (ब) च्या तरतुदीनुसार, संबंधित व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून पाच आठवड्यांच्या आत वरील सल्लागार मंडळ त्यांच्यापुढे ठेवण्यात आलेल्या प्रत्येक प्रकरणाचा विचार करून जरूर वाटल्यास त्या प्रकरणासंबंधी अधिक माहिती मिळवून अधिनियमाच्या कलम ९ (ब) मधील तरतुदीप्रमाणे सदर व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून अकरा आठवड्यांच्या आत त्या त्या प्रकरणासंबंधीचा त्यांचा अहवाल शासनास पाठविते. सल्लागार मंडळाच्या अहवालाशिवाय स्थानबद्धास तीन महिन्यांपर्यंत स्थानबद्धतेत ठेवता येते.

तथापि, ज्या स्थानबद्धांच्या बाबतीत या अधिनियमाच्या कलम १० (१) मधील तरतुदीप्रमाणे केंद्र शासनाने किंवा या प्रयोजनार्थ खास अधिकार प्रदान करण्यात आलेल्या केंद्र शासनाच्या अपर सचिवापेक्षा कमी दर्जा नसणाऱ्या केंद्र शासनाच्या अधिकाऱ्याने संबंधित व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून पाच आठवड्यांच्या आत घोषणापत्र जारी केले असेल त्या व्यक्तीस सल्लागार मंडळाचे मत न घेता, सहा महिन्यांपर्यंत स्थानबद्धतेत ठेवता येईल.

सल्लागार मंडळाने ज्या प्रकरणात स्थानबद्ध व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेस पुरेसे कारण आहे असे मत दिले असेल त्या प्रकरणात त्या व्यक्तीची स्थानबद्धता शासन कायम करू शकते व ज्या प्रकरणी सल्लागार मंडळ स्थानबद्धतेस पुरेसे कारण नाही असे मत देते तेव्हा शासन अशा व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेचे आदेश रद्द करून सदर व्यक्तीची स्थानबद्धतेतून त्वरित सुटका करण्याचे आदेश देते.

या अधिनियमाच्या कलम ११ मधील तरतुदीनुसार कोणत्याही व्यक्तीस जास्तीत जास्त १२ महिने स्थानबद्धतेत ठेवता येते, तथापि, ज्या व्यक्तीच्या बाबत कलम १० (१) अन्वये घोषणापत्र जारी करण्यात येते त्या व्यक्तीस स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून जास्तीत जास्त दोन वर्षांच्या कालावधीपर्यंत स्थानबद्धतेत ठेवता येते.

(३) महाराष्ट्र झोपडपट्टी गुंड, हातभट्टीवाले, औषधिद्रव्येविषयक गुन्हेगार, धोकादायक व्यक्ती व दृक्शाव्य कलाकृतीचे विनापरवाना प्रदर्शन करणाऱ्या व्यक्ती (व्हिडिओ पायरेट्स), वाळू तस्कर आणि अत्यावश्यक वस्तूंचा काळाबाजार करणाऱ्या व्यक्ती यांच्या विघातक कृत्यांना आळा घालण्याबाबत अधिनियम, १९८७.

(१) महाराष्ट्र झोपडपट्टी गुंड, हातभट्टीवाले, औषधिद्रव्येविषयक गुन्हेगार, धोकादायक व्यक्ती व दृक्शाव्य कलाकृतीचे विनापरवाना प्रदर्शन करणाऱ्या व्यक्ती (व्हिडिओ पायरेट्स), वाळू तस्कर आणि अत्यावश्यक वस्तूंचा काळाबाजार करणाऱ्या व्यक्ती यांच्या विघातक कृत्यांना आळा घालण्यासाठी त्यांच्या प्रतिबंधक स्थानबद्धतेची तरतूद करण्यात आलेली आहे.

(२) या अधिनियमाच्या कलम ३ (१) अन्वये “सार्वजनिक सुव्यवस्थेस बाधक ठरेल अशा प्रकारचे कोणतेही कृत्य करण्यापासून एखाद्या व्यक्तीला प्रतिबंध करण्यासाठी त्या व्यक्तीला स्थानबद्ध करणे आवश्यक आहे. याबद्दल राज्य शासनाची खात्री झाल्यास; राज्य शासनास, त्या व्यक्तीस स्थानबद्ध करण्यात यावे असा निदेश देणारा आदेश काढता येईल” अशी तरतूद करण्यात आली आहे.

(३) या अधिनियमाच्या प्रयोजनासाठी याच अधिनियमाच्या कलम ९ अन्वये राज्य शासन आवश्यकतेनुसार एक किंवा अधिक सल्लागार मंडळे स्थापन करू शकेल.

(४) या प्रत्येक सल्लागार मंडळामध्ये जे सध्या उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश असतील किंवा पूर्वी होते किंवा उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश होण्यासाठी आवश्यक ती पात्रता धारण करीत असतील अशा तीन व्यक्तींची नियुक्ती संबंधित शासन करते. यापैकी एकाची अध्यक्ष म्हणून नियुक्ती करण्यात येते.

(५) सल्लागार मंडळाने ज्या प्रकरणात स्थानबद्ध व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेस पुरेसे कारण आहे असे मत दिले असेल, त्या प्रकरणात त्या व्यक्तीची स्थानबद्धता शासन कायम करू शकते व ज्या प्रकरणी सल्लागार मंडळ स्थानबद्धतेस पुरेसे कारण नाही, असे मत देते, तेव्हा शासन अशा व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेचे आदेश रद्द करून सदर व्यक्तीची स्थानबद्धतेतून त्वरित सुटका करण्याचे आदेश देते.

अधिनियमाच्या कलम १३ मधील तरतुदीनुसार कोणत्याही व्यक्तीस जास्तीत जास्त १२ महिने स्थानबद्धतेत ठेवता येते.

(६) राज्य शासनास स्थानबद्धतेचे प्रत्येक प्रकरण या अधिनियमाच्या कलम १० च्या तरतुदीनुसार संबंधित व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून तीन आठवड्यांच्या आत वरील सल्लागार मंडळापुढे ठेवावयाचे असते. सल्लागार मंडळ त्यांच्यापुढे ठेवण्यात आलेल्या प्रत्येक प्रकरणाचा विचार करून जरुर वाटल्यास त्या त्या प्रकरणासंबंधी अधिक माहिती मिळवून सदर व्यक्तीच्या स्थानबद्धतेच्या दिनांकापासून सात आठवड्यांच्या आत त्या प्रकरणासंबंधीचा अहवाल शासनास पाठविते.

सध्याचे सल्लागार मंडळ शासनाच्या गृह विभागाची अधिसूचना क्रमांक एमआयएस-०२२०/प्र. क्र.-४५/विशा ३ (अ), दिनांक १६ सप्टेंबर २०२१ अन्वये पुनर्रचित करण्यात आले आहे.

(२) वित्तीय आवश्यकता-
(ii) Financial Requirements

तत्काल
TABLE

(रुपये हजारत/Rs. in thousands)

कार्यक्रम	प्रत्यक्ष रकमा Actual 2020-2021	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimate 2021-2022		सुधारित अंदाज Revised Estimates 2021-2022		अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimate 2022-2023		अर्थसंकल्पीय अंदाज Demand No. B-4,2052
		1	2	3	4	5	1	
मागणी क्र. बी-४,२०५२								
०० ००३ प्रशिक्षण	..	-	-	-	-	-	-	००,००३ Training
१०-सचिवालय								१०-Secretariat--
(००)(०१) गृह विभाग-आस्थापना (२०५२०७९)	285270		437760		418699		472809	(०१) Home Department (20520179)
(००)(०२) विशेष चौकशी आयोग .. (२०५२०९८८)	1314	2			6802		2400	(०२) Special Commission of Enquiry (20520188)
(००)(०३) सल्लागर मडक (२०५२०९७)	278		479		679		699	(०३) Advisory Board (20520197)
(००)(०४) पारपत्र (२०५२०४६)	14492		21381		20302		23299	(०४) Passport (20520464)
(००)(०५) राज्य मानवी हक्क आयोग (२०५२०५७)	36428		75286		72022		75286	(०५) State Human Rights Commission. (20520517)
(००)(०६) गवर्नर्स प्रकल्पांची अमलबजावणी- (२०५२०५१)	-			5500	4675		6050	(०६) Implement of E- Governor Project (20520502)
(००)(०७) शासकीय कर्मचार्याचा प्रशिक्षण (२०५२०५१४)	-			1100	825		1100	(०७) (०१) Training to Govt. Employee. Voted (20525214)
एकूण 'अ' ..	337782		541508		524004		581643	Total- 'A'
मागणी क्रमांक बी-२०५२								
००,००३ प्रशिक्षण	..	-	-	-	-	-	-	००,००३ Training
(००)		-	-	-	-	-	-	(००)
(००) (०१) शासकीय कर्मचार्यांचा प्रशिक्षण दत्तमत (२०५२०५१४)	-		-	-	-	-	-	(००) (०१) Training to Govt. Employee. Voted (20525214)
५० इतर खर्च.	-			1100	825		1100	५० Other Charges (20520209)
(००)(०१) गृह विभाग-आस्थापना (अनिवार्य) (२०५२००९९)								(०१)(०१) Home Department- (20520209)
०१ वेतन	..	264645	400873		380829		436952	०१ Salaries (Committed)
०३ अतिकालिक भता	..	180	623		498		654	०३ Overtime Allowance
०६ दूरध्वनी वीज व पाणी शुल्क.	..	177	2100		1890		2100	०६ Tel., Elect., Water Charges.
१० कंत्राटी सेवा	..							१० Contractual Services
११ देशांतर्मत प्रवास खर्च	..	300			3336		3002	११ Travel Expenses
१२ विदेश प्रवास खर्च	..				4500		3375	१२ Foreign Travel Exp.
					809		607	

१३ कार्यालयीन खर्च ..	16985	18836	22836	19778	13 Office Expenses
१७ संगणक खर्च ..	2335	3786	2840	3975	17 Computer Expenses
२० इतर प्रशासकीय खर्च ..	228	1200	1200	1200	20 Other Administrative Expenses
२४ पेट्रोल, तेल व वंगण ..	420	1197	1197	1341	24 P. O. L.
२८ व्यावसायिक व विशेष सेवा ..	-	500	425	500	28 Professional and Special Services.
२० इतर खर्च भारित ..	-	-	-	-	20 Other Charges (Charged)
एकूण (००) (०१)	दरमत ..	-	-	-	Voted
एकूण (००) (०१)	भारित ..	-	-	-	Charged Total (००) (०१)
दरमत ..	285270	437760	418699	472809	Voted
(००) (०२) विशेष चौकशी आयोग-- (अनिवार्य) (२०५२०१८८)					
१३ कार्यालयीन खर्च ..	205	1	1301	600	13 Office Expenses
२८ व्यावसायिक व विशेष सेवा ..	1109	1	5501	1800	28 Professional & Special Services
एकूण (००) (०२) दरमत..	1314	2	6802	2400	Total (००) (०२) Voted
(००) (०३) सलागार मंडळ- (अनिवार्य) (२०५२०१९७)					
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च ..	0	182	137	150	11 Travel Expenses
१३ कार्यालयीन खर्च ..	32	47	42	49	13 Office Expenses
२८ व्यावसायिक व विशेष सेवा ..	246	250	500	500	28 Professional Special Service.
एकूण (००) (०३) दरमत ..	278	479	679	699	Total (००) (०३) Voted
(००) (०४) पारपत्र-(अनिवार्य)					
०१ येतन दरमत (२०५२०४६४)	14492	21290	20226	23206	(००) (०४) Passport- (Committed)
०३ अधिकालिक भता ..	-	1	1	1	01 Salaries Voted (20520464)
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	-	1	1	1	03 Overtime Allowance
११ प्रवास खर्च ..	-	39	29	41	06 Tel., Elect., Water ch.
१३ कार्यालयीन खर्च ..	-	50	45	50	11 Travel Expenses
एकूण (००) (०४) ..	14492	21381	20302	23299	13 Office Expenses
					Total (००) (४)

(2) वित्तीय आवश्यकता--
 (ii) Financial Requirements

तारता
 TABLE

(रुपये हजारत/Rs. in thousands)

		कार्यक्रम	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज
		Actual 2020-2021	Budget Estimate 2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	Budget Estimate 2022-2023	Programme 2022-2023
1	2	3	4	5	5	1
(00)(04) राज्य मानवी हक्क आयोग--						
	(अनिवार्य) (२०५२०५७)					
०१	वेतन ..	..	..	..	..	
३१	सहायक अनुदान (वेतनेतर)	7500	10000	10000	..	
३६	सहायक अनुदान (वेतन) ..	28928	65286	62022	58386	
	एकूण (००) (०५) ..	36428	75286	72022	75286	Total (००) (०५)
(00)(06) गवर्नर्स प्रकल्पाची अंमलवजावणी--						
	(२०५२०५२)					
१७	संगणक खर्च ..	..	..	5500	4675	
	एकूण स्थूल दत्तमत ..	337782	541508	524004	581643	Total Gross Voted
	एकूण वसुली ..	753	..	..	..	Total Recoveries
	एकूण (ब) निवाळ ..	337029	541508	524004	581643	Total Net

(00) (05) State Human Rights
 Commission
 (Committed) (20520517)

01 Salaries
 31 Grant-in-aid (Non Sa.)
 36 Grant-in-aid (Salary)

(00) (06) Implement of E-
 Governer Project (20525092)

17 Computer Expenses

6050

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

..

(३) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

(iii) Programme work-load summary and explanation of financial requirements

गृह विभागाचे प्रशासित मुख्य कार्य म्हणजे पोलीस, राज्य उत्पादन शुल्क, तुरुंग, परिवहन, बंदरे व विदेशी नागरिक असे आहे.

या विभागाच्या अखत्यारीतील येणाऱ्या कार्यक्रमांचे कार्यान्वयन संबंधित विभाग प्रमुख किंवा कार्यालय प्रमुखाद्वारा केले जारे. कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश प्रत्येक कार्यक्रमाची कामगिरी व लक्ष्य दर्शवितो.

हे कार्यक्रम मंत्रालयीन स्तरावर घेतलेल्या धोरणविषयक निर्णयानुसार कार्यान्वित केले जातात. त्यामुळे मंत्रालयीन विभागांना कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा गोषवारा देण्यासाठी कोणतीही मोजमापे विहित करणे योग्य व सुसंबद्ध ठरणार नाही. ही मोजमापे फक्त प्रत्येक कार्यात्मक कार्यक्रमाच्या प्रगतीचा अंदाज घेण्यासाठी उपयुक्त आहेत.

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा

(iv) Personnel Summary

तक्ता २

Table 2

अनु- क्रमांक Sr. No.	पदनाम Designation	वेतनमान Pay Scale	पदसंख्या		पदसंख्या No. of Posts 2020-2021 2021-2022	Designation
			पदसंख्या No. of Posts 2020-2021	पदसंख्या No. of Posts 2021-2022		
			1	2		
१ राजपत्रित--						
अपर मुख्य सचिव	..	7 व्या वेतन आयोगानुसार मेट्रीक्स लेवल-17 : 2,25,000	..	2	3	Additional Chief Secretary
प्रधान सचिव/सचिव	..	7 व्या वेतन आयोगानुसार मेट्रीक्स लेवल-15 : 1,82,200 - 2,24,100		2	1	Principal Secretary
सहसचिव	..	S-27 : 1,18,500 - 2,14,100		4	4	Joint Secretary
उपसचिव	..	S-25 : 78,800 - 2,09,200		10	10	Deputy Secretary
अवर सचिव	..	S-23 : 67,700 - 2,08,700		11	11	Under Secretary
वरिष्ठ स्वीय सहायक	..	S-23 : 67,700 - 2,08,700		4	4	Senior Personnel Assistant
निवड श्रेणी लघुलेखक	..	S-16 : 44,900 - 1,42,400		3	3	Selection Grade Steno
सहायक पोलीस आयुक्त	..	S-20 : 56,100 - 1,77,500		1	1	Assistant Commissioner of Police.
सहायक संचालक	..	S-20 : 56,100 - 1,77,500		1	1	Accounts Officer
कक्ष अधिकारी	..	S-17 : 47,600 - 1,51,100		43	43	Section Officer
संगणक प्रणाली समन्वयक	..	S-15 : 41,800 - 1,32,300		1	1	Misco-Ordinator
			एकूण	..	82	82
२ अराजपत्रित--वर्ग-३						
उच्च श्रेणी लघुलेखक	..	S-15 : 41,800 - 1,32,300		16	16	Higher Grade Steno
निम्न श्रेणी लघुलेखक	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800		10	10	Lower Grade Steno
सहायक कक्ष अधिकारी	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800		121	121	Assistant Section Officer
लघुटंकलेखक	..	S-8 : 25,500 - 81,100		7	7	Steno-typist
लिपिक व टंकलेखक	..	S-6 : 19,900 - 63,200		159	159	Clerks and Typists
वाहन चालक	..	S-6 : 19,900 - 63,200		10	10	Driver
			एकूण	..	323	323
३ अराजपत्रित--वर्ग-४						
चोपदार	..	S-6 : 19,900 - 63,200		-	-	Chopadar
हवालदार	..	S-3 : 16,600 - 52,400		1	1	Havaldar
आवेष्टक नि बांधणीकार	..	S-3 : 16,600 - 52,400		2	2	Packer-cum-Binder
रोनिओ चालक	..	S-3 : 16,600 - 52,400		3	3	Ronio Operator
नाईक	..	S-3 : 16,600 - 52,400		3	3	Naik
ज़ेरॉक्स चालक	..	S-3 : 16,600 - 52,400		3	3	Xerox Operator
शिपाई	..	S-1 : 15,000 - 47,600		26	26	Peon
			एकूण	..	38	38
			एकूण बेरीज	..	443	443
						Total Grand Total

तक्ता २--चालू

Table 2—*contd.*

गृह विभागाच्या आस्थापनेवरील अधिकारी/कर्मचारी यांची स्थायी/अस्थायी पदे

Permanant/Temparary Post on Establishment of Home Department

	स्थायी	अस्थायी पदे	एकूण
	1	2	3
१ राजपत्रित--(Gazetted)			
अपर मुख्य सचिव	.. 1	2	3
(Additional Chief Secretary)			
प्रधान सचिव/सचिव	.. 1	—	1
(Principal Secretary/Secretary)			
सहसचिव (Joint Secretary)	.. 3	1	4
उपसचिव (Deputy Secretary)	.. 7	3	10
अवर सचिव (Under Secretary)	.. 7	4	11
सहायक पोलीस आयुक्त	.. 1	—	1
(Assistant Commisioner of Police)			
सहायक संचालक (वर्ग-१)	.. —	1	1
(Assistant Director)			
कक्ष अधिकारी (Section Officer)	.. 19+1	23	43
वरिष्ठ स्वीय सहायक	.. 4	—	4
(Senior Personnel Assistant)			
निवड श्रेणी लघुलेखक	.. 1	2	3
(Selection Grade Steno)			
संगणक प्रणाली समन्वयक	.. —	1	1
(Misco-Ordinator)			
	.. 45	37	82
२ अराजपत्रित--वर्ग-३ (Non-Gazetted—Class-III)			
उच्च श्रेणी लघुलेखक (Higher Grade Steno)	—	16	16
निम्न श्रेणी लघुलेखक (Lower Grade Steno)	.. 2	8	10
सहायक कक्ष अधिकारी (Assistant Section Officer)	78+1	42	121
लिपिक व टंकलेखक (Clerks and Typists)	.. 85+1	73	159
लघुटंकलेखक (Steno-typist)	.. 7	—	7
वाहन चालक (Driver)	.. —	10	10
	.. 174	149	323

तक्ता २--समाप्त

Table 2—contd.

गृह विभागाच्या आस्थापनेवरील अधिकारी/कर्मचारी यांची स्थायी/अस्थायी पदे

	स्थायी पदे	अस्थायी पदे	एकूण
	1	2	3
३ अराजपत्रित--वर्ग-४ <i>(Non-Gazetted—Class-IV)</i>			
हवालदार (Havaldar)	.. 1	—	1
आवेष्टक (Packer-cum-Binder)	.. —	2	2
रोनिओ चालक (Ronio Operator)	.. 2	1	3
झेरॉक्स मशिन चालक (Xerox Operator)	.. 2	1	3
नाईक (Naik)	.. 2	1	3
शिपाई (Peon)	.. 26	0	26
	.. 33	5	38
एकूण स्थायी/अस्थायी पदे	.. 259	191	443
(Total Permanent/Temporary Post)			

कार्यक्रम-५

नागरी संरक्षण

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

नागरी संरक्षण

(१) नागरी संरक्षण हे राष्ट्राच्या संरक्षण योजनेमधील एक अविभाज्य अंग आहे. यामध्ये शांततेच्या काळात नागरी संरक्षणासाठी उभारलेली यंत्रणा सतत दक्षतेच्या अवस्थेत ठेवणे ही अत्यावश्यक बाब आहे. ह्यामुळे युद्ध परिस्थितीमध्ये ही यंत्रणा सहजगत्या व सुरक्षीतपणे नागरी संरक्षणाच्या कामाचे आव्हान पेलू शकते. शत्रूच्या हल्ल्याचे उद्देश चतुर्विध असतात. (१) युद्धासाठी आवश्यक असणाऱ्या उत्पादनात खंड पाडणे, (२) समाजजीवन विस्कळीत करणे, (३) नागरिकांचे नीतिधैर्य खचविणे व (४) याद्वारे युद्ध क्षेत्राच्या मागील फळीमध्ये घबराट व गोंधळाची परिस्थिती निर्माण करून शत्रू सेन्याला आगोकूच करण्यास पोषक वातावरण तयार करणे असे चार उद्देश आहेत. नागरी संरक्षण हालचाली अंतर्गत शंत्रूची ही चारही उद्दिष्टे सफल होऊ न देण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला जातो व त्यायोगे नागरी आघाडीवरील नीतिधैर्य खचविण्याच्या शत्रूच्या उद्दिष्टांना प्रतिबंध केला जातो. अशा रीतीने युद्धकाळात शत्रूच्या हल्ल्यांमध्ये नागरी जीवन विस्कळीत होऊ न देता जीवित हानी टाळणे व मालमत्तेची हानी कमीत कमी प्रमाणावर राहील यासाठी नागरी संरक्षण संघटना कार्यरत राहते. तसेच उत्पादनात खंड न पडू देण्यासाठीपण कार्यरत राहते. थोडक्यात युद्धकाळात नागरी जीवन सुरक्षीतपणे चालू ठेवणे हे नागरी संरक्षण दलाचे उद्दिष्ट आहे. ह्यासाठी शांततेच्या काळामध्ये निरनिराळ्या प्रकारचे प्रशिक्षण नागरिकांना देण्याचे काम नागरी संरक्षण दलातर्फे केले जाते.

(२) नागरी संरक्षणविषयक कायदा.--ऑक्टोबर १९६२ च्या चिनी आक्रमणानंतर नागरी संरक्षण दलाकडे पाहण्याच्या केंद्र शासनाच्या दृष्टिकोनात आमूलाग्र बदल झाला. तोपर्यंत नागरी संरक्षण दलाबाबत राज्य व केंद्रशासित प्रदेशांच्या सरकारांना ह्याबाबत जाणीव देऊन नागरी संरक्षणाचे आराखडे कागदोपत्री तयार ठेवण्याबाबत सूचना देणे एवढाच भाग केंद्र शासनाकडून पार पाडला जात होता. परंतु चिनी आक्रमणानंतर मात्र ह्याबाबत व्यावहारिक व प्रत्यक्षरीत्या पावले उचलण्याची निकडे केंद्र शासनाच्या स्तरावर भासली. यामध्ये सन १९६५ मधील पाकिस्तानशी झालेल्या युद्धामुळे जास्त भर पडली व मोठ्या प्रमाणावर केंद्र शासनाने या विषयात लक्ष दिले. सन १९६८ मध्ये नागरी संरक्षण कायदा (सन १९६८ चा अधिनियम क्रमांक २७) लोकसभेने मंजूर केला व दिनांक १० जुलै १९६८ पासून सदर कायदा संपूर्ण भारतात लागू होऊन नागरी संरक्षण दल संपूर्ण भारतात कार्यान्वित झाले. ह्या कायद्यांतर्गत प्रामुख्याने कोणाही व्यक्तीला त्याच्या जीविताला वा मालमत्तेला शत्रूच्या हल्ल्यापासून संरक्षण देण्याबाबतचे तत्त्व अंतर्भूत करण्यात आले आहे. ह्या कायद्यांच्ये नागरी संरक्षण स्वयंसेवक दल निर्माण करण्याचा अधिकार शासनाला प्रदान झालेला आहे. नागरी संरक्षणाबाबतची जबाबदारी केंद्र शासन स्तरावर गृह मंत्रालयाकडे व राज्य शासन स्तरावर गृह विभागाकडे सोपविलेली आहे.

(३) नागरी संरक्षण दलांतर्गत द्यावयाच्या सेवा.--नागरी संरक्षण दलांतर्गत एकूण १२ निरनिराळ्या प्रकारच्या सेवा उभाराव्या लागतात. त्या पुढीलप्रमाणे-- (१) मुख्यालय सेवा, (२) नियंत्रण व दळणवळण सेवा, (३) रक्षक सेवा, (४) रुण सेवा, (५) अग्निशमन सेवा, (६) प्रशिक्षण सेवा, (७) विमोचन सेवा, (८) आगार व परिवहन सेवा, (९) पुरवठा सेवा, (१०) नष्ट शेष शोधन सेवा, (११) कल्याणकारी सेवा, (१२) शव विल्हेवाट सेवा व या निरनिराळ्या सेवांबाबतची जबाबदारी राज्य शासनाने निरनिराळे विभाग, स्थानिक नगरपरिषदा/महापालिका व केंद्र शासनाच्या काही विभागांवर सोपविलेली आहे. उदा.--राज्य शासनाच्या स्तरावर आरोग्य विभाग, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, अन्न व नागरीपुरवठा विभाग, वाहतूक विभाग, पोलीस विभाग, होमगार्ड संघटना, राज्य विद्युत मंडळ व केंद्र शासनाच्या स्तरावरील टेलीफोन विभाग इत्यादी विभागांना आपल्कालीन/युद्धकाळात नागरी संरक्षणाची जबाबदारी सोपविलेली आहे.

(४) राज्यातील नागरी संरक्षण शहरे व परिक्षेत्रे.--महाराष्ट्रात बृहन्मुंबई, उरण समूह व तारापूर ही नागरी संरक्षणाची १-अ दर्जाची शहरे व नवी मुंबई समूह ठाणे, पुणे-खडकी, नाशिक ही प्रवर्ग-१ या दर्जाची नागरी संरक्षण शहरे कार्यान्वित असून वेळोवेळी नागरी संरक्षण प्रशिक्षण, कवायती, प्रात्यक्षिके व इतर नागरी संरक्षणविषयक कामे या शहरामध्ये सुरु आहेत.

(५) नागरी संरक्षण दलाच्या स्वरूपात सुधारणा (Revamping of Civil Defence).--केंद्र शासनाने के. एम. सिंग समितीने केलेल्या शिफारशीच्या आधारावर नागरी संरक्षण संघटना नव्या स्वरूपात कार्यक्षम करण्याकरिता नागरी संरक्षण दलाच्या स्वरूपात सुधारणा करणे (Revamping of Civil Defence) ही योजना ११ व्या पंचवार्षिक योजना (सन २००७-२०१२) मध्ये राबविण्यात येत आहे. यामध्ये नागरी संरक्षण शहरे अतिमहत्त्वाच्या शहरांऐवजी प्रत्येक जिल्ह्यात स्थापन करावयाचे धोरण केंद्र शासनाने निश्चित केले आहे. त्यानुसार पहिल्या टप्प्यात भारतातील १०० जिल्हे आपलीप्रवण जिल्हे म्हणून घोषित करण्यात आले असून, त्यामध्ये महाराष्ट्रातील मुंबई, ठाणे, रायगड, रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग जिल्ह्यांचा समावेश केलेला आहे. ११ व्या पंचवार्षिक योजनेत उपलब्ध होणाऱ्या निधीतून नागरी संरक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालयाचे नूतनीकरण, नागरी संरक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालय व ५ घोषित नागरी संरक्षण जिल्ह्यांकरिता प्रशिक्षण साहित्य

खरेदी, नागरी संरक्षण दलाची प्रसिद्धी व जनजागृती तसेच मुंबईमध्ये Intelligence Collection करिता राबविण्यात येणारा पायलट प्रोजेक्ट इत्यादीकरिता रुपये ४२२ लक्ष निधी महाराष्ट्रासाठी चिन्हाकित करण्यात आला असून त्यापैकी रुपये १३५.५३ लक्ष निधी सन २०११-२०१२ या वित्तीय वर्षाकरिता राज्य शासनास उपलब्ध करून दिलेला आहे.

तसेच दिनांक २२ जानेवारी २०१० ("THE CIVIL DEFENCE [AMENDMENT] ACT 2009") सुधारित करण्यात आला आहे. नागरी संरक्षण कायदा, १९६८ मधील सेकशन २ (d) मध्ये "Disaster" च्या व्याख्येचे आपत्कालीन व्यवस्थापन कायदा, २००५ मधील सेकशन २ (d) प्रमाणे समावेश केलेला आहे.

नागरी संरक्षण दलाने केलेली उल्लेखनीय कामगिरी

सन २०१९

अतिवृष्टीमुळे कोल्हापूर जिल्ह्यात निर्माण झालेल्या पुरपरिस्थितीमध्ये नागरिकांना मदत व पुनर्वसन कर्तव्य करण्यासाठी राज्य फिरते नागरी आणीबाणी सेनासंस्थांभ, नागरी संरक्षण, बृहन्मुंबई व जिल्हा कार्यालयातील अधिकारी व कर्मचारी यांचे ६१ जवानांचे पथक कोल्हापूर येथे जाऊन, स्थानिक प्रशासनाच्या मदतीने दिनांक ०९ ऑगस्ट २०२० ते दिनांक १४ ऑगस्ट २०२० या कालावधीत आपत्ती व्यवस्थापन, मदत व पुनर्वसन कर्तव्य पार पाडण्यात आले.

सन २०२०

नागरी संरक्षण विभागाच्या आंबिवली, वर्सोवा, अंंधेरी (पश्चिम), मुंबई येथील मोकळ्या मैदानात महाराष्ट्र व इतर राज्यातील लॉकडाऊनमुळे अडकलेले (बेघर, विस्थापित कामगार, परराज्यातील अडकलेले कामगार) अशा ३०० नागरिकांसाठी दिनांक १ एप्रिल २०२१ ते दिनांक ३१ मे २०२१ पर्यंत तात्पुरते निवारागृह मा. संचालक, नागरी संरक्षण, महाराष्ट्र राज्य यांच्या मार्गदर्शन व नियंत्रणाखाली निर्माण करून, त्यांना (२४x७) चहा, नाष्टा, जेवण, वैद्यकीय सुविधा व इतर दैनंदिन सोयी-सुविधा मोफत पुरविण्यात आल्या होत्या. त्यासाठी अधिकारी व कर्मचारी पाळी पद्धतीत (२४x७) कार्य करीत होते. त्यानंतर पावसाला सुरुवात झाल्याने सदरचे निवारागृह मध्यवर्ती प्रशिक्षण संस्था, होमगार्ड, नारायणनगर, घाटकोपर (पश्चिम), मुंबई येथे स्थलांतरित करण्यात आले होते. सदर निवारा केंद्रामधील नागरिकांची त्यांच्या स्वग्रामी जाण्याची व्यवस्था करून, निवाराकेंद्र दिनांक ३० जून २०२० रोजी बंद करण्यात आले आहे. तसेच बृहन्मुंबईमध्ये विविध ठिकाणी अन्नाची पाकिटे व रेशन वाटपाचे कार्य सदर कालावधीत करण्यात आले आहे.

सन २०२१

(अ) रायगड, रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात अतिवृष्टीमुळे पूरसदृश्य स्थितीमध्ये पूरग्रस्तांच्या बचाव कार्यालयासाठी औषधे व जीवनावश्यक वस्तू पुरवठा करण्यासाठी नागरी संरक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालय, मुंबई कार्यालयातील ३ कर्मचाऱ्यांना पाठविण्यात आले होते.

(ब) दिनांक २१ जुलै २०२१ ते दिनांक २५ जुलै २०२१ या कालावधीत चिपलूण, रायगड (महाड) व पोलादपूर येथे उद्भवलेल्या पुरपरिस्थितीत पूरग्रस्तांना बचाव व मदतकार्य करण्यासाठी नागरी संरक्षण, ठाणे व नागरी संरक्षण उरण जिल्हा कार्यालयातील प्रशिक्षित स्वयंसेवकांसह शोध व बचाव कार्यासाठी एकूण ३२ अधिकारी/कर्मचारी पाठविण्यात आले होते.

नागरी संरक्षण व होमगार्ड विभागाची प्रशासकीय इमारत व पदविका पाठ्यक्रम

नागरी संरक्षण व होमगार्ड विभागाच्या प्रशासकीय इमारतीचे भूमिपूजन दिनांक ३० जून २०२१ रोजी मा. संचालक, नागरी संरक्षण, महाराष्ट्र राज्य यांच्या हस्ते पार पडले तसेच नागरी संरक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालय, मुंबई येथे आपत्ती व्यवस्थापन पदविका (Post Graduate in Disaster Management) पाठ्यक्रम सुरु करण्यासाठी शासन निर्णय, गृह विभाग (विशेष) क्रमांक एचजीएस २०१९/प्र.क्र. २१७/विशा-८, दिनांक २४ फेब्रुवारी २०२१ नुसार मुंबई विद्यापीठाने शैक्षणिक वर्ष २०२१-२०२२ याकरिता मान्यता दिलेली आहे. त्यानुसार दिनांक २ नोव्हेंबर २०२१ या दिवशी नागरी संरक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालय, मुंबई येथे पदव्युत्तर नागरी संरक्षण आपत्ती व्यवस्थापन पाठ्यक्रम १ वर्ष कालावधी, पूर्णवेळ या स्वरूपात सुरु करण्यात आला आहे.

(६) संघटनात्मक चौकट.— राज्यस्तरावर नागरी संरक्षण विभागाचे प्रमुख म्हणून संचालकाचे पद निर्माण केलेले असून ह्या पदावर पोलीस विभागाकडील पोलीस महासंचालक दर्जाच्या अधिकाऱ्यांची नेमणूक केली जाते. नागरी संरक्षण कायद्यान्वये प्रत्येक नागरी संरक्षण शहर व परिषेत्र यामध्ये नागरी संरक्षण स्वयंसेवक दल उभारण्याची तरतूद आहे. अशा शहरांसाठी/परिषेत्रांसाठी जिल्हा दंडाधिकाऱ्याच्या दर्जपेक्षा दर्जनी कमी असणाऱ्या व्यक्तीवी नेमणूक नियंत्रक म्हणून करण्याची तरतूद आहे. राज्यस्तरावरील संचालक राज्यातील नियंत्रकाच्या कामावर लक्ष ठेवून त्यामध्ये समन्वय साधतात. निरनिराळ्या स्तरावरील संघटनात्मक चौकटीचा तपशील पुढीलप्रमाणे आहे :—

(अ) राज्यस्तरावरील मुख्यालयातील संघटनात्मक चौकट.— राज्यस्तरावर नागरी संरक्षण संचालक यांना त्यांच्या कामात मदत करण्यासाठी म्हणून मुख्यालयात (१) प्रशासन व धोरण, (२) चालन व भांडार, (३) उद्योग, (४) प्रशिक्षण या निरनिराळ्या विषयांमध्ये

मदत करण्यासाठी वरिष्ठ प्रशासकीय अधिकाऱ्यांची पदे निर्माण केलेली आहेत. या शिवाय इतर अत्यावश्यक कर्मचारीवृद्ध आहे. राज्य शासनाने स्वतःचे प्रशिक्षण महाविद्यालय उभारलेले असून सदर महाविद्यालयाचे समादेशक हे वरिष्ठ प्रशासकीय अधिकारी (प्रशिक्षण) हे प्रमुख असून ते प्रशिक्षणाबाबत संचालकांना मदत करतात.

(ब) **बृहन्मुंबई परिक्षेत्रातील संघटनात्मक चौकट.**— बृहन्मुंबईमध्ये अंदाजे ३० लाख लोकसंख्येसाठी एक परिक्षेत्र अशा रीतीने एकूण चार परिक्षेत्रांमध्ये बृहन्मुंबईची विभागणी करण्यात आली आहे. प्रत्येक परिक्षेत्रामध्ये उपनियंत्रक दर्जाचा अधिकारी नेमलेला असून ह्या उपनियंत्रकाच्या कामावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी बृहन्मुंबईसाठी अतिरिक्त नियंत्रक असे पद आहे. राज्य स्तरावरील नागरी संरक्षण संचालक हे बृहन्मुंबईसाठी नियंत्रक म्हणून घोषित करण्यात आले आहेत.

(क) **जिल्हा स्तरावरील संघटनात्मक चौकट.**— इतर नागरी संरक्षण शहरे/परिक्षेत्रे यामध्ये संबंधित जिल्हाधिकारी यांनाच नियंत्रक म्हणून घोषित करण्यात आले आहे. त्यांच्या हाताखाली उपनियंत्रक दर्जाचे अधिकारी नेमलेले आहेत. उपनियंत्रक हे पद वर्ग-१ मधील दर्जाचे आहे.

तारापूर हे मूलत: भारत सरकारचे मर्मस्त प्रतिष्ठापन आहे. तेथे असलेल्या अणुभट्टीच्या १.६ किलोमीटर त्रिज्येतील परिक्षेत्रामध्ये कोणत्याही प्रकारची लोकवस्ती नाही. त्यामुळे भारत सरकारने या प्रतिष्ठापनासंबंधी परस्परपणे नागरी संरक्षण उपाययोजना हाती घेतली आहे. परंतु १.६ किलोमीटर त्रिज्येपुढे, १६ किलोमीटर त्रिज्येच्या परिक्षेत्रात अंदाजे १.५ लाख इतकी लोकसंख्या आहे. शासनाने तारापूर येथे नवीन नागरी संरक्षण कार्यालय स्थापन करण्यासाठी १९९१-१९९२ मध्ये मंजुरी दिली असून ते कार्यालय फेब्रुवारी १९९२ पासून कार्यरत आहे.

(७) **नागरी संरक्षण स्वयंसेवक दलाची संघटनात्मक चौकट.**— नागरी संरक्षण शहर परिक्षेत्र सर्वसाधारणत: एक लाख लोकसंख्येसाठी एक विभाग ह्या परिमाणाने जरूर तितक्या विभागांमध्ये विभागले जाते. प्रत्येक विभागामध्ये विभागीय स्तरावर डिझिजनल वॉर्डनची नेमणूक केली जाते. डिझिजनल वॉर्डनच्या नियंत्रणाखाली डेप्युटी डिझिजनल वॉर्डन, स्टाफ ॲफिसर, पोस्ट वॉर्डन आणि वॉर्डन अशा मानसेवी नेमणुका आहेत. सर्वसाधारणत: १०,००० लोकसंख्येकरिता एक "वॉर्डन पोस्ट" निर्माण केली जाते. बृहन्मुंबईत मात्र हा मानदंड अंदाजे २०,००० लोकसंख्येसाठी एक "वॉर्डन पोस्ट" असा ठेवण्यात आलेला आहे. एका प्रथमोपचार केंद्रामागे तीन प्रथमोपचारक पार्टी व दर ५०० लोकसंख्येसाठी एक या हिशेबाने जरूर तेवढ्या "हाउस फायर पार्टीज" निर्माण केल्या जातात. "फर्स्ट एड पार्टीज" मध्ये एक प्रमुख व ३ प्रथमोपचारक अशा एकूण ४ व्यक्ती असतात. "हाउस फायर पार्टीज" मध्ये एक प्रमुख व ३ स्वयंसेवक अशा ४ व्यक्ती असतात. बृहन्मुंबईमध्ये संपूर्ण शहरासाठी म्हणून एका चीफ वॉर्डनची नेमणूक केलेली आहे. चीफ वॉर्डनला मदत करण्यासाठी परिक्षेत्रास एक याप्रमाणे ४ डेप्युटी चीफ वॉर्डनची नेमणूक केली आहे. स्वयंसेवक दलात रुजू होणाऱ्या स्वयंसेवकांना प्रशिक्षण देण्यासाठी दलातील ह्या मानसेवी पदाधिकाऱ्यांना नागरी संरक्षण संघटनेकडील सहायक उपनियंत्रक संवर्गतील अधिकाऱ्यांकडून प्रथमत: प्रशिक्षण दिले जाते. स्वयंसेवक नोंदणी अव्याहतरीत्या चालू असते. विभाग स्तरावर, परिक्षेत्र स्तरावर व तसेच त्याहीवरील स्तरावर सतत डेमॉन्स्ट्रेशन्स् एकझरसाईजेस आणि रॅलीज घेतल्या जातात. सर्वसाधारणत: विभागामध्ये एका महिन्यातून एक डेमॉन्स्ट्रेशन व एका महिन्यातून एक रॅली घेतली जाते. नवीन स्वयंसेवकांना प्रशिक्षण देण्यासाठी परेड्स् घेतल्या जातात.

(८) **प्रशिक्षण.**— (स्वयंसेवकांचे) प्रशिक्षण ३ टप्प्यांमध्ये केले जाते. पहिल्या टप्प्यात स्थानिक स्तरावर अंदाजे १० दिवसांचा बेसिक कोर्स असतो. ज्यामध्ये स्वयंसेवकांना नागरी संरक्षणाची तत्त्वे व हालचाली अंतर्गत ज्या निरनिराब्या १२ प्रकारांच्या सेवांची उभारणी केली जाते त्याबाबतची माहिती दिली जाते. प्रगत स्तरावरील प्रशिक्षण राज्य शासनाच्या नागरी संरक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालयात अंदाजे १० ते १४ दिवसांच्या कालावधीच्या प्रशिक्षण कोर्ससद्वारे दिले जाते. या व्यतिरिक्त तिसऱ्या टप्प्यावर केंद्र शासनाच्या नागपूर येथील राष्ट्रीय नागरी संरक्षण महाविद्यालयात पण या विषयाचे उच्च प्रशिक्षण दिले जाते. तसेच नागरी संरक्षण संघटनेतील अधिकाऱ्यांसाठीसुद्धा विविध स्तरावर प्रशिक्षण कोर्सेस विहित केलेले आहेत.

(९) **राज्य फिरते नागरी आणीबाणी सेना (स्तंभ).**— अशा प्रकारची दले देशामध्ये प्रादेशिक स्तरावर निर्माण करण्याचा विचार केंद्र शासनाने प्रथमत: ऑक्टोबर, १९६२ मध्ये केला. त्यावेळी असे एक युनिट मुंबई येथे स्थित करण्याचा विचार होता. परंतु पुढे केंद्र शासनाने हा विचार रद्द केला. राज्य शासनाने मात्र हा विचार पुढे चालू ठेवून सन १९६५ मध्ये २२९ इतकी गणसंख्या असलेले दल उभारले. हे दल राज्य शासनाने राज्यस्तरावर उभारले आहे. राज्यात कोठेही आणीबाणीची अथवा आपत्कालीन परिस्थिती उद्भवल्यास त्या दलाचा वापर जरूर तेथे अशी आणीबाणी अथवा आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्यासाठी केला जातो. अग्निशमन-विमोचन, पूर, नैसर्गिक आपत्ती, मानवनिर्मित आपत्ती अशा निरनिराब्या परिस्थितीमध्ये ह्या दलाचा वापर राज्य शासनाने आतापर्यंत केलेला आहे. कोयना भूकंपामध्ये तसेच भिंवंडी येथील जातीय दंगलग्रस्त विभागामध्ये ह्या दलाने वैशिष्ट्यपूर्ण कामगिरी बजावलेली आहे. डिसेंबर १९९२ व जानेवारी १९९३ मध्ये मुंबईत उद्भवलेल्या जातीय दंगलर्लिंच्या वेळी लागलेल्या आगी विज्ञविणे व विमोचन करणे या कार्यास मुंबई अग्निशमन दलास मोलाची मदत करण्यात आली. मार्च १९९३ च्या बॅम्ब विस्फोटाच्या वेळी तत्सम कर्तव्ये पार पाडली व सप्टेंबर १९९३ मध्ये लातूर व उस्मानाबाद येथील भूकंपग्रस्तांचे विमोचन, पुनर्वसन करण्याकरिता सहभाग घेतला. ह्या व्यतिरिक्त स्थानिक स्तरावर बृहन्मुंबईमध्ये मुंबई अग्निशमन दलाच्या सहयोगाने अग्निशमन व विमोचन ही कामे हे दल करीत आले आहे. तसेच दिनांक १८ जुलै

२००७ रोजी बोरिवली, मुंबई येथे ५ मजली लक्ष्मीछाया ही इमारत अचानक कोसळल्यामुळे सदर इमारतीचे पूर्ण ५ मजले जमीनदोस्त होऊन जीवितहानी फार झाली होती. सदर घटनास्थळी फिरते दलाचे पथक ३ दिवस अहोरात्र कार्यरत राहून जीवित व वित्त हानी ह्या कामी मदतकार्य करत होते व दिनांक २६ नोव्हेंबर २००८ रोजी मुंबईवर झालेल्या दहशतवादी हल्ल्याप्रसंगी ओबेरॉय व ताज हॉटेलला लागलेल्या आगी विझ्विण्याचे काम, हॉटेलमध्ये ओलिस असलेल्या लोकांनी दहशतवाद्यांच्या तावडीतून सुटका केलेल्या व्यक्तींना सहीसलामत बाहेर काढण्याचे कार्य, जखमी व मृत व्यक्तींना रुग्णालयात नेण्याचे कार्यदेखील फिरते दलाच्या पथकांनी केले. सदर प्रसंगी १ अग्निशमन वाहन, १ विमोचन वाहन, २ रुग्णवाहिका वा लाईट फायर इंजिन (जीप) या वाहनांचा वापर करण्यात आला. या दलाचे सध्याचे मनुष्यबळ १०६ आहे तसेच या दलामध्ये त्यांची कर्तव्ये पार पाडण्याकरिता आवश्यक अशा वाहनांचा ताफा पण आहे. ह्या ताफ्यामध्ये ५ फायर इंजिन्स, ४ लाईट फायर इंजिन्स, ४ रुग्णवाहिका, १ ट्रूप कॅरिअर, १ विमोचन वाहन व इतर प्रकारची वाहने आहेत.

दिनांक ४ मार्च २०११ रोजी गरीबनगर, बांद्रा येथील झोपडपट्टी व दिनांक २३ नोव्हेंबर २०११ रोजी सारा व सहारा मार्केट येथे लागलेल्या मोठ्या आगी या दलाने यशस्वीरीत्या विझ्विण्यास मदत केली. तसेच दिनांक २१ जून २०१२ रोजी मंत्रालय इमारतीस लागलेली आग आटोक्यात आणण्यासाठी अहोरात्र पथकासह अधिकारी व २७ कर्मचारी कार्यरत होते. तसेच या व्यतिरिक्त स्थानिक स्तरावर बृहन्मुंबई येथे मुंबई अग्निशमन दलाच्या सहयोगाने अग्निशमन व विमोचन ही कामे हे दल करीत आहे. दिनांक १० जून २०१३ रोजी अल्ताफ मेन्शन, माहिम, दिनांक २२ जून २०१३ रोजी पियुष इमारत, दहिसर व दिनांक २७ सप्टेंबर २०१३ रोजी महानगरपालिका कर्मचारी वसाहत, माझगाव येथील इमारत दुर्घटनेच्यावेळी फिरते दलातील अधिकारी व कर्मचारी यांनी पथकासह बचाव व विमोचन कार्य केले.

रायगड (महाड) येथे उद्भवलेल्या पूरपरिस्थितीत तेथील नागरिकांना बचाव व मदतकार्य करण्यासाठी फिरते दल कार्यालयातील एकूण १८ अधिकारी/कर्मचारी यांना पाठविण्यात आले होते.

(१०) **महिला सक्षमीकरण.**— नागरी संरक्षण दलात महिला स्वयंसेविकांना भरती करून त्यांना प्रथमोपचार, विमोचन, रुग्णसाहाय्य सेवा, दळणवळण, अग्निशमन, वॉर्डन सेवा, डिझास्टर मॅनेजमेंट, आण्विक, जैविक, रासायनिक युद्ध इत्यादींचे प्रशिक्षण देऊन त्यांचा आत्मविश्वास, कार्यक्षमता वाढविण्यात येते. या महिला प्रजासत्ताक दिन, महाराष्ट्र दिन प्रसंगी आयोजित होणाऱ्या संचलनात सहभागी होतात. अखिल भारतीय होमगार्ड व नागरी संरक्षण व्यावसायिक क्रीडा स्पर्धेत महिला स्वयंसेविका हिरिरीने भाग घेतात. त्यात त्यांना नेतृत्व करण्याची संधी देण्यात येते. शासनाने वेळोवेळी पुरस्कार/बक्षिसे देऊन त्यांना सन्मानित केले आहे.

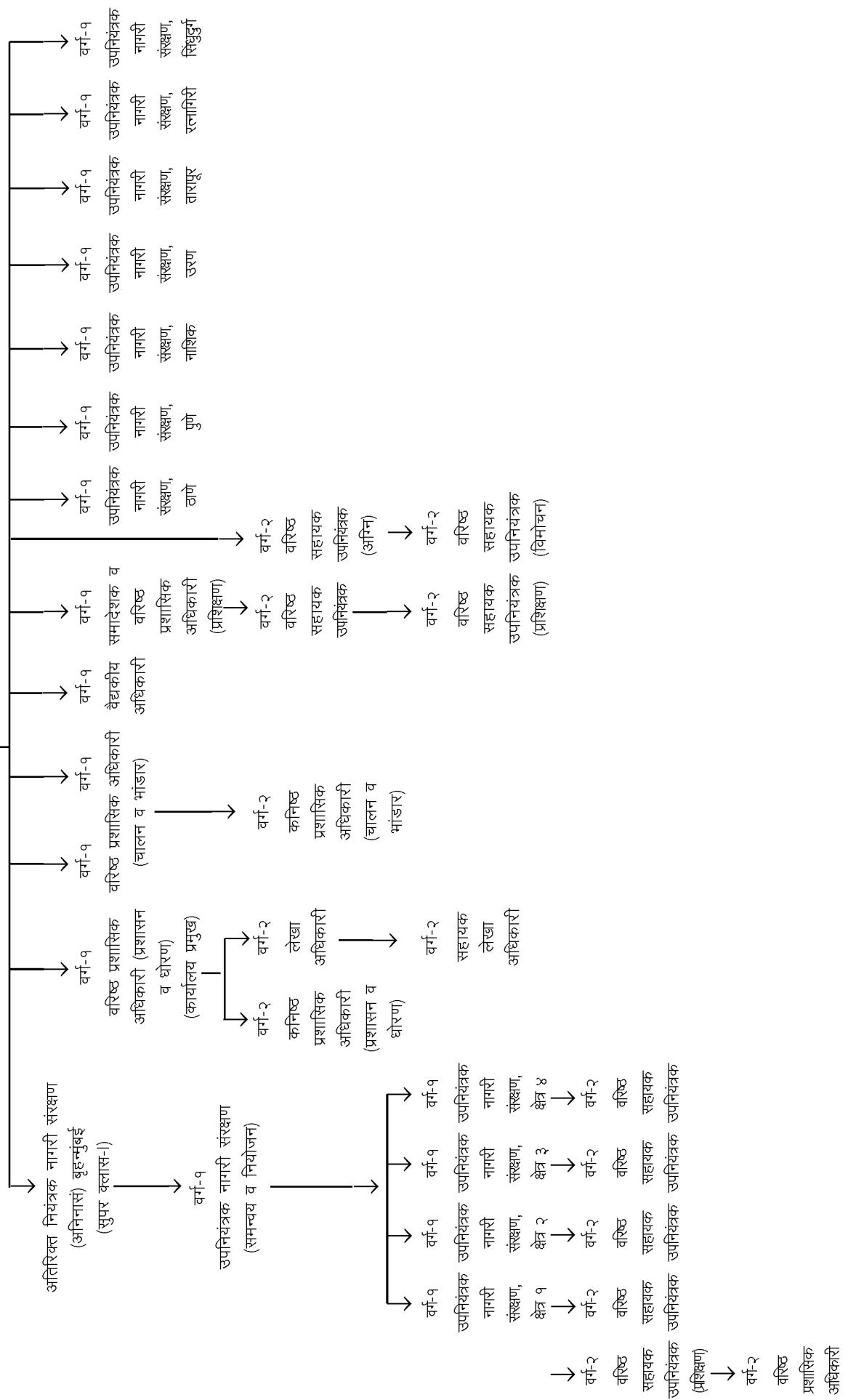
नागरी संरक्षण दलातील प्रशिक्षित स्वयंसेविका प्रत्यक्ष दुर्घटनास्थळी आपदग्रस्तांना साहाय्य करीत असतात. त्यामुळे त्यांना नेतृत्व करण्याची संधी देण्यात येते. शासनाने वेळोवेळी पुरस्कार/बक्षिसे देऊन त्यांना सन्मानित केले आहे.

(११) दिनांक ३० ऑक्टोबर १९९९ रोजी ओरिसा येथील भीषण चक्रीवादळ व दिनांक २६ जानेवारी २००१ रोजी गुजरात येथील भीषण भूकंपात उद्घवस्त झालेले जनजीवन सुरक्षीत करण्यासाठी फिरते दलाच्या कर्मचार्यांनी व स्वयंसेवकांनी विमोचनाचे कार्य केले. तसेच नाशिक येथील कुंभमेळा प्रसंगी दिनांक ३० जुलै २००३ ते ११ सप्टेंबर २००३ पर्यंत बंदोबस्त व सुरक्षा व्यवस्थेचे कर्तव्य बजावले आहे.

नागरी संरक्षण दलातील स्वयंसेवक/मानसेवी अधिकारी यांनी लोकसभा/विधानसभा निवडणुकीत मदतकार्य, अंदमान-निकोबार येथील त्सुनामी आपत्तप्रसंगी, घाटघर जलविद्युत प्रकल्पाच्या बोगद्यातील दुर्घटनेमध्ये, २६ जुलै, २००५ रोजी मुंबईतील जलप्रलय तसेच त्यावेळी कोसळलेल्या दरडीमधील आपदग्रस्तांचे प्राण वाचविलेले आहेत. तसेच दिनांक ११ जुलै, २००७ रोजी मुंबईत झालेल्या रेल्वे बॉम्ब स्फोट मालिका दुर्घटनाप्रसंगी नागरी संरक्षण स्वयंसेवक मदत कार्यात तत्परतेने सहभागी झाले. विविध रेल्वे स्थानकांवर कार्य करून जखर्मीना तात्काळ रुग्णालयात पाठविण्याची कामगिरी स्वयंसेवकांनी स्वयंप्रेरणेने केली.

नागरी संरक्षण संचालनालय
संचालक, नागरी संरक्षण (भाषोसे)

(२) वित्तीय आवश्यकता
(ii) Financial Requirements

तपता TABLE

(02) नागरी संरक्षण बांधकामे--
(02) भौगोलिक विद्युत संच मांडण्या--

भू इतर खर्च (अनिवार्य) (२०१०००२५४)

एकूण (०२) दत्तमत रुपूत . .

७०८

(३) राज्य नागरी संरक्षण संघटना--
(३)(०१) राज्य नागरी संरक्षण संघटना--
आश्वापत्रा (अनिवार्य) (२०१००२६३)

५१ दत्तमत

१२४५७५

१२४५७०

१९२३४७

२०२६९२

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

७०८

३१

तदक्षा TABLE

(०४) राज्य फिरते नागरी आणीबाबी
सेना संभ-
(०४) (०१) आस्थापना (अभिवार्य)
(२०७००२७२)

	(०४) State Mobile Civil Emergency Column	(०१) Establishment Committed) (20700272)	
०१ वेतन	..	25746	52182
०३ अतिकालिक भता	..	—	5
०६ दूरध्वनी वीज व पाणी शुल्क	191	500	450
११ देशांतर्गत प्रवासखर्च	24	50	38
१३ कार्यालयीन खर्च	18	76	68
१७ संगणकावरील खर्च	—	27	20
२४ पेट्रोल, तेल, इंधन	—	315	236
२९ तहान बाधकामे	—	5	4
५० इतर खर्च	—	1	1
५१ मोटार वाहने	4	100	75
५२ यंत्रासमग्री व साधनसमग्री ..	—	50	38
एकूण-(०४) दत्तमत	..	25983	53311
भारित	..	—	—
एकूण शूल दत्तमत	..	153812	265797
			251575
			50507
			55962
			Total-Voted (०४)
			—
			Charged
			Voted Total Gross
			288776

(३) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

Summary of programme of charges and explanation of Financial Implications

नागरी संरक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालय हे राज्यस्तरीय प्रशिक्षण केंद्र असून, येथे विविध प्रकारचे प्रशिक्षण पाठ्यक्रम आयोजित करून, एकूण ५७२ प्रशिक्षणार्थीना विशेषकृत प्रशिक्षण देण्यात आले.

Civil Defence Staff College is State level training centre, 15 different types of training programmes had been arranged and Advance Training to trainees has been imparted.

जिल्हातील प्रशिक्षण.-- नागरी संरक्षण संघटना, बृहन्मुंबई, ठाणे, पुणे, नाशिक, उरण, तारापूर या शहरात नागरिकांची नागरी संरक्षण स्वयंसेवक म्हणून भरती करून विविध पाठ्यक्रमांद्वारे त्यांना नागरी संरक्षणाचे प्रशिक्षण दिले जाते. कवायती, भोंग्यांची चाचणी, स्पर्धा, प्रदर्शने आयोजित करून स्वयंसेवकांना सराव दिला जातो.

Training in Districts.--Civil Defence Organisation is established in Greater Mumbai, Thane, Pune, Nashik, Uran and Tarapur. Citizens are enrol as volunteers and trained in Civil Defence by conducting different type of 13 courses. Volunteers are practised by arranging demonstrations, siron tests, competitions and exhibitions.

तक्ता २

Table 2

राज्यामध्ये नागरी संरक्षण स्वयंसेवक दल उभारण्याच्या कामाची प्रगती दर्शविणारा तक्ता

(दिनांक ३० जून २०२० पर्यंत)

Progress of enrollment of Civil Defence Volunteers in the State (upto 30th June 2020)

प्रवर्ग Category	नागरी संरक्षण शहर क्षेत्र/नाव Name of Civil Defence Town	स्वयंसेवक दल उभारणीचे लक्ष्य संख्या Target of enrollment of volunteer	भरती केलेले स्वयंसेवक संख्या No. of volunteer enrolled	प्रगत व प्रशिक्षित स्वयंसेवक संख्या No. of Civil Defence Volunteers trained
1	2	3	4	5
1. बृहन्मुंबई वर्ग-१-अ Brihan Mumbai Category-1-A	..	75818		
2. उरण समूह वर्ग-१-अ Uran Complex Category-A	..	28710		
3. तारापूर वर्ग-१-अ Tarapur Category-1-A	..	2680		
4. नवी मुंबई वर्ग-१ New Mumbai Category-1	..	32942		
5. पुणे-खडकी वर्ग-१ Pune-Khadki Category-1	..	24234		
6. नाशिक - देवळाली Nashik-Deolali Category-1	..	7861		
एकूण संख्या		..	172245	

तथा ३

Table 3

राज्य फिरते नागरी आणीणी सेनासंभ पथकाने विविध अग्निशमन व विमोचन वर्दीवर उपस्थित राहून केलेल्या कामाचा तपशील
Detailed information of Fire and Rescue calls attended by State Mobile Civil Emergency Column, Mumbai

वर्ष	प्रशिक्षण प्रात्यक्षिके			अग्निशमन			विमोचन			रुग्णवाहिका			सेवाभार			रकाना क्रमांक संकीर्ण		
	नागरी संरक्षण व होमगार्ड	शैक्षणिक	शहरांतर्गत जाहाजावरील	विमानतळ-	इमारतीच्या	पूर	अपघात	दंगल वरैरे	सेवेच्या	वर्द्धा	विमोचन कार्य	तत्त्वावर	१२ नुसार हालचाली	उपलब्ध	केलेली	सेवा	अवाक	
	प्रशिक्षणांतर्गत प्रथमोपचार	संस्थांसाठी	वरील अणी-	टुडंटा	विमोचन	घटनामध्ये												
	प्रशिक्षण	बाणीच्या	बाणीच्या	वर्द्धा														
	प्रात्यक्षिके																	
Year	Training	Demonstration	City	Ship	Airport	Building	Flood	Rescue	Rescue	Ambulance	Service	Service	Other					
	Civil	Demonstration			Emergency	Collapse	Accident	Manmade	Call	Provide	Charge	Miscell-						
	Defence	for Education			Duties		Riot	Riot		on charge	in amount	aneous						
	and Home	Institution						Rescue Call										
	Guards																	
	First Aid																	
	Training																	
	and																	
	Demonstrations																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14				
2020-2021	..	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2021-2022	..	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2022-2023	..	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा

(iv) Personnel Summary

तक्ता ४

Table 4

अनु- क्रमांक Sr. No.	पदनाम 2	वेतनबँड (ग्रेड वेतन) Pay Band (Grade Pay) 3	पदांची संख्या		Designation 2	
			No. of Posts			
			2020-2021	2021-2022		
1	4	5				
गट अ व ब (राजपत्रित) --						
1	संचालक, नागरी संरक्षण	.. Pay Matrin L-16	1	1	Director of Civil Defence	
2	अतिरिक्त नियंत्रक, नागरी संरक्षण	S-25 : 78,800 - 2,09,200	1	1	Additional Controller of Civil Defence.	
3	नियंत्रक, फिरते दल	S-25 : 78,800 - 2,09,200	--	--	Mobile Column Controller	
4	वरिष्ठ प्रशासिक अधिकारी	S-23 : 67,700 - 2,08,700	3	3	Senior Staff Officer	
5	समादेशक आणि वरिष्ठ प्रशासिक अधिकारी (प्रशिक्षण)	S-23 : 67,700 - 2,08,700	1	1	Commandant and Senior Staff Officer (Trg.).	
6	उपनियंत्रक, नागरी संरक्षण	S-23 : 67,700 - 2,08,700	12	12	Deputy Controller of Civil Defence.	
7	वैद्यकीय अधिकारी	S-23 : 67,700 - 2,08,700	1	1	Medical Officer	
8	प्रशासकीय अधिकारी	S-15 : 41,800 - 1,32,300	1	1	Administrative Officer	
9	प्रशासिक अधिकारी	S-15 : 41,800 - 1,32,300	1	1	Staff Officer	
10	कनिष्ठ प्रशासिक अधिकारी	S-15 : 41,800 - 1,32,300	2	2	Junior Staff Officer	
11	लेखा अधिकारी	S-16 : 44,900 - 1,42,400	1	1	Accounts Officer	
12	वरिष्ठ सहायक उपनियंत्रक	S-15 : 41,800 - 1,32,300	7	7	Senior Asstt. Deputy Controller of Civil Defence.	
13	दळणवळण अधीक्षक	S-15 : 41,800 - 1,32,300	--	--	Communication Superintendent	
14	वरिष्ठ सहायक उपनियंत्रक (अग्नि/विमोचन).	S-15 : 41,800 - 1,32,300	2	2	Senior Asstt. Deputy Controller of Civil Defence (Fire : Rescue)	
15	सहायक लेखा अधिकारी	S-15 : 41,800 - 1,32,300	2	2	Asstt. Accounts Officer	
			एकूण ..	35	Total	
ब व क (अराजपत्रित)						
1	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	S-15 : 41,800 - 1,32,300	2	2	II. Non-Gazetted—Group -C Stenographer (Higher Grade)	
2	कार्यालय अधीक्षक	S-14 : 38,600 - 1,22,800	5	5	Office Superintendent	
3	डेपो अधीक्षक	S-14 : 38,600 - 1,22,800	2	2	Depot Superintendent	
4	तंत्र सहायक श्रेणी-१	S-14 : 38,600 - 1,22,800	4	4	Technical Assistant (Grade-I)	
5	प्रमुख आरेखक	S-15 : 41,800 - 1,32,300	1	1	Head Draftsman	
6	लघुलेखक (कनिष्ठ श्रेणी)	S-14 : 38,600 - 1,22,800	9	9	Stenographer (Lower Grade)	
7	सहायक अधीक्षक (भांडार)	S-13 : 35,400 - 1,12,400	1	1	Asstt. Superintendent (Stores)	
8	सहायक उपनियंत्रक	S-13 : 35,400 - 1,12,400	68	68	Asstt. Dy. Controller	
9	उपनियंत्रण अधिकारी (वर्ग-३)	S-10 : 29,200 - 92,300	5	5	Sub-Control Officer	
10	मिश्रक	S-10 : 29,200 - 92,300	--	--	Compounder	
11	तंत्र सहायक, श्रेणी-२	S-8 : 25,500 - 81,100	2	2	Technical Assistant (Grade-II)	

तक्ता ४--चालू

अनु- क्रमांक Sr. No.	पदनाम 2	वेतनबँड (ग्रेड वेतन) Pay Band (Grade Pay) 3	पदांची संख्या		Designation 2	
			No. of Posts			
			2020-2021 4	2021-2022 5		
ब व क (अराजपत्रित)--चालू						
		Rs.			<i>II. Non-Gazetted, Group-C contd.</i>	
12	प्रमुख टंकलेखक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	--	Head Typist	
13	मुद्रण कार्यादेशक व चालक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	1	Printing Foreman-cum-Operator	
14	रेडिओ वायरलेस मैक्निक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	1	Radio Wireless Mechanic	
15	प्रयोग निदेशक	.. S-10 : 29,200 - 92,300	..	4	Demonstrator	
16	कनिष्ठ निदेशक	.. S-10 : 29,200 - 92,300	..	--	Junior Instructor	
17	भांडार अधीक्षक	.. S-10 : 29,200 - 92,300	..	6	Store Superintendent	
18	सहायक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	11	Assistant	
19	वरिष्ठ लिपिक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	5	Senior Clerk	
20	लेखा लिपिक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	2	Accounts Clerk	
21	बिनतारी यंत्रचालक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	8	Radio Wireless Operator	
22	जोडारी यांत्रिक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	2	Fitter Mechanic	
23	भांडार लिपिक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	2	Store Clerk	
24	स्वयंवीजतंत्री	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	1	Auto Electrician	
25	संधाता	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	1	Welder	
26	सुतार व लोहार	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	1	Carpenter-cum-Blacksmith	
27	चालक यंत्रचालक	.. S-7 : 21,700 - 69,100	..	12	Driver Operator	
28	दूरध्वनी चालक	.. S-7 : 21,700 - 69,100	..	1	Telephone Operator	
29	प्रमुख अग्निशामक/विमोचक	.. S-7 : 21,700 - 69,100	..	10	Fire/Rescue Leader	
30	वीजतंत्री (क. श्र.)	.. S-7 : 21,700 - 69,100	..	3	Electrician (Junior Grade)	
31	सहायक जोडारी यांत्रिक	.. S-7 : 21,700 - 69,100	..	2	Assistant Fitter Mechanic	
32	सहायक स्वयंवीजतंत्री	.. S-7 : 21,700 - 69,100	..	1	Assistant Auto Electrician	
33	दूरध्वनी चालक	.. S-6 : 19,900 - 63,200	..	4	Telephone Operator	
34	भांडारपाल	.. S-6 : 19,900 - 63,200	..	7	Storeman	
35	लिपिक-टंकलेखक	.. S-6 : 19,900 - 63,200	..	44	Clerk-Typist	
36	चालक	.. S-6 : 19,900 - 63,200	..	30	Driver	
37	अग्निशामक/विमोचक	.. S-6 : 19,900 - 63,200	..	60	Fireman/Rescuer	
38	प्रथमोपचारक	.. S-6 : 19,900 - 63,200	..	3	First Aider	
		* + Rs. 80 Special Pay				
		एकूण	..	320	Total	
क गट ड (अराजपत्रित)						
<i>III. Non-Gazetted Group-D</i>						
1	डाक वाहक	.. S-5 : 18,000 - 56,900	..	4	Dispacth Rider	
2	मदतनीस	.. S-3 : 16,600 - 52,400	..	2	Helper	
3	फटिक पार्टीमन	.. S-3 : 16,600 - 52,400	..	2	Fatique Partyman	
4	संदेश वाहक	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	14	Messengers	
5	शिपाई	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	27	Peons	
6	पहारेकरी/चौकीदार	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	11	Watchman/Chowkidar	
7	सफाईगार	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	11	Sweepers	
8	माळी	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	2	Mali	

तक्ता ४--चालू

अनु- क्रमांक Sr. No.	पदनाम 2	वेतनबँड (ग्रेड वेतन) Pay Band (Grade Pay) 3	पदांची संख्या			Designation 2	
			No. of Posts				
			2020-2021	2021-2022	5		
क गट ड (अराजपत्रित)-चालू							
9	शिपाई संदेश वाहक	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	4	4	Peon-cum-Messengers	
10	तांत्रिक सहायक स्वच्छक	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	1	1	Technical Assistant Cleaner	
11	सहायक स्वयंपाकी	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	1	1	Assistant Cooks	
12	भोजनालय सेवक	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	1	1	Mess Boys	
13	जलवाहक	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	--	--	Water Carrier	
		एकूण	..	80	80	Total	
		एकूण अ + ब + क	..	435	435	Total +	
14	अर्धवेळ निदेशक	.. Rs. 100 Fixed Honorarium ..		5	5	Part-time Instructors	
15	अंशकालीन सफाईगार	.. Rs. 600 - P. M.	..	34	34	Part-time Sweeper	
		एकूण	..	39	39	Total	
		एकूण बेरीज	..	474	474	Grand Total	

†शा. नि. गृ., वि. (विशेष) क्रमांक सीडीएम-2100/1372/प्र. क्र.-84/विशा-8, दि. 18 नोव्हेंबर 2003 अन्वये ना. सं. संचालनालयाच्या पदाचा आढावा पूर्ण झाला असून 12 पदे निरसित झाली असून 503 पदांना मंजुरी दिली आहे. तथापि, शासन निर्णय, गृह विभाग, पोल-3, क्र. अॅपीओ-3616/प्र.क्र. 165/पोल-3, दि. 4/3/2019 महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांच्या आस्थापनेवर स्थानांतरित केल्यामुळे, या संचालनालयाच्या आस्थापनेवरून कमी झाली असल्याने, एकूण 435 पदे आहेत.

कार्यक्रम-६

होमगार्ड्स

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

नागरिकांच्या जीविताचे आणि मालमत्तेचे रक्षण करणे हे शासनाचे आद्य कर्तव्य आहे. अधिनिक काळामध्ये कल्याणकारी राज्याच्या संकल्पनेत राज्य शासनाची कर्तव्ये व त्यांची कार्यकक्षा यामध्ये सतत वाढ होत असतानाही शासनाच्या मूलभूत कर्तव्यात फरक झालेला नाही. हे कर्तव्य पार पाडण्यासाठी शासन आपले अधिकार काही अधिकृत विभागांना प्रदान करीत असते. परंतु ह्या जबाबदारीची व्याप्ती एवढी मोठी आहे की, हे कर्तव्य आपल्या निरनिराळ्या विभागांमार्फत पार पाडीत असताना शासन नागरिकांकडूनही त्यांच्या समाजाबाबत असणाऱ्या जबाबदारीची जाणीव त्यांनी ठेवून शासनाला शासनाचे हे महत्त्वाचे कर्तव्य पार पाडण्यास हातभार लावावा, अशी अपेक्षा ठेवते. समाजातील घटकांकडून ह्या अपेक्षांची पूर्ती होण्यासाठी होमगार्ड संघटना ही सेवाभावी आणि मानसेवी संस्था शासनाने निर्माण केली आहे. समाजातील विविध स्तरांतील व्यक्ती ज्यामध्ये पुरुषांबोर महिलासुद्धा या दलामध्ये दाखल होऊन त्यांच्या देनंदिन जीवनाच्या व व्यवसायाच्या चाकोरीच्या बाहेर जाऊन त्यांची सेवा समाजस्वास्थ्यासाठी उपलब्ध करून द्यावी या उद्देशाने विशिष्ट प्रकारचे प्रशिक्षण घेतात व जरुरीच्या प्रसंगी कर्तव्यावर हजर होऊन आपली सामाजिक प्रतिष्ठा विसरून होमगार्ड या नात्याने कर्तव्ये पार पाडीत असतात. समाजाच्या स्वास्थ्यासाठी ज्या ज्या काही गोष्टी नागरिकांना करणे आवश्यक आहे त्या त्या करण्यासाठी विशिष्ट प्रशिक्षण घेऊन जरुरीप्रमाणे कर्तव्यावर हजर होऊन कर्तव्य पार पाडणारी अशी "होमगार्ड" या संस्थेची व्याख्या आहे.

२. तत्कालीन मुंबई राज्यामध्ये सन १९४६ मध्ये होमगार्ड संघटनेची स्थापना केली गेली. हे दल पूर्णतः ऐच्छिक स्वरूपाचे आहे. सन १९४७ मध्ये मुंबई होमगार्ड अधिनियम (सन १९४७ चा अधिनियम क्रमांक ३) विधान मंडळाने मंजूर केला व या संघटनेला कायद्याने अधिष्ठान प्राप्त झाले. ज्या मानसेवी स्वरूपाची संघटना त्यावेळी उभारली गेली, त्या स्वरूपात ही संघटना आजही कार्यरत आहे.

३. होमगार्ड संघटनेचे नियंत्रण करण्यासाठी महासमादेशक हे पद शासनाने निर्माण केले आहे. होमगार्ड संघटनेच्या नियंत्रणासाठी व त्या दलाच्या एकूण कार्यकारणासाठी महासमादेशक शासनाला जबाबदार आहेत. जिल्हातील या दलाच्या कार्यकारणासाठी कार्यालयीन कर्मचाऱ्यांची नेमणूक करण्यात आलेली आहे. तरी कार्यकारी विभागात निरनिराळ्या प्रकाराची मानसेवी पदे आहेत. तालुका स्तरावर होमगार्ड संघटनेची तालुका पथके कार्यरत आहेत. मुंबई व ३४ जिल्हे असे एकूण ३६९ तालुके पथके सध्या कार्यरत असून तालुका स्तरावर मोठ्या गावातून एकूण १३० पथके कार्यरत आहेत. होमगार्ड्सची लक्ष्य संख्या ठरविण्याचा अधिकार केंद्र शासनाने स्वतःकडे ठेवलेला आहे. कारण होमगार्ड संघटनेवर जो काही एकूण खर्च राज्य शासन करते त्याच्या २५ टक्के इतका खर्च केंद्र शासन सोसते. राज्यासाठीचे होमगार्ड संघटना उभारणीचे लक्ष्य आतापर्यंत ५३,८५६ इतके आहे. होमगार्ड संघटनेचे नागरी संरक्षण दृष्टिकोनातून फार महत्त्व आहे.

४. मानसेवी तत्त्वाच्या पायावर उभारलेल्या ह्या संघटनेचा आदर्श केंद्र शासनाने देशामधील इतर राज्यांपुढे ठेवला व सन १९५९ मध्ये केंद्र शासनाने तशा प्रकारची शिफारस इतर राज्यांना केली. होमगार्ड संघटनेच्या आस्थापनेवरील जिल्हा समादेशक तथा कार्यालय प्रमुखांची मानसेवी स्वरूपाची ३५ पदे रद्द करून त्याएवजी ३४ वेतनी पदे नव्याने निर्माण करण्यास शासन निर्णय गृहविभाग क्र. एचजीएस/२०२०/प्र.क्र.३८/विशा-८, दिनांक २०.०६.२०२० अन्वये मान्यता देण्यात आलेली आहे. शासन निर्णय गृहनिर्माण क्र. एचजीएस-२०२०/प्र.क्र.३८/अ/ब/विशा-८, दिनांक ०८.०३.२०२० अन्वये होमगार्ड स्वयंसेवकांचा कर्तव्य भत्ता रुपये ३०० प्रतिदिन मध्ये वाढ करून तो रुपये ५७० करण्यास मान्यता दिलेली आहे. तसेच होमगार्डची कमाल वयोमर्यादा ५५ वर्षांपर्यंत ती ५८ वर्षे करण्यात आलेली आहे.

५. पोलीस दलाला अंतर्गत सुरक्षा राखणेकामी साहाय्यकारी दल म्हणून काम करणे हे होमगार्ड संघटनेचे प्रमुख कर्तव्य आहे. परंतु, शांतता व सुव्यवस्था कामी साहाय्यकारी दल म्हणून काम करण्याव्यतिरिक्त इतरही बरीचरी कर्तव्ये या दलाला पार पाडावी लागतात व त्याबाबतची तरतुद मुंबई होमगार्ड नियमामध्ये करण्यात आलेली आहे. त्यानुसार अग्निशमन, विमोचन, पूरपरिस्थिती, भूकंप, वादळे वगैरे परिस्थितीमुळे निर्माण होणारी आपत्कालीन परिस्थिती अशा निरनिराळ्या प्रकारच्या परिस्थितीच्यावेळी होमगार्ड संघटना कार्यरत केली जाते. आपत्कालीन अथवा संपकालीन परिस्थितीमध्ये समाजस्वास्थ्यासाठी जीवनावश्यक सेवा चालू ठेवणे व तसेच जीवनावश्यक वस्तूंचा पुरवठा अबाधित ठेवणे याबाबत होमगार्ड संघटनेला जबाबदारी उचलावी लागते. नागरी संरक्षण संदर्भात होमगार्ड संघटना केंद्रक म्हणून काम करते. या व्यतिरिक्त समाजोपयोगी व कल्याणकारी योजना राबविण्यासाठी होमगार्ड संघटना सहभागी होते. वृक्षारोपण, रक्तदान, नेत्रशिविरे, शहर स्वच्छता मोहीम, इस्पितळातील रुग्णसेवा, अल्पबचत योजनेची अंमलबजावणी वगैरे कामांमध्येपण होमगार्डसचा हातभार आहे.

६. सतत प्रशिक्षणाधीन असणारे असे हे दल आहे. प्रशिक्षणामुळे हे दल सतत तयारीच्या अवस्थेत व कार्यक्षमतेने आपली कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी सक्षम अशा अवस्थेत असते. बृहन्मुंबई वगळता इतर सर्व जिल्हांतून जिल्हा प्रशिक्षण केंद्रे स्थापण्यात आलेली आहेत. ह्या प्रशिक्षण केंद्रातून जिल्हास्तरावरील प्राथमिक व उजल्यांची अशा दोन स्वरूपांचे प्रशिक्षण दिले जाते. बृहन्मुंबईमधील होमगार्डसना प्रशिक्षण देण्याचे काम बृहन्मुंबईमधील परिमळे पार पडतात. जिल्हा स्तरावरील प्रशिक्षण पूर्ण झाल्यानंतर राज्यस्तरावरील मध्यवर्ती प्रशिक्षण संस्थेमध्ये नेतृत्व प्रशिक्षण,

होमगार्ड संघटनेच्या कार्यकारणासाठी संबंधित असणाऱ्या निरनिराळ्या कलांच्या संबंधातील प्रगत प्रशिक्षण व तसेच नागरी संरक्षण संदर्भात होमगार्डसना केंद्रक या स्वरूपात जी कर्तव्ये पार पाडावी लागतात त्या संबंधीचे प्रशिक्षण अशा निरनिराळ्या प्रकारची प्रशिक्षणे या संस्थेत दिली जातात.

७. सन २०२१ या वर्षी कोरोना (कोविड-१९) विषाणु प्रादुर्भाव रोखण्याकरिता संपूर्ण महाराष्ट्रात पोलिसांच्या मदतीसाठी २३,६४३ होमगार्ड्स तैनात करण्यात आलेले आहेत. गणपती बंदोबस्त २०२१ मध्ये २४,८१३ व नवरात्री बंदोबस्त २०२१ मध्ये २३०४५ होमगार्ड्सनी मदत केली. त्याचप्रमाणे सणाच्या बंदोबस्तासाठी व कायदा व सुव्यवस्था राखण्याकामी होमगार्ड्सनी सर्वतोपरी मदत केली.

राज्यातील खाजगी संस्था, महामंडळे, कारागृहांना व शासकीय/निमशासकीय कार्यालयाच्या मागणीप्रमाणे प्रसंगानुरूप मदतीसाठी व बंदोबस्तासाठी होमगार्ड कर्तव्यावर दिले जातात.

८. या होमगार्ड संघटनेतील सर्व होमगार्ड्सना आपली सेवा विविध क्षेत्रांना देण्याची संधी मिळावी, प्रामुख्याने या संघटनेत असलेल्या होमगार्ड्सना काही प्रमाणात आळीपाळीने आर्थिक लाभ मिळावा हा उद्देश समोर ठेवून होमगार्ड "सुरक्षा सेवा योजना" सन २००६ पासून शासन मान्यतेनुसार सर्व जिल्हा स्तरावर कार्यान्वित करण्यात आलेली आहे. या योजनेत माजी सैनिकांनाही प्राधान्य देण्यात आलेले आहे, या योजनेअंतर्गत होमगार्ड्सना आवश्यक ते प्रशिक्षण देण्यात येत आहे. प्रशिक्षित होमगार्ड्सची सेवा शासकीय/निमशासकीय महामंडळे, कार्यालये, खाजगी कंपन्या/संस्था, बँका यांना त्यांचे मागणीनुसार पुरविण्यात येत आहेत. या योजनेअंतर्गत आता होमगार्ड्सना अत्यावश्यक सेवा अखंडित चालू ठेवण्याव्यतिरिक्त होमगार्ड सुरक्षा सेवा पुरविण्याची संधी आळीपाळीने मिळत असून या सेवेच्या मोबदल्यात त्यांना आर्थिक लाभ मिळत आहे. या सेवेस उत्तम प्रतिसाद मिळण्यासाठी या संघटनेचा सर्वतोपरी प्रयत्न आहे.

९. महाराष्ट्र होमगार्ड कल्याण व लोकहितेश्ची निधीची स्थापना करण्यात आली असून राज्यातील होमगार्डची लक्ष्यसंख्या विचारात घेऊन निधीमध्ये प्रती होमगार्ड रुपये ४० प्रमाणे अंशदानाच्या स्वरूपात शासनाकडून अनुदानाच्या माध्यमातून निधी उभारणी करण्यात येते. विहित नियमानुसार कायदा व सुव्यवस्था राखण्यासाठी तसेच नैसर्गिक व मानव निर्मित आपत्तीच्या वेळी पोलिसांना होमगार्ड संघटनेतील स्वयंसेवकांकडून मोलाची मदत करण्यात येते. त्यानुसार कर्तव्यार्थ/प्रशिक्षणार्थ असताना मृत्यू पावलेल्या होमगार्डच्या वारसांना या निधीमधून रुपये २,००,०००, कायम/तात्पुरती विकलांगता आल्यास अनुक्रमे रुपये २,००,०००, रुपये ५०,००० इतके अर्थसाहाय्य देण्यात येते.

१०. होमगार्ड आधुनिकीकरणांतर्गत सन २००३ पासून होमगार्ड संघटनेस केंद्र शासनाकडून प्राप्त निधीमधून होमगार्ड प्रशिक्षण व्यवस्थित पार पाडण्यासाठी जिल्हा प्रशिक्षण केंद्र इमारतीचे बांधकाम हाती घेण्यात आले आहे. जिल्हा प्रशिक्षण केंद्र, अमरावती, धुळे, कोल्हापूर, नागपूर, उस्मानाबाद, रायगड, वर्धा, सोलापूर, बुलडाणा, चंद्रपूर, रत्नागिरी, नांदेड, पुणे, परभणी, यवतमाळ, जळगाव, सांगली, औरंगाबाद व सिंधुदुर्ग यांचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे, तसेच मध्यवर्ती प्रशिक्षण संस्था, घाटकोपर, औरंगाबाद, नागपूर येथे विविध उपयोगी समागृह बांधण्यात आलेले आहेत.

११. जिल्हा प्रशिक्षण केंद्र, सातारा यांचे इमारत बांधकाम प्रस्तावित असून उर्वरित जिल्हा प्रशिक्षण केंद्राचे बांधकाम पूर्ण करण्याची कार्यवाही करण्यात येत आहे. जिल्हा प्रशिक्षण केंद्रामधून होमगार्ड्सना विविध प्रकारचे प्रशिक्षण देण्याची सोय करण्यात आली आहे. त्यायोगे होमगार्ड्सच्या कार्यक्षमतेचा स्तर उंचावण्यास मदत होत आहे.

१२. होमगार्ड आधुनिकीकरणांतर्गत सन २००३ पासून जिल्हा समादेशक कार्यालयांना/जिल्हा प्रशिक्षण केंद्रांना मल्टीमीडिया प्रोजेक्टर, पेपर प्रेझेन्टर, डीव्हीडी प्लेअर, कलर टी. व्ही., व्हिडीओ कॅमेरा, डिजिटल कॅमेरा, संगणक/प्रिंटर, इमर्जन्सी लाईट अशी विविध साहित्य/उपकरणे पुरविण्यात आलेली आहेत. सदर साहित्य/उपकरणांच्या साहाय्याने होमगार्ड जिल्हा प्रशिक्षण केंद्रामध्ये आयोजित करण्यात आलेल्या विविध प्रशिक्षणांमध्ये होमगार्ड्सना प्रगत करणे व प्रशिक्षणाचा स्तर उंचावणेकामी मदत होत आहे. सदर साहित्य/उपकरणांच्या साहाय्याने कार्यालयीन कामकाजामध्ये सुसूत्रता व दळणवळणाची सोय झाली आहे. त्याचाधारे होमगार्ड भरती प्रभावीपणे होत असून लक्ष्यसंख्येचे उद्दिष्ट गाठण्यास मदत होत आहे.

होमगार्ड मुख्यालय

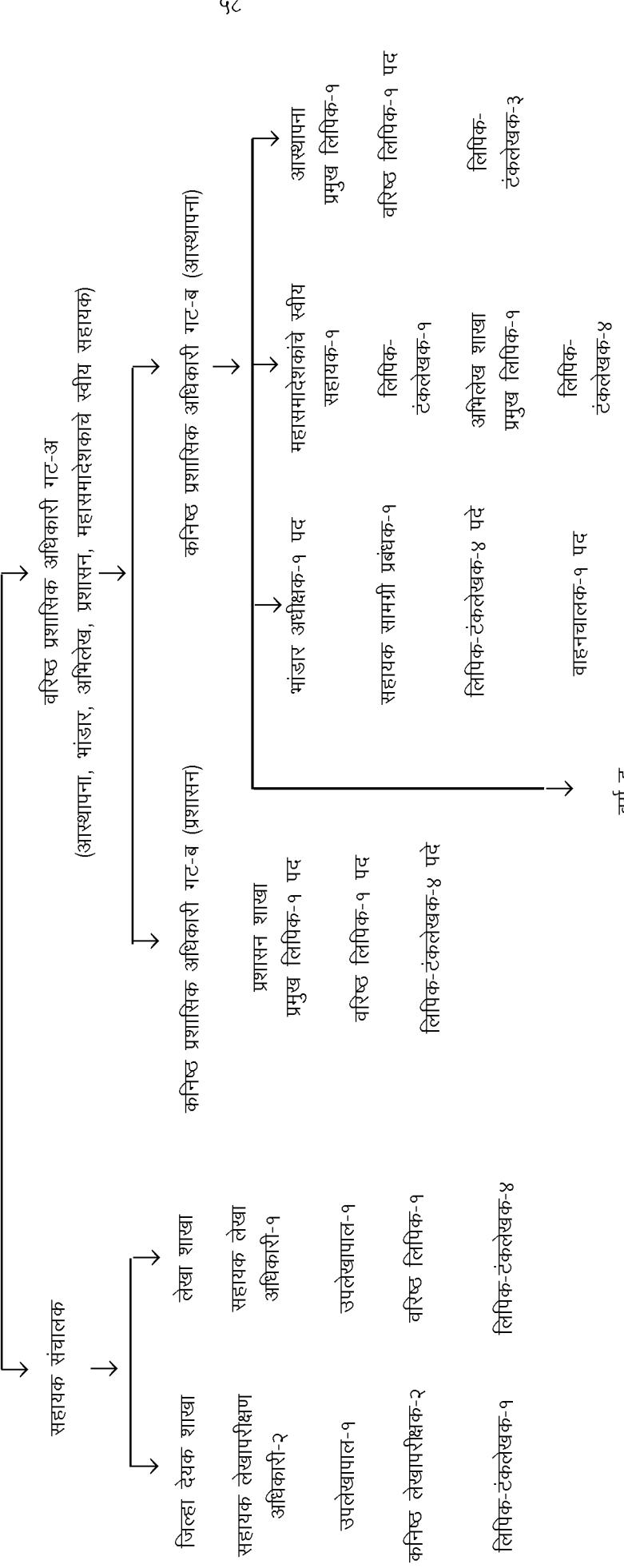
महासमादेशक (D.G.)

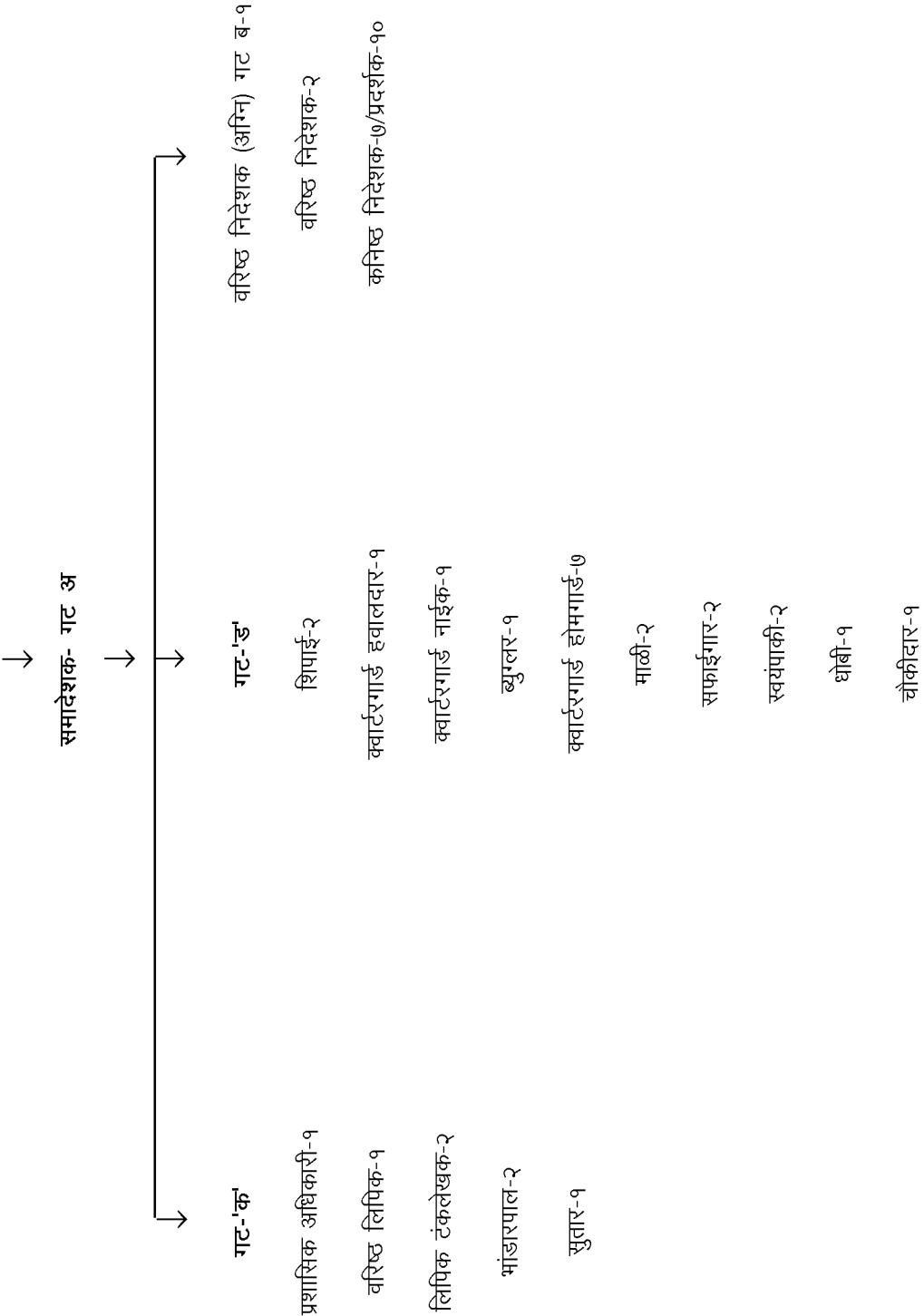
उपमहासमादेशक (A.D.G.)

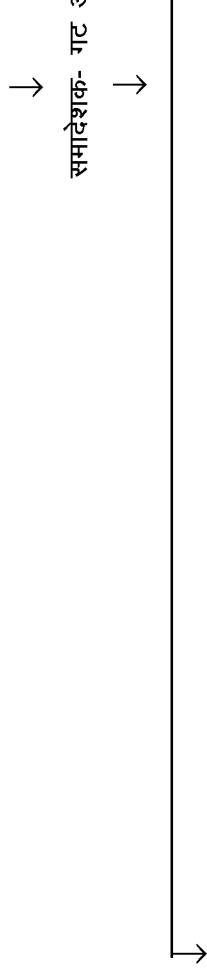
वरिष्ठ लघुलेखक-१

मध्यवर्ती प्रशिक्षण संस्था, होमगार्ड, घाटकोपर

बृहन्मुंबई

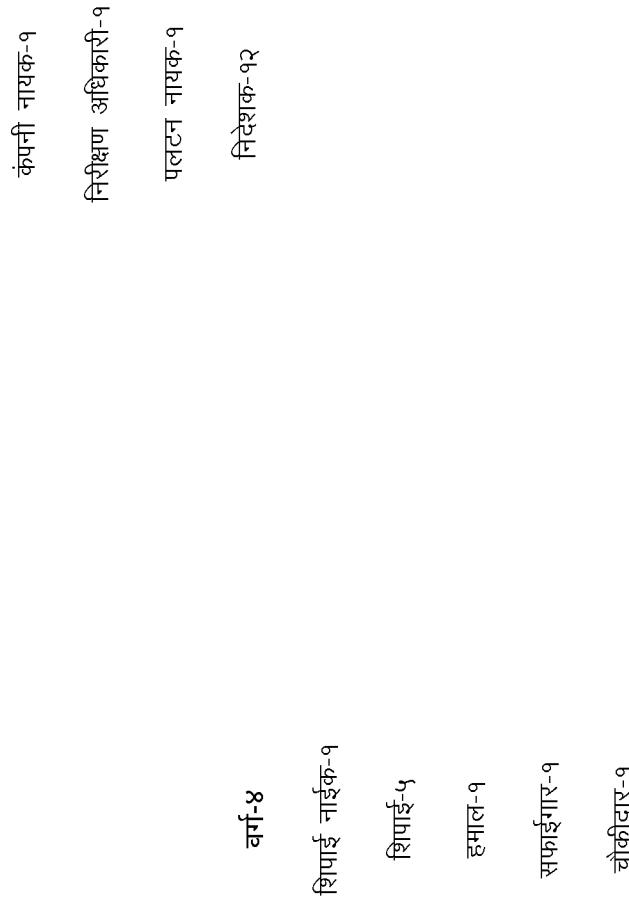
प्रशासिक अधिकारी-१

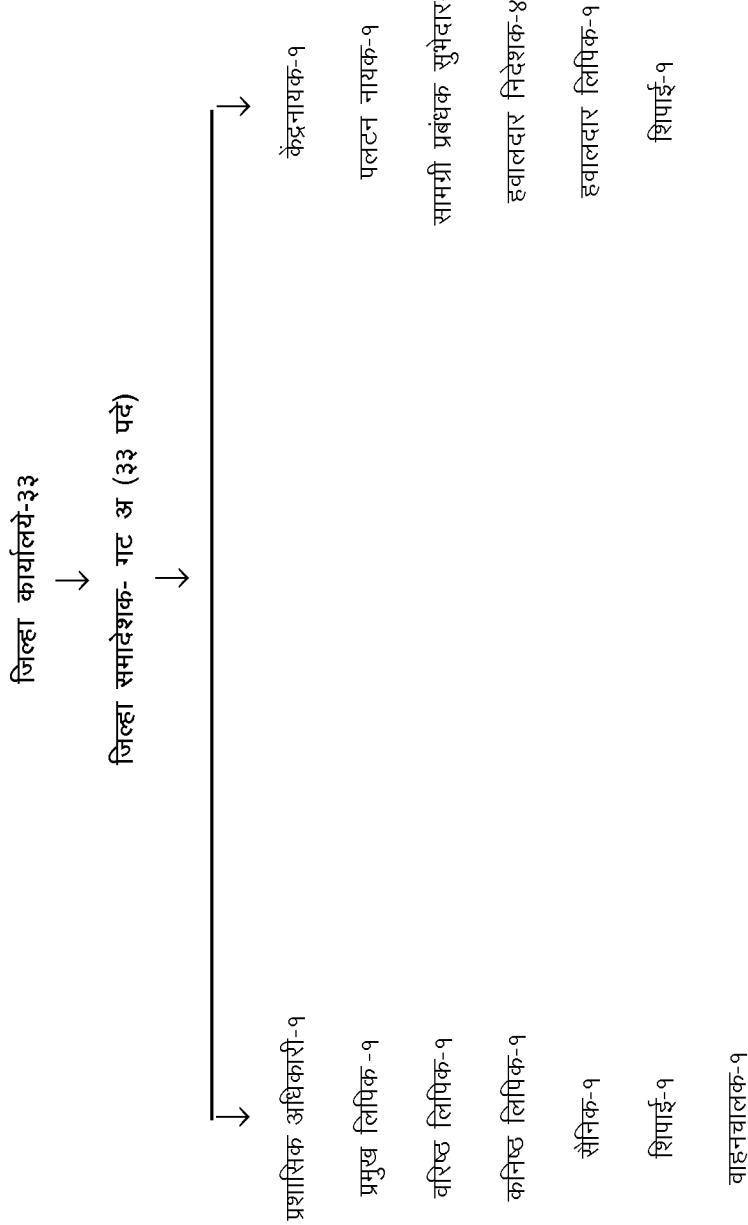
अधीक्षक-१

वरिष्ठ लिपिक-२

तिथिक टंकलेखक-७

जावक पत्रस्वार-१

(२) वित्तीय आवश्यकता--(ii) Financial Requirements

तक्सा TABLE

(रुपये हजार/Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा Actuals 2020-2021	Budget Estimates 2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	सुधारलेले अंदाज Budget Estimates 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimates 2022-2023	Particulars	
						1	1
मागणी क्रमांक बी-१, २०७० ..						Demand No. B-1, 2070	
(००) १०७ होमगार्ड						(००) 107 Home Guards--	
(००) (००) (०१)						(००) (00) (01)	
होमगार्ड (अनिवार्य)						Home Guards-(Committed)	
दत्तमत (२०७००२८७)	..					Voted (20700281)	
भारित (२०७००२९२)	..					Charged (20700292)	
50 इतर खर्च						50 Other	
01 वेतन	..	168621		381518	362442	01 Salaries	
03 अधिकालिक भत्ता	..			175	140	03 Overtime Allowance	
05 बक्षिसंख्या	..			40	30	05 Cash Rewards	
06 दूरध्वनी वीज व पाणी शुल्क	..	2000		451.9	406.7	06 Tel., Elect., Water Ch.	
11 देशांतर्गत प्रवास खर्च	..	290		442.4	331.8	11 Domestic Travel Expenses	
13 कार्यालयीन खर्च	..	1156		3443	3099	13 Office Expenses	
14 भाषेपट्टी व कर	..	2293		3297	7239	14 Rent, Rate and Taxes	
17 संगणकावरील खर्च	..	29		449	337	17 Computer Expenses	
21 पुरवठा व सामग्री	..	709		80000	55276	21 Supplies and Material	
22 शस्त्रे व दारुगाळा	..					22 Arms and Ammunition	
24 पेट्रोल, तेल, इंथन	..					24 P. O. L.	
26 जाहिराती व प्रसिद्धी खर्च	..					26 Advertising and Publicity	
27 लहान बांधकामे	..					Expense.	
						27 Minor Works	
						328	
						324	

28 व्यावसायिक व विशेष सेवा ..	2224553	1750000	3500000	3500000	28 Professional and Special Services.
32 अंशदान ..	—	1	6300	5650	32 Contribution
41 ग्रुपसेवा (नवीन बाब) ..	—	1	1	1	41 Secret Fund
50 इतर खर्च भारित { ..	—	—	—	—	{ Charged Voted
दत्तमत { ..	—	50	38	50	50 Other Charges
51 मोटार वाहने ..	62	450	338	450	51 Motor Vehicles
52 यंत्रसामग्री व साधनसामग्री ..	—	—	—	—	52 Machinery and Equipments
भारित ..	—	50	38	50	Charged
एकूण दत्तमत ..	2400243	2230198	3944012	4011993	Voted Total Gross

तावर्ता
TABLE

(२) वित्तीय आवश्यकता-१-(ii) Financial Requirements

तपशील	प्रत्येक रकमा Actuals 2020-2021	अधिसंकल्पीय अंदाज Budget Estimates 2021-2022	सुधारलेले अंदाज Revised Estimates 2021-2022	अधिसंकल्पीय अंदाज Budget Estimates 2022-2023	(रुपये हजाराती/Rs. in thousands)	
					Particulars	1
इ. मागणी क्र. बी-१०					Demand No. B-10	
४०७० इतर प्रशासनिक सेवांवरील भाडवली खर्च.					4070 Capital outlay on Other Administrative Services	
(००) (०८) पोलीस दलाचे आधुनिकीकरण कार्यक्रमांतरात होमगार्डचे आधुनिकीकरण (केवळ हिस्सा ६०%) (४०७००९९६).					(00) (08) Modernisation of Home Guard under the Modernisation of Police Force Programme (Central Share 60%)	
17 संगणक खर्च	..	..	1	1	17 Computer Expenses	
50 इतर खर्च	..	..	—	—	50 Other Charges	
51 मोटार वाहने	..	..	—	—	51 Motor Vehicles	
52 यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	..	..	—	1	52 Machinery and Equipment.	
53 मोठी बाधकासं	..	..	—	—	53 Major Works	
एकूण (००) (०८)	..	..	1	1	Total (००) (०८)	
(००) (०९) पोलीस दलाचे आधुनिकीकरण कार्यक्रमांतरात होमगार्डचे आधुनिकीकरण (राज्य हिस्सा ४०%) (४०७००९८७).					(00) (09) Modernisation of Home Guard under the Modernisation of Police Force Programme (State Share 40%)	
17 संगणक खर्च	..	..	—	—	17 Computer Expenses	
50 इतर खर्च	..	..	—	—	50 Other Charges	
51 मोटार वाहने	..	..	—	—	51 Motor Vehicles	
52 यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	..	..	1	1	52 Machinery and Equipment.	
53 मोठी बाधकासं	..	..	—	—	53 Major Works	
एकूण (००) (०९)	..	..	1	1	Total (००) (०९)	
एकूण ४०७० इतर प्रशासनिक सेवा यावरील भाडवली खर्च भारित दत्तमात	..	..	—	—	4070 Capital outlay on Other Administrative Services.	
			2	2	Charged	
			—	—	Voted	

तक्ता २ / Table 2

प्रशिक्षण / Training

प्राथमिक / उजळणी प्रशिक्षण शिबीर.--मुख्यालयाचे आदेश क्र. मस/कार्या-३/२०२०/९०९, दिनांक ७ मार्च २०२० अन्वये बदल करून या परिपत्रकातील अभ्यासक्रमानुसार पुरुष (शहरी व ग्रामीण एकत्रित प्रवर्ग) व महिला होमगार्डचे प्राथमिक प्रशिक्षण ३५ दिवसांचे असून कामाचे ३१ दिवस व ४ दिवस सुहीचे आहेत. प्रत्येक ४५ मिनिटांच्या एकूण २४८ तासिकांमध्ये प्राथमिक प्रशिक्षण पूर्ण केले जाते. तसेच पुरुष व महिला होमगार्डचे उजळणी प्रशिक्षण ०८ दिवसांचे प्रशिक्षण शिबीरातून दिले जाते. प्रत्येक ४५ मिनिटांच्या एकूण ६४ तासिकांमध्ये उजळणी प्रशिक्षण पूर्ण केले जाते. त्याचा सुधारित अभ्यासक्रम खालीलप्रमाणे :--

समारंभीय कवायतीकरिता ११ सलग सराव कवायती आयोजित करतात तसेच साप्ताहिक कवायत दर महिन्यातून पहिल्या व तिसऱ्या रविवारी आयोजित करतात.

Training

Basic / Refresher Training.--As mentioned in HQs Circular No. CG/DESK-3/2020/909, dated 7th March 2020 the basic men and women (Urban and Rural) Home Guards is completed in 35 working days which include 04 holidays. It means a camp has to be completed 31 days which consists of 248 total periods of 45 minutes each.

Refresher training is to be completed in 8 days training camp consisting 64 periods of 45 minutes each.

The amended syllabus is given below :--

Further it is directed to arrange 11 parade for practice purpose of ceremonial parade as well as weekly parade are arrange twice a month (First and Third Sunday of every month).

शहरी / Urban			
विषय Subject	कालावधी ४५ मिनिटे Period 45 minutes	अ.क्र. विषयाचे नाव	एकूण तासिका
१	२	३	
(अ) धोरणात्मक विषय			
१	शारीरिक कवायत / Physical Training	..	24
२	पद कवायत / Foot Drill	..	30
३	शस्त्र कवायत / Arm Drill	..	32
४	शस्त्र प्रशिक्षण / Weapon Training	..	20
५	लाठी कवायत / Lathi Drill	..	10
६	गर्दी व जमाव नियंत्रण / Mob and Mob Control	..	4
७	वाहतूक नियंत्रण / Traffic Control	..	4
८	गार्ड (सन्तरी) व गार्डची कर्तव्य व जबाबदार्या / Guard and Guard Duty Responsibility	..	6
९	गस्त / Patrolling	..	4
१०	निःशस्त्र / Un Arms Combat	..	6
११	युद्ध कौशल्य / Field Craft	..	4
१२	रेंज डिसिप्लीन / Range Discipline	..	2
१३	गोळीबार सराव / Firing Practice	..	8
१४	संचलन / Parade	..	7

१	२	३
(ब) होमगार्ड व नागरी संरक्षण आणि स्थानिक गरजेंचे विषय		
१	होमगार्ड संघटना / Home Guard Organisation	.. 7
२	नागरी संरक्षण / Civil Defence	.. 2
३	अग्निशमन / Fire Fighting	.. 14
४	विमोचन / Rescue	.. 22
५	प्रथमोपचार / First-Aid	.. 10
६	पूर विमोचन / Flood Rescue	.. 11
७	आपात सहाय्यता / Disaster Relief	.. 3
<hr/>		
(क) अत्यावश्यक सेवा व सामाजिक जनजागृती		
१	अत्यावश्यक सेवा / Emergency Services	.. 2
२	सामाजिक जनजागृती / Social Awareness	.. 6
<hr/>		
(ड) सर्वसाधारण		
१	प्रशासकीय कामकाज / Administrative Work	.. 3
२	परीक्षा / Exam	.. 7
<hr/>		

तक्ता १

TABLE I

तक्ता

TABLE

होमगार्डची जिल्हानिहाय नोंदणी व

Districtwise Table about Information

जिल्हा	प्रकार	वर्ष	नोंदणीचे	वर्षाच्या	वर्षाच्या	प्रशिक्षणाचा तपशील	
			लक्ष्य	सुरुवातीची संख्या	अखेरची संख्या	प्राथमिक प्रशिक्षण	उजळणी प्रशिक्षण
			शहरी/ग्रामीण			द्यावयाची संख्या	द्यावयाची संख्या
District	Category	Year	Target	Opening Figure	Closing Figure	Particulars of Training	
	Urban/Rural					No. of Primary Training	No. of Orientation Training
1	2	3	4	5	6	7	8
1 अहमदनगर	शहरी	.. 2020-2021	2000	1869	1869	—	—
Ahmednager	Urban	.. 2021-2022	2000	—	—	131	1869
		.. 2022-2023 (Estimated)	2000	—	—	168	1832
2 अकोला	शहरी	.. 2020-2021	950	874	871	—	—
Akola	Urban	.. 2021-2022	950	871	855	103	847
		.. 2022-2023 (Estimated)	950	—	—	95	855
3 अमरावती	शहरी	.. 2020-2021	1450	1362	1318	—	—
Amaravati	Urban	.. 2021-2022	1450	1318	1376	134	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	1450	—	—	74	1376
4 औरंगाबाद	शहरी	.. 2020-2021	1650	1482	1449	—	—
Aurangabad	Urban	.. 2021-2022	1650	1449	1424	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	1650	—	—	226	1424
5 भंडारा	शहरी	.. 2020-2021	825	766	766	—	—
Bhandara	Urban	.. 2021-2022	825	766	805	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	825	—	—	20	805
6 बुलढाणा	शहरी	.. 2020-2021	1600	1550	1539	—	—
Buldhana	Urban	.. 2021-2022	1600	1539	1504	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	1600	—	—	96	1504
7 बीड	शहरी	.. 2020-2021	1250	1099	1086	—	—
Beed	Urban	.. 2021-2022	1250	1088	1083	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	1250	—	—	167	1083
8 चंद्रपूर	शहरी	.. 2020-2021	1150	1049	1014	—	—
Chandrapur	Urban	.. 2021-2022	1150	1014	1000	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	1150	—	—	150	1000
9 धुळे	शहरी	.. 2020-2021	950	938	0931	—	—
Dhule	Urban	.. 2021-2022	950	931	0905	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	950	—	—	45	905
10 बृहन्मुंबई	शहरी	.. 2020-2021	5000	2387	2048	—	—
Greater	Urban	.. 2021-2022	5000	2048	2365	—	2387
Mumbai		.. 2022-2023 (Estimated)	5000	—	—	2635	2365

२

II

प्रशिक्षण याबाबत माहिती देणारा तक्ता

of Homeguard's Registration and Training

प्रशिक्षणानुसार वर्गवारी					खर्च			
प्राथमिक व उजळणी पाठ्यक्रम	उजळणी पूर्ण केलेले	अप्रशिक्षित	गणवेश पुरवठा झालेल्या होमगार्डसची संख्या	साप्ताहिक कवायती	प्रशिक्षण शिविर	गणवेश	एकूण	
Classification of Training	Supply of uniform							
Completed of basic and Orientation of Course	Completed of Orientation of Course	Untrainee	No. of Homeguards	Weekly Parade	Training Camp	Uniform	Total	
9	10	11	12	13	14	15	16	
1869	—	—	93	—	—	—	232500	
—	187	—	856	—	—	—	2140000	
—	—	—	1151	—	—	—	2627500	
873	—	1	150	—	—	—	375000	
—	70	—	500	—	—	—	1250000	
—	—	2	871	—	—	—	2175000	
1313	0	3	1353	—	—	49187	3382500	
—	—	—	742	—	—	3382500	1855000	
—	—	—	742	—	—	—	1855000	
1461	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	655	—	—	—	1639900	
—	—	—	771	—	—	—	1927500	
766	136	—	—	—	—	—	—	
—	136	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	825	—	—	—	2062500	
1461	1036	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	1600	—	—	—	4000000	
1098	0	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	2710000	
1038	0	0	—	—	—	1246700	—	
—	—	—	600	—	—	—	1500000	
—	—	99	400	—	—	—	1000000	
938	0	—	—	—	—	156130.40	—	
—	0	3	938	—	—	—	—	
—	—	—	—	914	—	—	2285000	
2370	—	17	—	—	—	4126787	—	
—	—	7	—	—	—	—	—	
—	—	—	2366	—	—	—	5912500	

तक्ता

TABLE

1	2	3	4	5	6	7	8
11 गढ़चिरोली	शहरी	.. 2020-2021	800	782	779	—	—
	Gadchiroli	Urban .. 2021-2022	800	779	759	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	800	—	—	41	759
12 जळगाव	शहरी	.. 2020-2021	2200	2051	2044	—	—
	Jalgaon	Urban .. 2021-2022	2200	2044	2043	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	2200	—	—	157	2048
13 जालना	शहरी	.. 2020-2021	800	790	787	—	—
	Jalana	Urban .. 2021-2022	800	787	784	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	800	—	—	16	787
14 कोल्हापुर	शहरी	.. 2020-2021	2000	2020	2020	—	—
	Urban .. 2021-2022	2000	2020	1852	—	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	2000	—	—	148	1852
15 लातूर	शहरी	.. 2020-2021	1200	1055	1030	—	—
	Latur	Urban .. 2021-2022	1200	1030	1008	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	1200	—	—	192	1008
16 नांदेड	शहरी	.. 2020-2021	1700	1638	1622	—	—
	Nanded	Urban .. 2021-2022	1700	1622	1613	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	1700	—	—	87	1613
17 नागपूर	शहरी	.. 2020-2021	3000	2597	2595	—	—
	Nagpur	Urban .. 2021-2022	3000	2595	2367	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	3000	—	—	633	2367
18 नाशिक	शहरी	.. 2020-2021	3000	2032	2914	—	—
	Nashik	Urban .. 2021-2022	3000	2014	2737	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	3000	—	—	263	2737
19 उस्मानाबाद	शहरी	.. 2020-2021	1000	945	944	—	—
	Usmanabad	Urban .. 2021-2022	1000	944	927	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	1000	—	—	73	927
20 परभणी	शहरी	.. 2020-2021	900	880	874	—	—
	Parabhani	Urban .. 2021-2022	900	874	866	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	900	—	—	34	866
21 पुणे	शहरी	.. 2020-2021	4000	2852	2847	—	—
	Pune	Urban .. 2021-2022	4000	2847	2593	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	4000	—	—	1407	2593
22 रायगड	शहरी	.. 2020-2021	900	822	824	—	—
	Raigad	Urban .. 2021-2022	900	824	818	—	822
		.. 2022-2023 (Estimated)	900	—	—	82	818
23 रत्नागिरी	शहरी	.. 2020-2021	900	460	457	—	—
	Ratnagiri	Urban .. 2021-2022	900	457	457	—	—
		.. 2022-2023 (Estimated)	900	—	—	443	457

ର--ଚାଲୁ

II--contd.

9	10	11	12	13	14	15	16
882	67	—	—	—	—	140760.00	—
—	—	—	320	—	—	175000.00	800000
—	—	—	438	—	—	—	1095000
2043	70	7	—	—	—	1447449.30	—
—	—	—	—	—	—	1447449.30	—
—	—	—	2200	—	—	—	5500000
666	—	124	76	—	—	—	190000
—	—	—	—	—	—	1182975	—
—	—	—	787	—	—	—	1967500
1227	—	773	—	—	—	4626908.00	—
—	—	—	—	—	—	5760875.00	—
—	—	—	1850	—	—	—	4625000
1037	80	—	—	—	—	44176.05	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	2582500
1638	—	—	—	—	—	26496	—
—	—	—	1613	—	—	2800000	4032500
—	—	—	1700	—	—	—	4250000
2595	141	—	456	—	—	550000	188370
—	—	—	2597	—	—	188370	6495500
—	—	—	—	—	—	—	6025000
2921	88	3	—	—	—	3668197	—
—	—	—	—	—	—	2734636	—
—	—	—	2889	—	—	—	7222500
941	—	3	—	—	—	885000	—
—	—	—	—	—	—	1000000	—
—	—	—	926	—	—	—	2350000
871	70	0	—	—	—	—	—
—	—	5	420	—	—	1500000	1050000
—	—	—	480	—	—	—	1200000
2927	—	48	—	—	—	53248	—
—	—	—	—	—	—	4222170	—
—	—	—	—	—	—	—	6917500
822	76	5	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1573001.65	—
—	—	—	900	—	—	—	2250000
461	—	—	—	—	—	292896	—
—	—	—	06	—	—	3661836	15000
—	—	—	894	—	—	—	2235000

	1	2	3	4	5	6	7	8
24	सांगली	शहरी	.. 2020-2021	1550	1104	1099	—	—
	Sangali	Urban	.. 2021-2022	1550	1099	1015	—	—
			.. 2022-2023 (Estimated)	1550	—	—	535	1015
25	सातारा	शहरी	.. 2020-2021	1550	1449	1440	—	—
	Satara	Urban	.. 2021-2022	1550	1440	1441	—	—
			.. 2022-2023 (Estimated)	1550	—	—	109	1441
26	सिंधुदुर्ग	शहरी	.. 2020-2021	700	614	577	—	—
	Sindhudurg	Urban	.. 2021-2022	700	577	574	—	—
			.. 2022-2023 (Estimated)	700	—	—	126	574
27	सोलापूर	शहरी	.. 2020-2021	1900	1751	1755	—	—
	Solapur	Urban	.. 2021-2022	1900	1755	1834	—	—
			.. 2022-2023 (Estimated)	1900	—	—	66	1834
28	ठाणे	शहरी	.. 2020-2021	3375	3077	2975	—	—
	Thane	Urban	.. 2021-2022	3375	2975	2963	—	3048
			.. 2022-2023 (Estimated)	3375	—	—	412	2963
29	वर्धा	शहरी	.. 2020-2021	1290	1076	1070	—	—
	Wardha	Urban	.. 2021-2022	1290	1070	1031	—	—
			.. 2022-2023 (Estimated)	1290	—	—	259	1031
30	यवतमाळ	शहरी	.. 2020-2021	1400	1243	1240	—	—
	Yawatmal	Urban	.. 2021-2022	1400	1240	1318	—	—
			.. 2022-2023 (Estimated)	1400	—	—	82	1318
31	वाशिम	शहरी	.. 2020-2021	600	584	583	—	—
	Washim	Urban	.. 2021-2022	600	583	564	—	534
			.. 2022-2023 (Estimated)	600	—	—	36	564
32	गोंदिया	शहरी	.. 2020-2021	750	687	687	—	—
	Gondia	Urban	.. 2021-2022	700	687	682	—	—
			.. 2022-2023 (Estimated)	700	—	—	18	692
33	नंदुरबार	शहरी	.. 2020-2021	916	889	867	—	—
	Nandurbar	Urban	.. 2021-2022	916	867	854	—	—
			.. 2022-2023 (Estimated)	916	—	—	62	854
34	हिंगोली	शहरी	.. 2020-2021	650	659	659	—	—
	Hingoli	Urban	.. 2021-2022	650	659	640	—	—
			.. 2022-2023 (Estimated)	650	—	—	4	646

सन २०२१-२०२२ या वित्तीय वर्षाची माहिती (नोव्हेंबर २०२१ अखेर).

Information of financial year 2021-2022 (up to December 2021).

રાખી

II--contd.

9	10	11	12	13	14	15	16
1104	—	—	—	0	—	1543982	—
—	—	—	—	53	—	2334470	40003
—	—	—	—	1550	—	—	3875000
1449	—	—	—	—	—	1486486	—
—	—	—	—	—	—	2698041	—
—	—	—	1441	—	—	—	3602500
341	—	273	93	—	—	551225	232500
—	—	—	127	—	—	571977	317500
—	—	—	700	—	—	—	1750000
1755	—	—	—	—	—	2404807	—
—	—	—	—	—	—	—	4750000
—	—	—	—	—	—	—	4750000
3048	—	29	—	—	—	1164284	—
—	—	—	2966	—	—	1279681	7415000
—	—	—	409	—	—	—	1022500
1032	137	42	93	—	—	—	232500
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	779	—	—	—	19475000
1243	—	—	—	—	—	48722	—
—	—	—	—	—	—	1600886	—
—	—	—	1173	—	—	—	2932500
534	—	—	—	—	—	700000	—
—	—	—	582	—	—	—	1455000
—	—	—	600	—	—	—	1500000
687	—	—	—	—	—	572000	—
—	—	—	—	—	—	572000	—
—	—	—	700	—	—	—	1750000
878	61	9	—	—	—	344465	—
—	—	—	854	—	—	—	—
—	—	—	916	—	—	—	2290000
640	—	—	—	—	—	479513	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	641	—	—	—	1602500

સન ૨૦૨૧-૨૦૨૨ યા વિત્તીય વર્ષાચી માહિતી (તકતા ક્રમાંક ૩ તે ૧૧).
Information of financial year 2021-2022 (Column No. 3 to 11).

उच्च पाठ्यक्रम--या पाठ्यक्रमात सुरुवातीला शिकविलेल्या विषयांची उजळणी, शिवाय पाठ्यक्रमातील फिल्ड क्राफ्ट सेवकशन व प्लॅट्टून टॅक्टिज, वाहतूक नियंत्रण, मोक्याचे जगांचे रक्खण, प्रशिक्षण, प्रतिकार गट अग्निशमन, नागरी संरक्षण कर्तव्य आणि जबाबदाच्या इत्यादीबाबत उच्च प्रशिक्षण दिले जाते. शहरी तसेच ग्रामीण होमगार्डच्याबाबती हे प्रशिक्षण मध्यवर्ती प्रशिक्षण संस्थेत (मुंबई) येथे दिले जाते. या प्रशिक्षणाचा कालावधी 10 ते 21 इतक्या दिवसांचा असतो.

Higher Courses.--In this courses, higher training is given regarding the revision of subjects taught in the beginning as well as Field Craft Section and Platoons Tactic, Traffic Control, Protection of Core Places, Training Fire Fighting, Civil Defence duties and responsibilities, etc. Similar training is given to Rural Home Guard at Central Training Institute, Ghatkopar, Mumbai. The Training period is 10 to 21 days of duration.

नेतृत्वासाठी पाठ्यक्रम--अन्युकृत अधिकारी यांना हे प्रशिक्षण मध्यवर्ती प्रशिक्षण संस्थेत 29 दिवसांत दिले जाते. त्याचप्रमाणे कंपनी कमांडर यांच्याकरिता 30 दिवसांचा पाठ्यक्रमसुद्धा मध्यवर्ती प्रशिक्षण केंद्रात शिकविला जातो.

Courses for Higher Officials.--This courses are given to honorary officers upto 21 days and upto 30 days to Company Commander at C. T. I., Mumbai.

तक्ता ४

मध्यवर्ती प्रशिक्षण संस्थेमध्ये चालविल्या जाणाऱ्या उच्च नेतृत्वासाठीच्या पाठ्यक्रमांची माहिती देणारा तक्ता

TABLE IV

Table showing details regarding Leadership Training held at C. T. I

पाठ्यक्रमाचा प्रकार Type of Course	वर्ष Year	होमगार्डसूचे प्रकार Home Guards	शिविराचे लक्ष्य	प्रशिक्षित करावाची संख्या	घेतलेली शिविरे संख्या	प्रशिक्षित संख्या	आलेला खर्च Expenditure	शेरा Remarks
उच्च पाठ्यक्रम-- Higher Courses	2020-2021	शहरी Urban	..	12	816	02	96	124800
	2021-2022	शहरी Urban	..	..	..	..	..	..
(अंदाजित) Estimated	2022-2023	शहरी Urban	..	12	816	..	..	1060800
नेतृत्व पाठ्यक्रम-- Leadership Courses	2020-2021	शहरी Urban	..	02	136	..	..	..
	2021-2022	शहरी Urban	..	0	..	..	..	..
(अंदाजित) Estimated	2022-2023	शहरी Urban	..	..	..	..	..	..

कोळिड 19 च्या महामारीमुळे इतर शिबिरे रद्द करण्यात आली. होमगार्ड सदस्य हे मानसेवी आहेत. होमगार्डच्या कर्तव्यावर व प्रशिक्षणासाठी हे सदस्य त्यांच्या फावल्या वेळात हजर होतात.

Homeguard members are honourary. They are attended duties and training in free of time.

प्रतिवर्षी प्रशिक्षित करावयाच्या होमगार्डसाठी लक्ष्य संख्या उपलब्ध साधन चामगीवर अवलंबून उरविली जाते. प्रशिक्षित करावयाच्या लक्ष्य संख्येप्रमाणे होमगार्डसना प्रशिक्षणासाठी आयोजित केलेल्या निरनिराळ्या शिबिरांमध्ये वेळोवेळी बोलविण्यात येते; परंतु बोलविलेल्या संख्या ही लक्ष्य संख्येएवढी किंवा तिथ्यापेक्षा जास्त असते. तरी हे होमगार्डस संबंधित प्रशिक्षण शिबिरासाठी हजर राहतातच असे होत नाही. त्याची कारणे वेगवेगळी असतात. त्यामुळे हा फरक दिसून येतो.

Every year Target of Training of Homeguard is based on available resources. Homeguards are called for training in view of completion of Target of Training, but some time strength are more than the target but some time Homeguards are not attend to training their reasons are different.

सन १९४७ च्या मुंबई होमगार्डस् अधिनियमातील कलम ४ अन्वये कर्तव्य बजावण्यासाठी होमगार्डस्ना बोलाविल्यानंतर मुंबई होमगार्ड अधिनियम, १९५३ मधील वेळोवेळी सुधारित नियम, १६ अन्वये होमगार्डस्ना कर्तव्य नेमून दिली जातात ती खालीलप्रमाणे.--

Duties performed by Homeguard as per Mumbai Homegard Rule 1947, Rule 4 and Mumbai Homeguard Rules, 1953, Revised Rules 16.

तक्ता ५

Table 5

अ. क्र. Sr. No.	जिल्हा District	अग्निशमन, विमोचन		कायदा व सुव्यवस्था		निवडणक कर्तव्ये		संकीर्ण कर्तव्ये
		व नैसर्गिक आपत्ती	संपकालीन कर्तव्य	कर्तव्ये	राज्यांतर्गत	राज्याबाहेर	राज्य शासनाच्या आदेशानुसार	
1	2	3	4	5	6	7	8	
1 अहमदनगर Ahmednagar	.. 2020-2021	—	—	7531	0	—	—	
	.. 2021-2022	—	—	8670	0	—	—	
	.. 2022-2023	0	—	10320	0	0	—	
2 अकोला Akola	.. 2020-2021	—	—	5938	0	0	—	
	.. 2021-2022	—	—	5107	796	—	—	
	.. 2022-2023	400	300	0	0	0	500	
3 अमरावती Amravati	.. 2020-2021	8	210	5033	0	0	10	
	.. 2021-2022	8	0	10642	580	0	10	
	.. 2022-2023	8	0	7000	600	0	0	
4 औरंगाबाद Aurangabad	.. 2020-2021	0	0	7542	556	0	0	
	.. 2021-2022	—	—	5402	0	0	18	
	.. 2022-2023	0	0	0	0	0	0	
5 भंडारा Bhandara	.. 2020-2021	21	—	6500	487	0	0	
	.. 2021-2022	30	—	5809	1257	0	0	
	.. 2022-2023	30	0	6500	0	0	0	
6 बुलढाणा Buldhana	.. 2020-2021	—	5	5340	0	0	0	
	.. 2021-2022	—	0	6814	0	0	0	
	.. 2022-2023	—	25	15200	2500	0	0	
7 बीड Beed	.. 2020-2021	—	—	6929	0	0	0	
	.. 2021-2022	—	—	6606	0	0	0	
	.. 2022-2023	—	—	9000	800	300	0	
8 चंद्रपूर Chandrapur	.. 2020-2021	0	0	2467	634	0	0	
	.. 2021-2022	0	0	7117	0	0	0	
	.. 2022-2023	—	0	7348	500	0	0	
9 धुळे Dhule	.. 2020-2021	0	0	2492	0	0	0	
	.. 2021-2022	0	0	7198	0	0	0	
	.. 2022-2023	—	0	8000	1000	0	0	
10 गडचिरोली Gadchiroli	.. 2020-2021	0	0	1894	500	0	60	
	.. 2021-2022	—	—	3287	400	0	60	
	.. 2022-2023	—	—	4000	500	200	60	

(सन २०२१-२०२२ चे आकडे नोंदवण्यारप्यंतचे आहेत)

तक्ता ५--चालू

Table No. 5--contd.

1	2	3	4	5	6	7	8
11 बृहन्मुंबई Gr. Mumbai	.. 2020-2021	0	100	16300	1969	0	0
	.. 2021-2022	—	19	8800	0	0	0
	.. 2022-2023	0	0	16300	1500	0	0
12 जळगाव Jalgaon	.. 2020-2021	0	0	9104	0	0	0
	.. 2021-2022	—	—	7505	1500	0	0
	.. 2022-2023	0	0	12000	2000	500	0
13 जालना Jalna	.. 2020-2021	0	0	3129	0	0	0
	.. 2021-2022	0	0	2534	0	0	0
	.. 2022-2023	0	0	7000	750	0	0
14 कोल्हापूर Kolhapur	.. 2020-2021	0	0	6953	221	0	0
	.. 2021-2022	0	0	7668	758	0	5
	.. 2022-2023	0	0	9500	1000	0	0
15 लातूर Latur	.. 2020-2021	0	0	7281	0	0	0
	.. 2021-2022	0	0	6052	0	0	0
	.. 2022-2023	0	0	7330	900	500	0
16 नांदेड Nanded	.. 2020-2021	0	0	3473	0	0	0
	.. 2021-2022	0	0	11600	901	0	0
	.. 2022-2023	0	0	10000	1000	0	0
17 नागपूर Nagpur	.. 2020-2021	0	0	10113	0	0	0
	.. 2021-2022	0	0	8177	388	0	0
	.. 2022-2023	0	100	10000	500	0	0
18 नाशिक Nashik	.. 2020-2021	0	40	9562	0	0	0
	.. 2021-2022	—	0	9396	639	0	0
	.. 2022-2023	0	250	9500	900	700	0
19 उस्मानाबाद Usmanabad	.. 2020-2021	0	0	0	0	0	0
	.. 2021-2022	0	0	0	0	0	0
	.. 2022-2023	100	300	3000	500	0	100
20 परभणी Parbhani	.. 2020-2021	0	0	3093	411	0	0
	.. 2021-2022	0	0	5518	500	0	0
	.. 2022-2023	0	0	7000	700	400	0
21 पुणे Pune	.. 2020-2021	0	0	0	0	0	8504
	.. 2021-2022	500	0	15000	12000	0	20000
	.. 2022-2023	500	0	15000	12000	0	20000
22 रायगड Raigad	.. 2020-2021	0	0	2756	0	0	0
	.. 2021-2022	43	0	3929	0	0	0
	.. 2022-2023	0	0	5800	300	0	0
23 रत्नागिरी Ratnagiri	.. 2020-2021	1800	100	2758	300	0	35
	.. 2021-2022	1166	1	1116	0	0	20
	.. 2022-2023	500	350	4751	600	0	30
24 सांगली Sangli	.. 2020-2021	6340	0	762	0	0	0
	.. 2021-2022	2799	0	3335	399	0	0
	.. 2022-2023	1000	250	6500	1000	250	0

तक्ता ५--चालू

Table No. 5--contd.

1	2	3	4	5	6	7	8
25 सातारा Satara	.. 2020-2021	0	0	10369	414	0	0
	.. 2021-2022	0	0	10757	806	0	0
	.. 2022-2023	0	0	13500	0	0	0
26 सिंधुदुर्ग Sindhudurg	.. 2020-2021	2697	0	147	606	0	35
	.. 2021-2022	750	0	2847	300	0	0
	.. 2022-2023	250	0	2885	300	0	40
27 सोलापूर	.. 2020-2021	0	679	1309	0	1100	0
	.. 2021-2022	0	503	0	636	4240	0
	.. 2022-2023	0	503	0	636	4240	0
28 ठाणे Thane	.. 2020-2021	60	75	10380	310	0	0
	.. 2021-2022	154	50	14372	623	0	0
	.. 2022-2023	60	100	12000	1000	0	0
29 वर्धा Wardha	.. 2020-2021	0	0	7508	0	0	0
	.. 2021-2022	0	0	5838	0	0	0
	.. 2022-2023	0	0	7540	0	0	0
30 येवतमाळ Yeotmal	.. 2020-2021	0	0	7448	213	0	0
	.. 2021-2022	0	0	7000	0	0	0
	.. 2022-2023	0	0	8500	0	0	0
31 वाशिम Washim	.. 2020-2021	0	0	2200	405	0	0
	.. 2021-2022	0	0	3083	539	0	0
	.. 2022-2023	0	25	3000	400	200	0
32 गोंदिया Gondiya	.. 2020-2021	0	0	1600	0	0	0
	.. 2021-2022	0	0	3000	0	0	0
	.. 2022-2023	0	0	4000	0	0	0
33 नंदुरबार Nandurbar	.. 2020-2021	0	0	3000	347	347	0
	.. 2021-2022	0	0	5590	0	0	0
	.. 2022-2023	0	0	7062	0	0	300
34 हिंगोली Hingoli	.. 2020-2021	0	0	5185	1895	0	0
	.. 2021-2022	0	0	3623	0	0	0
	.. 2022-2023	0	0	7000	350	100	0
एकूण	.. 2020-2021	10926	1209	174796	9262	1447	8609
	.. 2021-2022	5450	572	210392	23016	2440	20098
	.. 2022-2023	2848	2203	252556	32236	7890	20990

टीप--२०२१-२२ चे आकडे नोव्हेंबर २०२१ पर्यंतचे आहेत.

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा

(iv) Personnel Summary

तक्ता ६

TABLE VI

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम Designation	वेतनमान (सुधारित) Pay Scale (Revised) Grade Pay	पदसंख्या No. of Posts		Designation			
			2021-2022	2022-2023				
			1	2	3	4	5	2
राजपत्रित --					<i>I. Gazzeted—</i>			
महासमादेशक (पदसिद्ध)	..	HAG+(Level-16 in the pay matrix)	1	1	Commandant General			
उपमहासमादेशक	..	HAG+(Level-15 in the pay matrix)	1	1	Dy. Commandant General			
वरिष्ठ प्रशासकीय अधिकारी	..	S-23 : 67,700 - 2,08,700	...	1	Senior Staff Officer			
समादेशक (म.प्र.सं.)	..	S-23 : 67,700 - 2,08,700	...	1	Commandant (C. T. I.)			
जिल्हा समादेशक	..	S-20 : 56,100 - 1,77,500	...	34	Dist. Commandant			
सहायक संचालक	..	S-20 : 56,100 - 1,77,500	...	1	Assistant Director			
वरिष्ठ निदेशक (अग्निशमन)	..	S-16 : 44,900 - 1,42,400	...	1	Senior Instructor (Fire Fighting)			
कनिष्ठ प्रशासकीय अधिकारी	..	S-15 : 41,800 - 1,32,300	...	2	Junior Staff Officer			
सहा. लेखा अधिकारी	..	S-15 : 41,800 - 1,32,300	...	1	Asstt. Accountant Officer			
सहायक लेखापरीक्षक अधिकारी	..	S-15 : 41,800 - 1,32,300	...	2	Asstt. Audit Officer			
		एकूण	..	45	45	Total		
अराजपत्रित -- (गट क)					<i>II. Non-Gazzeted—</i>			
वरिष्ठ लघुलेखक (उच्च श्रेणी) (मुख्यालय)	..	S-15 : 41,800 - 1,32,300	...	1	Senior Stenographer Higher Grade (Head Office)			
वरिष्ठ निदेशक (म.प्र.सं.)	..	S-15 : 41,800 - 1,32,300	...	2	Senior Instructor (CTI)			
प्रशासन अधिकारी (म.प्र.सं.)	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800	...	1	Administrative Officer (CTI)			
प्रशासकीय अधिकारी (बृहन्मुंबई)	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800	...	1	Administrative Staff Officer (Gr. Mumbai)			
प्रशासकीय अधिकारी (जिल्हे)	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800	...	33	33	Staff Officer (District)		
केंद्र नायक	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800	...	33	33	Centre Commander		
निरीक्षक अधिकारी (बृहन्मुंबई)	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800	...	1	Inspecting Officer (Gr. Mumbai)			
कंपनी नायक (बृहन्मुंबई)	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800	...	1	Company Commander (Gr. Mumbai)			
अधीक्षक	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800	...	2	2	Superintendent		
महासमादेशकांचे स्वीय सहायक	..	S-14 : 38,600 - 1,22,800	...	1	1	P. A. to Commandant General		
प्रमुख लिपिक (मुख्यालय)	..	S-13 : 35,400 - 1,12,400	...	3	3	Head Clerk (Head Office)		
कनिष्ठ लेखापरीक्षक	..	S-13 : 35,400 - 1,12,400	...	2	2	Junior Auditor		
उपलेखापाल	..	S-13 : 35,400 - 1,12,400	...	2	2	Deputy Accountant		
पलटन नायक	..	S-13 : 35,400 - 1,12,400	...	34	34	Platoon Commander		
सामुग्री प्रबंधक सुभेदार	..	S-10 : 29,200 - 92,300	...	29	29	Quarter Master Subhedar		
सहायक सामुग्री प्रबंधक (मुख्यालय)	..	S-8 : 25,500 - 81,100	...	1	1	Asstt. to Quarter Master (Head Office)		
प्रमुख लिपिक (जिल्हे)	..	S-8 : 25,500 - 81,100	...	33	33	Head Clerk (District)		
वरिष्ठ लिपिक	..	S-8 : 25,500 - 81,100	...	35	35	Senior Clerk		

तक्ता ६

TABLE VI

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम Designation	वेतनमान (सुधारित) ग्रेड पे Pay Scale (Revised) Grade Pay	पदसंख्या		Designation (as per corrected)	
			No. of Posts			
			2021-2022	2022-2023		
1	2	3	4	5	2	
अराजपत्रित --						
<i>Non-Gazetted—Contd.</i>						
कनिष्ठ लघुलेखक (बृहन्मुंबई)	..	S-8 : 25,500 - 81,100	...	1	Junior Stenographer (Gr. Mumbai)	
निदेशक/प्रदर्शक/कनिष्ठ	..	S-8 : 25,500 - 81,100	...	153	Instructor/Demonstrator/Jr. Instructor/Havaladar Instructor	
लिपिक-टंकलेखक/लिपिक/कनिष्ठ लिपिक	S-6 : 19,900 - 63,200		...	100	Clerk-Typist/Clerk/Jr. Clerk/ Storeman/Havaladar Clerk	
भांडारपाल/हवालदार लिपिक						
चालक	..	S-6 : 19,900 - 63,200	...	34	Driver (C.T.I.)	
सुतार (म.प्र.सं.)	..	S-6 : 19,900 - 63,200	...	1	Carpenter (C.T.I.)	
चालक पोलीस शिपाई	..	S-6 : 19,900 - 63,200	...	1	Police Constable Driver	
जावक पत्र स्वार (बृहन्मुंबई)	..	S-5 : 18,000 - 56,900	...	1	Dispacth Rider (Gr. Mumbai)	
हवालदार आयुधिक	..	S-5 : 18,000 - 56,900	...	4	Head Constable Armourer	
पोलीस शिपाई (आयुधिक)	..	S-5 : 18,000 - 56,900	...	4	Police Constable (Arms)	
पोलीस शिपाई	..	S-5 : 18,000 - 56,900	...	3	Police Constable	
हवालदार रक्षक	..	S-5 : 18,000 - 56,900	...	1	Guard Havaldar	
नाईक सामग्री रक्षक	..	S-5 : 18,000 - 56,900	...	1	Naik (Quarter Guard Naik)	
आचारी (म.प्र.सं.)	..	S-3 : 16,600 - 52,400	...	2	Cook (C.T.I.)	
परीट (म.प्र.सं.)	..	S-3 : 16,600 - 52,400	...	1	Dhobi (C.T.I.)	
सैनिक/सामग्री रक्षक होमगार्ड	..	S-3 : 16,600 - 52,400	...	36	Sainik/Quarter Guard H. G.	
नाईक	..	S-3 : 16,600 - 52,400	...	2	Naik	
भालाईत नाईक	..	S-3 : 16,600 - 52,400	...	1	Bugler	
शिपाई	..	S-1 : 15,000 - 47,600	...	103	Peon	
पहारेकरी	..	S-1 : 15,000 - 47,600	...	2	Watchman/Chowkidar	
हमाल (बृहन्मुंबई)	..	S-1 : 15,000 - 47,600	...	1	Hamal (Gr. Mumbai)	
माळी (म.प्र.सं.)	..	S-1 : 15,000 - 47,600	...	2	Mali (C.T.I.)	
सफाईगार	..	S-1 : 15,000 - 47,600	...	4	Sweeper	
स्वच्छक	..	S-1 : 15,000 - 47,600	...	1	Cleaner	
			एकूण	719	Total	

- टीप : (१) शासन निर्णय, गृह विभाग IPS/CR No. 102 Pol-1, Dt. 2.9.2021 and शासन निर्णय, गृह विभाग IPS/1520/CR No. 69 Pol-1, Dt. 18.9.2021 अन्वये HAG + (Level-16 in pay matrix) या संवर्गातील महासमादेशक, गृहरक्षक दल हे पोलीस महासंचालक दर्जाचे पद निर्माण करण्यात आलेले आहे.
- (२) 34 जिल्हा कार्यालयांना जिल्हा समादेशक, होमगार्ड हे पद शासन निर्णय गृह विभाग क्रमांक एचजीएस 2020/प्र.क्र.३८/विशा-८, दिनांक २०/६/२०२० अन्वये निर्माण केले आहे.

कार्यक्रम-७

इतर खर्च

प्रादेशिक सेनेतील सैनिकांना पुरस्कार**प्रस्तावनात्मक टिप्पणी**

नागरी सेनेच्या स्वरूपात प्रादेशिक सेनेची स्थापना सन १९४९ मध्ये करण्यात आली आहे. स्थापना दिनाची स्मृती साजरी करण्यासाठी आणि प्रादेशिक सेनेत दाखल होण्यास आकृष्ट करण्यासाठी प्रादेशिक सेना दिन दरवर्षी ऑक्टोबर महिन्याच्या ९ तारखेस साजरा करण्यात येतो. राज्यामध्ये प्रादेशिक सेनेची एकूण ६ युनिट्स आहेत. प्रादेशिक सेना दिन अनुरूपपणे साजरा करणे शक्य व्हावे व नागरिकांना प्रादेशिक सेनेत दाखल होण्यासाठी सेनेचे कार्य महत्त्व व उद्दिष्ट नागरिकांपर्यंत प्रसिद्धिमाध्यमांद्वारे पोहोचविण्यासाठी अनुदान सुपूर्द करण्यात येते. तसेच प्रादेशिक सेनेतील सैनिक/अधिकारी यांना अनुक्रमे सेना पदक/प्रादेशिक सेना सन्मानचिन्ह मिळाल्यास त्यांना उत्तेजनार्थ अनुक्रमे रुपये १,५०० व रुपये २,५०० चे रोख पारितोषिक शासनातर्फ देण्यात येते.

बॉम्बशोधक पथकाची माहिती

शासन निर्णय, गृह विभाग (विशेष) क्रमांक एसएसए-०८८७/३४९२/विशा-४, दिनांक १२ जुलै १९८९ अन्वये आयुक्त व विशेष पोलीस महानिरीक्षक, गुन्हे अन्वेषण विभाग (गुप्तवार्ता), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांचे आस्थापनेवर प्रथम मुंबई शहराकरिता एक बॉम्बशोध व नाशक पथक निर्माण केले असून त्यात ४ पोलीस निरीक्षक, ८ पोलीस उपनिरीक्षक, ४ सशस्त्र पोलीस हवालदार, १२ सशस्त्र पोलीस शिपाई, ४ सशस्त्र पोलीस शिपाई (चालक), ४ सशस्त्र पोलीस शिपाई (श्वान हाताळणारे) ही पदे मंजूर करण्यात आली आहेत.

शासन निर्णय, गृह विभाग (विशेष) क्रमांक एसएसए-०८८९/२७८९/विशा-४, दिनांक २८ सप्टेंबर १९९० अन्वये आयुक्त व विशेष पोलीस महानिरीक्षक, गुन्हा अन्वेषण विभाग (गुप्तवार्ता), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांचे आस्थापनेवर नागपूर, औरंगाबाद परिषेत्राकरिता दुसरे स्वतंत्र बॉम्बशोध व नाशक पथक निर्माण करण्यात आले असून त्यात ४ पोलीस निरीक्षक, ४ सशस्त्र पोलीस हवालदार, १२ सशस्त्र पोलीस शिपाई, ३ सशस्त्र पोलीस शिपाई (चालक), ३ सशस्त्र पोलीस शिपाई (श्वान हाताळणारे) ही पदे मंजूर करण्यात आली आहेत. सदर पथक सध्या नागपूर शहरामध्ये कार्यरत आहे.

आयुक्त व विशेष पोलीस महानिरीक्षक, गुन्हा अन्वेषण विभाग (गुप्तवार्ता), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांचे आस्थापनेवर बृहन्मुंबई आणि नागपूर-औरंगाबाद परिषेत्राकरिता अशी एकूण दोन बॉम्बशोध व नाशक पथके निर्माण करण्यात आलेली आहेत. त्यापैकी नागपूर-औरंगाबाद परिषेत्र, बॉम्ब पथकाचे कार्यपूर्ती व प्रशासकीय कारणास्तव नागपूर मुख्य पथक आणि औरंगाबाद उपपथक असे विभाजन केल्यामुळे अस्तित्वात आलेली ही ३ पथके कार्यपूर्तीसाठी अनुक्रमे पोलीस आयुक्त, बृहन्मुंबई, पोलीस आयुक्त, नागपूर शहर व विशेष पोलीस महानिरीक्षक, औरंगाबाद परिषेत्र, औरंगाबाद यांचे प्रत्यक्ष नियंत्रणाखाली संबंधित ठिकाणी कार्यरत आहेत. या दोन्ही मुख्य पथकांमधील पोलीस अधिकारी व कर्मचारी यांनी बॉम्बशोध व नाशकविषयक प्रशिक्षण घेतलेले आहे. त्यामुळे सुरक्षितरीत्या बॉम्ब/स्फोटक पदार्थ शोधण्याचे/हाताळण्याचे व मिळालेला बॉम्ब निकापी/नाश करण्याचे कार्य ते यशस्वीपणे पार पाडत आहेत. शिवाय महत्त्वाच्या व अतिमहत्त्वाच्या व्यक्तींच्या राज्यातील दोरा/कार्यक्रम/भेटीचे वेळी, त्यांचे सुरक्षिततेकरिता आवश्यक स्फोटक पदार्थ घातपात विरोधी तपासणी करण्याची कार्यवाही योग्य त्या पद्धतीने पार पाडत आहेत. या पथकांकरिता लागणारी सर्व आवश्यक उपकरणे आणि साधनसामग्री त्यांना उपलब्ध करून दिलेली आहेत. तसेच बृहन्मुंबई आणि नागपूर या दोन मुख्य बॉम्बपथकांकरिता "स्फोटक पदार्थ शोधण्याकरिता" प्रत्येकी दोन याप्रमाणे एकूण चार श्वान पिल्ले खरेदी केलेली आहेत. मुंबईवर झालेल्या दहशतवादी हल्ल्याच्या पार्श्वभूमीवर राज्यात २० ठिकाणी बॉम्बशोधक व नाशक पथकांची निर्मिती करण्यास दिनांक २२ जानेवारी २००९ च्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली आहे. "शासन निर्णय क्र. एसएसए-१००९/प्र. क्र. ३२२/विशा-४, दिनांक १५ जुलै २०११ अन्वये राज्यातील बॉम्बशोधक व नाशक पथकातील अधिकारी/कर्मचाऱ्यांच्या विमा रकमेमध्ये वाढ करण्यात आली असून विमा योजना सर्व पथकातील अधिकारी/कर्मचाऱ्यांना लागू करण्यात आली आहे."

सुरक्षा रक्षक

केंद्र आणि राज्य सरकार यांच्या इमारतींच्या सुरक्षिततेसाठी सशस्त्र पहारेकरी पुरविले जातात. इतर संस्था, उदा. राष्ट्रीयीकृत बँका आपल्या शाखांच्या व चलन साठ्याच्या संरक्षणाकरिता सशस्त्र पहारेकऱ्यांची मागणी करतात. राज्य सरकारच्या बिनव्यापारी संस्था आणि इमारती याकरिता पुरविलेल्या सशस्त्र पहारेकऱ्यांचा खर्च सोडून इतर सशस्त्र पहारेकऱ्यांवर झालेला खर्च वसूल केला जातो.

दहशतवादविरोधी पथक

राज्यात दहशतवादी कारवायांना त्वरेने, वेगाने व परिणामकारकपणे आळा घालण्यासाठी दहशतवादविरोधी पथकाची स्थापना शासन निर्णय क्रमांक एसएसए-१०/०३/५/विशा-४, दिनांक ८ जुलै २००४ अन्वये करण्यात आलेली आहे. सदर पथक अपर पोलीस महासंचालकांच्या अधिपत्याखाली असून या पथकात त्यांच्यासह एकूण ७५७ अधिकारी व कर्मचारी यांची पदे निर्माण करण्यात आली आहेत.

दहशतवादविरोधी पथकाचे कामकाजासाठी मुंबई व महाराष्ट्रमध्ये (१) काळा चौकी युनिट, (२) जुहू युनिट, (३) विक्रोळी युनिट, (४) नागपाडा युनिट, (५) चारकोप युनिट, (६) ठाणे युनिट, (७) नवी मुंबई युनिट आणि प्रशासन विभाग, माहिती विश्लेषण विभाग, सायबर विभाग, तांत्रिक विभाग व कोर्ट सेल तसेच उर्वरित महाराष्ट्रात (१) औरंगाबाद युनिट, (२) पुणे युनिट, (३) नागपूर युनिट, (४) नाशिक युनिट, (५) अकोला युनिट, (६) सोलापूर युनिट, (७) नांदेड युनिट निर्माण करण्यात आलेली आहेत.

दहशतवादविरोधी पथक, मुंबई व उर्वरित महाराष्ट्र यांचे लेखा व आस्थापनाविषयक कामकाज मुंबई येथील मुख्यालयातून एकत्रितरीत्या करण्यात येते.

दिनांक ५ मार्च २०२१ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये दहशतवादविरोधी पथकातील भारतीय पोलीस सेवेतील अधिकारी यांना ७ व्या वेतन आयोगानुसार प्रोत्साहन (जोखीम) भत्ता मंजूर करण्यात आलेला आहे. तसेच, दिनांक १८ फेब्रुवारी २०२१ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये दहशतवादविरोधी पथक येथे कार्यरत पोलीस अधिकारी/कर्मचारी यांना ७ व्या वेतन आयोगानुसार प्रोत्साहन भत्ता मंजूर करण्यात आलेला आहे.

संयुक्त सागरी गस्त

१. केंद्र शासनाच्या सूचनानुसार राज्याच्या ७२० कि. मी. सागरी किनाऱ्यावर समुद्रात संयुक्त गस्त सुरु करण्यात आली आहे. या गरितपथकात राज्याचे पोलीस दल, नौदल, सीमा शुल्क विभाग यांचे अधिकारी एकत्रितरीत्या गस्त घालीत असतात. समुद्रमार्ग देशांतर्गत विधातक घटनांसाठी प्रवेश करू इच्छिणाऱ्या घटकांना रोखणे हा याचा मुख्य उद्देश आहे. यासाठी पोलीस नौकांबरोबरच खाजगी मच्छीमारांच्या नौका भाड्याने घेण्यात येतात. यासाठी होणाऱ्या खर्चाची १०० टक्के प्रतिपूर्ती केंद्र शासनाकडून करण्यात येते.

२. केंद्र शासनाने सागरी किनारा सुरक्षा योजना, फेज-२ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यासाठी एकूण ७ नवीन सागरी पोलीस ठाणे, १४ वेगवान बोटी, १४ जेईवीर ऑपरेशनल रूम, ७ जीप्स व १४ मोटारसायकलसह नवीन ७ सागरी पोलीस ठाण्यांना साहित्य खरेदीकरिता एकूण रुपये ६३,९८,००० इतका निधी मंजूर केलेला आहे. त्यापैकी १४ वेगवान बोटी केंद्र शासनाकडून प्राप्त होणार असल्याने सदर बोटींसाठीचा निधी (रुपये ५६ कोटी) वगळून एकूण रुपये ७,९२,९८,००० इतका निधी सन २०१२ ते २०१४ मध्ये केंद्र शासनाकडून प्राप्त झालेला आहे.

३. सद्यारिस्थीत सर्व ७ सागरी पोलीस ठाणे कार्यरत करण्यात आलेली आहेत. त्यापैकी ५ सागरी पोलीस ठाण्यांचे व सर्व १४ ऑपरेशनल रूमचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे. एकूण ७ जीप्स, १४ मोटारसायकली व पोलीस ठाण्यांकरिता साहित्याची खरेदी करून नवीन सागरी पोलीस ठाण्यांना त्याचे वाटप करण्यात आलेले आहे. १४ वेगवान बोटी केंद्र शासनाकडून प्राप्त होणे बाकी आहे.

४. तसेच महाराष्ट्राच्या सागरी किनारपट्टीची सुरक्षा अधिक सक्षम करण्यासाठी मच्छीमारांची सुरक्षा आणि सागरी सरहदीचे पर्यवेक्षण करण्यासाठी राज्याच्या सागरी पोलीस दलामध्ये सर्व हवामानात कार्यरत राहून सागरी सरहदीचे संरक्षण करणाऱ्या ६ अत्याधुनिक Intermediate Support Vehicles (ISVs) बोटी ५ वर्षांकरिता भाडेतत्त्वावर घेण्यास एकूण रुपये ५१ कोटी इतक्या रकमेस शासनाने मान्यता दिली आहे.

५. सदरच्या बोटी भाडेतत्त्वावर घेण्यासाठी ई-टेंडरिंग प्रक्रिया राबवून लवकरच सदरच्या ६ ISVs बोटी महाराष्ट्र पोलीस दलास प्राप्त होतील.

फोर्स वन

राष्ट्रीय सुरक्षा दलाच्या धर्तीवर राज्यात "फोर्स वन" ची स्थापना दिनांक २ एप्रिल २००९ च्या शासन निर्णयान्वये करण्यात आली आहे. तसेच, दिनांक २४ नोव्हेंबर २०२१ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये फोर्स वन पथकातील कृती विभाग, तांत्रिक व पूरक गट तसेच नागरी दहशतवादविरोधी प्रशिक्षण केंद्र विभाग येथे कार्यरत पोलीस अधिकारी/कर्मचारी यांना ७ व्या वेतन आयोगानुसार प्रोत्साहन (जोखीम) भत्ता मंजूर करण्यात आलेला आहे.

महाराष्ट्र राज्य सुरक्षा महामंडळ

राज्य शासन व केंद्र शासनाची कार्यालये, सार्वजनिक उपक्रम, प्रमुख प्रतिष्ठाने, वित्तीय संस्था, धार्मिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक, वैद्यकीय, संस्था, खाजगी बंदरे, धरणे, मॉल्स व मल्टीप्लेक्स व पंचतारांकित हॉटेल्स इत्यादीना सुसज्ज मनुष्यबळामार्फत संरक्षण सेवा पुरविण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य सुरक्षा महामंडळ अधिनियम, २०१० जारी करण्यात आला आहे.

जलद प्रतिसाद पथके

स्थानिक पातळीवरील दहशतवादी कारवायांचा मुकाबला करण्यासाठी राज्यातील विविध शहरांमध्ये दिनांक ३१ ऑगस्ट २००९ च्या शासन निर्णयानुसार प्रत्येक ५६ सदस्य असलेले एकूण ३८ जलद प्रतिसाद पथके स्थापन करण्यात आली आहेत. तसेच दिनांक ११ ऑगस्ट २०२१ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये जलद प्रतिसाद पथक येथे कार्यरत पोलीस अधिकारी/अंमलदार यांना ७ व्या वेतन आयोगानुसार प्रोत्साहन भत्ता मंजूर करण्यात आलेला आहे.

---

(२) वित्तीय आवश्यकता--(ii) Financial Requirements

तारता TABLE

(रुपये हजारत/Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष Actuals 2020-2021	Budget Estimates 2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	अंदाज २०२२-२०२३	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३	Budget Estimates 2022-2023	Particulars	(रुपये हजारत/Rs. in thousands)	
								1	2
सागणी क्रमांक बी-४, २०७५									
कार्यालय वर्गीकरण--									
(अनिवार्य) (२०७५०१८९)									
८००-इतर खर्च									
(प्रदेशिक सेनेटील कर्मचार्याना									
पुरस्कार) (दरमात)									
एकूण	..	..	1	1	1	1	Total		

कार्यक्रम-८

धर्मादाय प्रयोजनार्थ देणग्या
(संस्थांना देणग्या)

प्रस्तावनात्मक देणग्या

बॉम्बे रेसकोर्सेस लायसेन्सिंग ॲक्ट, १९९२ अन्वये रॉयल वेस्टर्न इंडिया टर्फ क्लब (मर्यादित) यांना देण्यात आलेल्या अनुज्ञापतीतील तरतुदीनुसार सदर क्लब प्रतिवर्षी त्यांच्या नेहमीच्या अश्व शर्यतीव्यतिरिक्त १५ धर्मादाय अश्व शर्यती आयोजित करते. त्यावरील केंद्रीय वस्तू व सेवाकर आणि राज्य वस्तू व सेवाकर यांची रक्कम प्रथम शासनाच्या एकत्रित निधीत भरण्यात येते आणि यापैकी रूपये १.०० कोटी एवढी रक्कम प्रत्येक वर्षी अर्थसंकल्पित करून नंतर शासनाच्या मान्यतेने धर्मादाय संस्थांना देणगी म्हणून देण्यात येते. या कारणास्तव गृह विभाग "मागणी क्रमांक बी-६, मुख्य शीर्ष-२२५० इतर सामाजिक सेवा-(००) (१०१) धर्मादाय प्रयोजनासाठी देणग्या-(००) (००) (०३) धर्मादाय प्रयोजनासाठी देणग्या-संस्थांना देणग्या (अनिवार्य) ५०, इतर खर्च (२२५००२२८)" या खाली अंदाजपत्रकात तरतूद करण्यात येते.

गृह विभागाकडून स्वयंसेवी/सेवाभावी संस्थांना धर्मादाय देणगी/निधी मंजूर करून वाटप करण्यासाठीच्या सुस्पष्ट आणि सविस्तर तरतुदी गृह विभाग, शासन निर्णय क्रमांक आरएसी-०९१३/प्र.क्र. १५०/विशा-९, दिनांक ३१ मार्च २०१५ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार विहित करण्यात आल्या आहेत.

कार्यक्रम-९

ठेव संलग्न विमा योजना शासन भविष्यनिर्वाह निधी

भविष्यनिर्वाह निधी भरणाऱ्या व्यक्तींच्या कुटुंबांना अधिक सामाजिक सुरक्षा प्राप्त व्हावी आणि राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांना अधिक बचतीसाठी उत्तेजन मिळावे, या उद्देशाने शासनाने विमा योजनेशी संलग्न ठेव योजना सुरु केली आहे. या योजनेमुळे बचतदारांना हप्ते न भरता विस्थाचा लाभ होतो.

प्रस्तावना

भविष्यनिर्वाह निधीच्या वर्गणीदारांच्या कुटुंबीयांना अतिरिक्त सामाजिक सुरक्षा पुरविण्याच्या दृष्टीने आणि राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांना बचतीचे प्रोत्साहन मिळावे, या दृष्टिकोनातून शासनाने "ठेव संलग्न विमा योजना" सुरु केली आहे. यामध्ये हप्ते न भरता विस्थाचे संरक्षण मिळण्याची सोय आहे.

२. या योजनेची ठळक वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत--

३०. ठेव संलग्न विमा योजना.--वर्गणीदाराच्या मृत्युनंतर वर्गणीदाराच्या खाती जमा असलेली रक्कम मिळण्याचा हक्क असलेल्या व्यक्तीस लेखा अधिकारी, शा. नि. सा. प्र. वि. क्र. भानिनि-१०१२/२५/प्र. क्र. १३३/१२/१३ अ, दिनांक १५ जानेवारी २०१३ अन्वये पुढील शर्तीस अधीन राहून अशा वर्गणीदाराच्या मृत्यूच्या लगतपूर्वीच्या तीन वर्षांमध्ये त्याच्या खाती शिल्लक असलेल्या सरासरी वर्गणीच्या रकमेएवढी अतिरिक्त रक्कम मिळण्यास प्राधिकृत करील. त्या शर्ती अशा :-

(अ) अशा वर्गणीदाराच्या खाती जमा असलेली वर्गणीची रक्कम, त्याच्या मृत्यूच्या निकटपूर्वीच्या तीन वर्षांमध्ये कोणत्याही वेळी पुढील मर्यादिपेक्षा कमी असता कामा नये. त्या मर्यादा अशा.--

(एक) महाराष्ट्र नागरी सेवा (सुधारित वेतन) नियम, २००९ अन्वये पे-बॅड-२ (रुपये ९,३००-३४,८००) मधील किंवा त्यापेक्षा अधिक वेतनश्रेणी असलेले पद धारण करणाऱ्या आणि प्रति महिना रुपये ४,८०० किंवा त्यापेक्षा अधिक श्रेणीवेतन आहरीत करणाऱ्या वर्गणीदाराच्या बाबतीत रुपये २५,०००;

(दोन) महाराष्ट्र नागरी सेवा (सुधारित वेतन) नियम, २००९ अन्वये वेतनश्रेणी-२ (रुपये ९,३००-३४,८००) मधील पद धारण करणाऱ्या आणि प्रति महिना रुपये ४,२०० किंवा त्यापेक्षा अधिक, परंतु रुपये ४,८०० पेक्षा कमी श्रेणीवेतन आहरीत करणाऱ्या वर्गणीदाराच्या बाबतीत रुपये १५,०००;

(तीन) महाराष्ट्र नागरी सेवा (सुधारित वेतन) नियम, २००९ अन्वये, वेतनश्रेणी-२, वेतनश्रेणी-१, वेतनश्रेणी-१ एस (रुपये ४,४४०-७,४४०) मधील पद धारण करणाऱ्या आणि प्रति महिना रुपये १,४०० किंवा त्यापेक्षा अधिक, परंतु रुपये १,४०० पेक्षा कमी ग्रेड पे घेणाऱ्या वर्गणीदाराच्या प्रकरणी १०,०००.

(चार) महाराष्ट्र नागरी सेवा (सुधारित वेतन) नियम, २००९ अन्वये वेतनश्रेणी-१ एस मधील (रुपये ४,४४०-७,४४०) पद धारण करणाऱ्या आणि प्रति महिना रुपये १,३०० किंवा त्यापेक्षा अधिक, परंतु रुपये १,४०० पेक्षा कमी ग्रेड पे घेणाऱ्या वर्गणीदाराच्या बाबतीत रुपये ६,०००;

(ब) या नियमामध्ये देय असलेली अतिरिक्त रक्कम रुपये ६०,००० पेक्षा अधिक असणार नाही.

(क) वर्गणीदाराने मृत्यूच्या वेळेपर्यंत किमान पाच वर्षांची सेवा केलेली असली पाहिजे.

(२) शासकीय कर्मचारी, त्याच्या मृत्यूच्या वेळी, ज्याच्या अधिपत्याखाली नोकरी करीत होता त्या कार्यालयाचा प्रमुख, लेखा अधिकाऱ्यांकडून (वर्ग चारच्या प्रकरणात कार्यालय प्रमुखाकडून आणि अर्थसंकल्पीय अनुदानाच्या संबंधात विभाग प्रमुखांकडून) रकमेच्या अनुज्ञयतेची खात्री करून घेतल्यानंतर, पोट-कलम (१) अन्वये देय रकमेचे प्रदान करील.

(३) वर्गणीदाराने त्याच्या मृत्यूच्या लगतपूर्वीच्या ३६ महिन्यांच्या कालावधीत निरनिराळ्या वेतनश्रेणीची पदे धारण केली असतील तर मयत वर्गणीदाराने शेवटच्या तीन वर्षात जास्तीत जास्त काळ जे पद धारण केले असेल त्या वेतनश्रेणीशी संबंधित किमान जमा रक्कम हीच याबाबतीत समुचित किमान अर्हताकारी जमा रक्कम होय.

(४) वर्गणीदाराच्या भविष्यनिर्वाह निधी खात्यात जमा असलेली अंतिम शिल्लक आणि ठेव संलग्न विमा योजनेची अनुज्ञेय रक्कम मिळण्यासाठी वर्गणीदाराने नामनिर्देशित केलेल्या व्यक्तीने किंवा वर्गणीदाराने नामनिर्देशित न केलेल्या अन्य मागणीदार व्यक्तीने, सादर करावयाचा अर्ज अनुसूची-एक मध्ये दिलेल्या नमुना "क"मध्ये भरून सादर करण्यात येईल.

टीप.--(१) ज्या महिन्यात मृत्यू झाला असेल त्या महिन्याच्या लगतपूर्व ३६ महिन्यांच्या शेवटी वर्गणीदाराच्या खात्यावर शिल्लक रकमेच्या आधारावर सरासरी शिल्लक रक्कम काढण्यात येईल. या प्रयोजनाकरिता तसेच उपरोक्त विहित किमान शिल्लक यांच्या तपासणीखाली.--

- (अ) मार्च अखेरच्या शिल्लक रकमेत, नियम १२ नुसार, जमा केलेले वार्षिक व्याज समाविष्ट असेल, आणि
- (ब) उपरोक्त ३६ महिन्यांतील शेवटचा महिना मार्च नसेल तर, अशा अंतिम महिन्याच्या शेवटी असलेल्या शिल्लक रकमेत ज्या वित्तीय वर्षात मृत्यू झाला असेल त्याच्या प्रारंभापासून उक्त अंतिम महिन्याच्या शेवटपर्यंतच्या मुदतीचे व्याज समाविष्ट करण्यात येईल.

टीप.--(२) या योजनेखाली घ्यावयाची रक्कम पूर्ण रुपयात असेल. देय रकमेमध्ये अपूर्ण रुपया असेल तर त्याचे नजीकच्या आकड्यापर्यंत पूर्ण रुपांतर करण्यात यावे (५० पैसे लगत पुढील रुपया इतके मानण्यात यावेत.)

टीप.--(३) या योजनेखाली देय असलेली कोणतीही रक्कम विस्थाच्या पैशाच्या स्वरूपात असते आणि म्हणून भविष्यनिर्वाह निधी आणि संकीर्ण उपबंध अधिनियम, १९२५ (१९२५ चा १९) याच्या कलम ३ द्वारे देण्यात आलेले सांविधिक संरक्षण अशा रकमेस लागू होणार नाही.

टीप.--(४) एखाद्या शासकीय विभागाचे एखाद्या स्वायत्त संस्थेमध्ये रुपांतर झाल्यानंतर ज्या वर्गणीदारांची अशा स्वायत्त संघटनेकडे बदली झाली असेल आणि अशी बदली झाल्यानंतर त्यांना देण्यात आलेल्या पर्यायानुसार ज्यांनी या नियमानुसार या निधीमध्ये वर्गणी देण्याचा पर्याय स्वीकारला असेल, अशा वर्गणीदारांनासुद्धा ही योजना लागू होईल.

टीप.--(५) नियम ३२ किंवा ३३ अन्वये ज्याला या निधीचे लाभ मिळणार असतील, परंतु निधीमध्ये दाखल करून घेतल्याच्या तारखेपासून प्रकरणपरत्वे तीन वर्षांची किंवा पाच वर्षांची सेवा पूर्ण होण्यापूर्वी जो मृत्यू पावला असेल अशा शासकीय कर्मचाऱ्याच्या बाबतीत, त्याने पूर्वीच्या मालकाकडे केलेला ज्या सेवेच्या संबंधातील त्यांच्या वर्गणीची रक्कम आणि मालकाचे अंशदान, कोणतेही असल्यास व्याजासह जमा केले असेल त्या सेवेचा असा कालावधी खंड (अ) आणि (क) यांच्या प्रयोजनाकरिता हिशेबात घेण्यात येईल.

टीप.--(६) पदावधीच्या (Tenure) तत्त्वावर नियुक्ती करण्यात आलेल्या व्यक्तींच्या बाबतीत आणि पुन्हा नोकरीत ठेवलेल्या निवृत्तीवेतनधारींच्या बाबतीत अशा नियुक्तीच्या किंवा प्रकरणपरत्वे पुनर्नियुक्तीच्या तारखेपासून केलेली सेवाच फक्त, या नियमाच्या प्रयोजनासाठी हिशेबात घेण्यात येईल. ही योजना करार तत्त्वावर नेमलेल्या व्यक्तींना लागू होणार नाही.

टीप.--(७) या योजनेच्या संबंधातील खर्चाचे अर्थसंकल्पीय अंदाज खर्चाचा कल लक्षात घेऊन संबंधित विभाग प्रमुखांकडून तयार करण्यात येतात.

(ii) वित्तीय आवश्यकता--

तत्काल
TABLE

(रुपये हजारात/Rs. in thousands)

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष एकमा २०२०-२०२१	अर्थसंकल्प २०२१-२०२२	सुधारलेले अंदाज २०२१-२०२२	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२२-२०२३	(रुपये हजारात/Rs. in thousands)	
					Classification	
1	2	3	4	5	1	
मागणी क्रमांक बी-५					Pemand No. B-6	
२२३५ सामाजिक सुरक्षा व कल्याण					2235-Social Security & Welfare	
१०४ विमा योजनेशी संलग्न ठेव-- (२२३५१६८४)					104-Deposit Linked Insurance Scheme (22351684)	
(००)(०१) ठेव संलग्न विमायोजने- नुसार पदान (अनिवार्य) (२२३५१६८४)					(00)(01)Payment against Deposit Linked Insurance Scheme (Committed) (22351684)	
५०-इतर खर्च	..	7105	7500	46960	60740	50-Other Charges
एकूण रक्क्त	..	7105	7500	46960	60740	Total Gross
						८९

कार्यक्रम-१०

घरबांधणी अग्रीम

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

जमीन घेऊन घरबांधणीसाठी किंवा तयार घर विकत घेण्यासाठी आर्थिक साहाय्याचा लाभ व्हावा या उद्देशाने शासनाने शासकीय कर्मचाऱ्यांना घरबांधणी अग्रीम मंजूर करण्यासाठी महाराष्ट्र शासकीय कर्मचारी घरबांधणी अग्रीम नियम, १९६२ तयार केले आहेत. या नियमानुसार शासकीय घरबांधणी अग्रीम उपलब्ध करून देता येते. दुसरे अग्रीम स्वीकारता येणार नाही आणि एकापेक्षा अधिक घरांसाठी अग्रीम मंजूर करण्यात येत नाही.

सहाव्या वेतन आयोगानुसार सुधारित वेतन बँडमधील वेतन विचारात घेऊन राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या घरबांधणी अग्रीमाच्या रकमेत तसेच घराच्या किंमत मर्यादित दिनांक २० फेब्रुवारी २०१५ च्या शासन निर्णयान्वये सुधारणा करण्यात आलेली आहे. तथापि, घरांच्या किमतीत विशेषत: शहरी भागात सातत्याने होणारी वाढ पाहता या अग्रीम रकमेत घर घेणे शक्य होत नसल्याचे निर्दर्शनास आले आहे. त्याचप्रमाणे "गट-८" संवर्गातील किमान वेतनसंरचनेतील कर्मचाऱ्यांनाही पुरेसे घरबांधणी अग्रीम उपलब्ध व्हावे याकरिता दिनांक २० फेब्रुवारी २०१५ च्या शासन निर्णयात सुधारणा करण्याचा शासनाने निर्णय घेतला आहे. त्या अनुषंगाने वित्त विभागाच्या शासन निर्णय क्रमांक घरांअ-२०१९/प्र. क्र. १४/२०१९/विनिमय, दिनांक २ फेब्रुवारी २०२१ अंमलात आला आहे. त्यातील तरतुदी खालीलप्रमाणे :--

१. घरबांधणी अग्रीमाची कमाल मर्यादा

घरबांधणीविषयक विविध प्रयोजनांसाठी राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांना अनुज्ञेय असलेले घरबांधणी अग्रीम मंजूर करण्याकरिता उ व्या वेतन आयोगप्रमाणे सुधारित वेतन बँडमधील मूळ वेतन विचारात घ्यावे. अशा वेतनावर आधारित असलेले अग्रीम मंजूर करण्याकरिता सुधारित कमाल मर्यादा वित्त विभाग, शासन निर्णय क्र. घरांअ-२०१९/प्र.क्र. १४/२०१९/विनिमय, दिनांक २ फेब्रुवारी २०२१ अन्वये खालीलप्रमाणे असतील.

प्रयोजन	घरबांधणी अग्रीमाच्या रकमेची कमाल मर्यादा		
	"एक्स" वर्गीकरण	"वाय" वर्गीकरण	उर्वरित वर्गीकरण
१	२	३	४
(अ) (१) जमीन खरेदी करून त्यावर विहित कालावधीत घर बांधणे किंवा	मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये ७०.०० लक्ष	मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये ५०.०० लक्ष	मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये ४०.०० लक्ष
(२) स्वतःच्या मालकीच्या जागेवर नवीन घर बांधणे किंवा	किंवा घराची किंमत किंवा अग्रीम परतफेडीची क्षमता	किंवा घराची किंमत किंवा अग्रीम परतफेडीची क्षमता	किंवा घराची किंमत किंवा अग्रीम परतफेडीची क्षमता
(३) स्वतःच्या मालकीच्या जागेवरील मोडकळीस आलेले घर पाडून नवीन घर बांधणे किंवा	यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	यापैकी कमी असेल ती रक्कम.
(४) बांधकाम चालू असलेले नवीन घर किंवा तयार नवीन घर खरेदी करणे.			
(ब) घर बांधण्यासाठी जमीन खरेदी करणे	मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये २१.०० लक्ष किंवा जमिनीची किंमत किंवा अग्रीम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये १५.०० लक्ष किंवा जमिनीची किंमत किंवा अग्रीम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये १२.०० लक्ष किंवा जमिनीची किंमत किंवा अग्रीम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.

	"एक्स" वर्गीकरण १	"वाय" वर्गीकरण २	उर्वरीत वर्गीकरण ३	४
(क) स्वतःच्या मालकीच्या राहत्या घराचे नवीन बांधकाम करून विस्तार करणे (अन्य कोणत्याही प्रयोजनासाठी एकदाही अग्रिम घेतलेले नसल्यास).	मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये २९.०० लक्ष किंवा बांधकामाची किंमत किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये १५.०० लक्ष किंवा बांधकामाची किंमत किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये १२.०० लक्ष किंवा बांधकामाची किंमत किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	
(ड) सध्याचे राहते घर निवास योग्य करण्यासाठी असाधारण व विशेष स्वरूपाची दुरुस्ती करणे (नैसर्गिक आपत्तीमुळे नुकसान पोहोचलेले घर पुनःनिवासयोग्य करण्यासाठी आवश्यक असलेली दुरुस्ती) (राहत्या घरात नवीन सोयी किंवा अंतर्गत सजावट करणे यासाठी अनुज्ञेय नाही.)	मूळ वेतनाच्या ५० पट किंवा रुपये १०.५० लक्ष किंवा घर दुरुस्तीचा खर्च किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	मूळ वेतनाच्या ५० पट किंवा रुपये ७.५० लक्ष किंवा घर दुरुस्तीचा खर्च किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	मूळ वेतनाच्या ५० पट किंवा रुपये ६.०० लक्ष किंवा घर दुरुस्तीचा खर्च किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	
(इ) हाउसिंग डेव्हलपमेंट फायनान्स कॉर्पोरेशन (H.D.F.C.), राष्ट्रीयिकृत बँका/सहकारी बँका, महाराष्ट्र स्टेट हाउसिंग फायनान्स कॉर्पोरेशन व तत्सम शासनमान्य वित्तीय संस्थांकडून घरबांधणीच्या प्रयोजनासाठी घेतलेल्या कर्जाची परतफेड करण्यासाठी.	अग्रिम मंजूर करण्याच्या तारखेला शिल्लक असलेली कर्जाची रक्कम किंवा मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये ७०.०० लक्ष किंवा घराची किंमत किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	अग्रिम मंजूर करण्याच्या तारखेला शिल्लक असलेली कर्जाची रक्कम किंवा मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये ५०.०० लक्ष किंवा घराची किंमत किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	अग्रिम मंजूर करण्याच्या तारखेला शिल्लक असलेली कर्जाची रक्कम किंवा मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये ४०.०० लक्ष किंवा घराची किंमत किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	
(फ) जुने घर विकत घेण्यासाठी	मूल्यांकन करण्यास प्राधिकृत करण्यात आलेल्या व्यक्तींनी (Authorised Valuers) दिलेल्या प्रमाणपत्रामध्ये नमूद केलेली जुन्या घराची किंमत किंवा मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये ७०.०० लक्ष किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	मूल्यांकन करण्यास प्राधिकृत करण्यात आलेल्या व्यक्तींनी (Authorised Valuers) दिलेल्या प्रमाणपत्रामध्ये नमूद केलेली जुन्या घराची किंमत किंवा मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये ५०.०० लक्ष किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	मूल्यांकन करण्यास प्राधिकृत करण्यात आलेल्या व्यक्तींनी (Authorised Valuers) दिलेल्या प्रमाणपत्रामध्ये नमूद केलेली जुन्या घराची किंमत किंवा मूळ वेतनाच्या १०० पट किंवा रुपये ४०.०० लक्ष किंवा अग्रिम परतफेडीची क्षमता यापैकी कमी असेल ती रक्कम.	

२. घरबांधणी अग्रिम मंजुरीसाठी घराची किंमत मर्यादा

वित्त विभागाच्या क्रमांक घभआ-१०१५/प्र. क्र. १९/सेवा-५, दिनांक १६ डिसेंबर २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये घोषित करण्यात आलेल्या "एक्स" व "वाय" या वर्गीकरणातील शहरांमध्ये नवीन बांधावयाच्या किंवा विकत घ्यावयाच्या तयार नवीन घराची/जुन्या घराची किंमत मर्यादा (जमिनीची किंमत वगळून) कमाल रुपये २.०० कोटी व त्याव्यतिरिक्त अन्य ठिकाणांकरिता कमाल रुपये १.०० कोटी अशी विहित करण्यात येत आहे. घरबांधणी अग्रिम मंजुरीसाठी सक्षम असलेल्या प्राधिकाऱ्यांना सदर कमाल मर्यादा प्रकरणपरत्वे गुणवत्तेच्या आधारे २५ टक्केपर्यंत शिथिल करण्याचे पूर्ण अधिकार असतील. त्यावरील रकमेची प्रकरणे वित्त विभागाकडे सादर करण्यात यावीत.

३. घरबांधणी अग्रिमावरील वसूली

(अ) अग्रिमाची व्याजासह वसूली अग्रिमधारकाच्या सेवानिवृत्तीपूर्वी पूर्ण होईल अशा रीतीने करण्यात यावी. उपरोक्त "अ", "इ" आणि "फ" येथील प्रयोजनाकरिता कमाल २० वर्षात, प्रथम १९२ मासिक हप्त्यात मूळ अग्रिम व नंतर ४८ मासिक हप्त्यात व्याज वसूल करण्यात यावे. "ब", "क" आणि "ड" येथील प्रयोजनासाठी घेतलेल्या अग्रिमाची वसूली व्याजासह कमाल ९६ मासिक हप्त्यात, प्रथम ७२ मासिक हप्त्यात मूळ अग्रिम व नंतर २४ मासिक हप्त्यात व्याजाची रक्कम वसूल करण्यात यावी. अग्रिमधारक त्याच्या इच्छेनुसार कमी कालावधीत अग्रिम व व्याजाची रक्कम फेडण्यासाठी मासिक हप्त्याची रक्कम वाढवू शकेल.

अग्रिमधारकाचा सेवा कालावधी उपरोक्त नमूद कालमर्यादेपेक्षा कमी शिल्लक आहे अशा प्रकरणी उर्वरित सेवा कालावधी विचारात घेऊन मुद्दल व व्याज वसूली सेवानिवृत्तीपूर्वी पूर्ण होईल यादृष्टीने मुद्दल व व्याजाचा वसूली कालावधी निश्चित करण्यात यावा.

(ब) घरबांधणी अग्रिमाची रक्कम एकरकमी मंजूर केली असल्यास अग्रिमाच्या वसूलीची सुरुवात अग्रिमाची रक्कम वितरित केल्यानंतरच्या लगतच्या महिन्यापासून करण्यात यावी.

घरबांधणी अग्रिमाची रक्कम एकापेक्षा अधिक हप्त्यात मंजूर केली असल्यास अग्रिमाच्या वसूलीची सुरुवात अग्रिमाचा प्रथम हप्ता वितरित केल्यानंतरच्या लगतच्या महिन्यापासून करण्यात यावी.

४. शासकीय कर्मचाऱ्यास घर खरेदी/बांधकाम करण्यास साहाय्यभूत व्हावे यासाठी शासन निर्णय क्रमांक एचबीए-१०८३/सीआर-४६५/जीईएन-५, दिनांक १३ जून १९८४ मधील परिशिष्ट-३ मधील घराचा द्वितीय प्रभार स्वीकारण्याबाबत सदर शासन निर्णयातील अन्य अटी व शर्तीच्या अधीन राहून, सदर घर/सदनिका यावर वित्तीय संस्थेचे कर्ज व शासन अग्रिम यांच्या टक्केवारीच्या प्रमाणानुसार प्रभार निर्माण करून इतर वित्तीय संस्थांकडून कर्ज उभारता येईल. कोणत्याही परिस्थितीत शासन अग्रिम रक्कम मंजूर केलेल्या प्रमाणाच्या टक्केवारीपेक्षा कमी प्रभार स्वीकारणार नाही. शासन व वित्तीय संस्था या दोन्हीचा मिळून येणारा प्रभार घराच्या किमतीइतका असावा.

५. खाजगी बांधकाम व्यावसायिक (बिल्डर) ठेकेदार, कंपनी, सिडको, हुडको, म्हाडा, शासनाने मंजूर केलेल्या कोटचातून इत्यादीकडून तयार सदनिका अथवा बांधकाम सुरु असलेल्या इमारतीत सदनिका खरेदी करण्यासाठी मुंबई वित्तीय नियम, १९५९ मधील परिशिष्ट-२६ मधील तरतुदीनुसार प्रकरणपरत्वे एक किंवा एकापेक्षा जास्त हप्त्यात अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

६. शासन सेवेतील पुनर्नियुक्त माजी सेनिक असलेल्या कर्मचाऱ्याला संदर्भाधीन शासन निर्णय क्रमांक अग्रिम-१०९६/प्र. क्र. ४/९६/विनियम, दिनांक २३ जून १९९७ मधील तरतुदीनुसार अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

७. अग्रिम मंजुरीसाठी पुढीलप्रमाणे अटी लागू राहतील :

१. ज्यांना घरबांधणी अग्रिम मंजूर करावयाचे आहे, अशा अधिकारी/कर्मचाऱ्याची शासनाच्या सेवेतील नियुक्ती संबंधित पदाच्या सेवाभरती नियमानुसार करण्यात आलेली असली पाहिजे आणि अशाप्रकारे करण्यात आलेल्या नियुक्तीनंतर कमीत कमी ५ वर्षांची सेवा झाली असली पाहिजे. त्याचप्रमाणे अग्रिम मंजूर करतेवेळी अधिकारी/कर्मचारी यांची किमान ५ वर्षे सेवा शिल्लक असणे अनिवार्य आहे.

२. वरील सर्व प्रयोजनार्थ संपूर्ण शासकीय सेवेमध्ये फक्त एकदाच अग्रिम अनुज्ञेय होईल. मात्र, शासनाकडून अग्रिम घेऊन बांधलेल्या/खरेदी केलेल्या घराच्या नैसर्गिक आपत्तीतून उद्भवलेल्या दुरुस्तीकरिता पहिल्यांदा मंजूर झालेले अग्रिम व शासन निर्णयान्वये अनुज्ञेय होणारे घरबांधणी अग्रिम यामधील फरकाएवढी रक्कम घरबांधणी अग्रिम म्हणून दुसऱ्यांदा अनुज्ञेय करता होईल. सदर अग्रिमाची रक्कम उपरोल्लेखित फरकाइतकी किंवा घर दुरुस्तीचा खर्च किंवा रुपये २१.०० लक्ष यापैकी जी कमी असेल ती रक्कम घर दुरुस्तीकरिता या प्रयोजनाखाली अग्रिम म्हणून अनुज्ञेय राहील.

३. घरबांधणी नियम प्रयोजनातील कोणत्याही प्रयोजनासाठी अग्रिम घेण्याकरिता नोंदणीकृत गहाणाखत आवश्यक राहील. तसेच वैयक्तिक बंधपत्र/जामीनखत इत्यादी कागदपत्रांची आवश्यकता राहील.

४. घराच्या किमतीइतका घराचा विमा, शासकीय विमा संचालनालयाकडे उत्तरविण्यात यावा व तो सतत चालू राहील याची संबंधित अग्रिमधारकाने दक्षता घ्यावी.

५. पती, पत्नी दोघेही शासकीय कर्मचारी असतील त्या प्रकरणी दोघांपैकी एकालाच (विहित मर्यादेत) घरबांधणी अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

६. अर्जदार शासकीय कर्मचाऱ्यास स्वतःच्या व प्रकरणपरत्वे त्याच्या/तिच्या, पत्नीच्या/पतीच्या संयुक्त नावावर भारतात कोठेही घर/जमीन खरेदी करावयाचे असल्यास संदर्भाधीन शासन अधिसूचना क्रमांक एचबीए-१०७७/२१४३/७९/फ-१, दिनांक १ जानेवारी १९७२ मधील तरतुदीनुसार त्यातील अटी व शर्तीच्या अधीन अग्रिम मंजूर करता येईल.

७. दिनांक १ मे २००१ रोजी किंवा त्यानंतर दोनपेक्षा अधिक अपत्ये असणाऱ्या अर्जदारास (दुसऱ्या वेळेस जुळ्या अपत्यांचा अपवाद वगळता) या अग्रिमाचा लाभ घेता येणार नाही.

८. अग्रिम मंजुरीच्या आदेशाची त्याचप्रमाणे अग्रिमाची वसुली पूर्ण झाल्यानंतर या दोन्ही बाबींची नोंद सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या प्रमाणपत्राच्या आधारे सेवापुस्तकात घेण्यात यावी.

९. शासकीय अधिकारी/कर्मचारी यांना घरबांधणी अग्रिम मंजूर करताना, त्याच्याकडील शिल्लक घरबांधणी अग्रिम मुद्दल व व्याजाची वसुली, त्या अधिकारी/कर्मचारी यांच्या देय सेवानिवृत्ती उपदान अथवा परिभाषित अंशदायी निवृत्तीवेतन योजनेच्या रकमेतून वसूल करण्यासंदर्भात संमतीपत्र देणे आवश्यक असेल. सदर संमतीपत्र घेण्याची जबाबदारी अग्रिम मंजूर करणाऱ्या प्राधिकाऱ्याची राहील.

१०. शासन सेवेत असताना अग्रिमधारकाचा मृत्यू झाल्यास, त्याच्या मृत्युच्या दिनांकास शिल्लक असलेल्या व्याजाच्या रकमेची वसुली प्रशासकीय विभागाने सोडून द्यावी. मृत्युच्या दिनांकाला शिल्लक असलेल्या मुद्दलाची पूर्ण रक्कम अग्रिमधारकाच्या मृत्यू-नि-सेवा उपदान/परिभाषीत अंशदायी निवृत्तीवेतन योजनेच्या रकमेतून समायोजित करण्यात यावी. समायोजनानंतरही मुद्दल शिल्लक राहिल्यास रुपये १.०० लक्षपर्यंतचीच रक्कम क्षमापित करण्यास संबंधित प्रशासकीय विभाग सक्षम राहील. त्यानंतरही शासकीय कर्मचाऱ्याकडून घरबांधणी अग्रिम मुद्दलाची रक्कम वसूल करावयाची शिल्लक राहिल्यास, संबंधित कर्मचाऱ्याच्या वारसदाराकडून अथवा अनुकंपा तत्त्वावर शासन सेवेत नियुक्त केलेल्या वारसदाराकडून अशा शिल्लक रकमेची वसुली करावी. अन्यथा अशा कर्मचाऱ्याचे घर/सदनिका शासनाकडे गहाण असल्याने सक्षम प्राधिकाऱ्याने सदर घर/सदनिका लिलाव करून त्या रकमेतून शिल्लक मुद्दलाची वसुली करावी.

११. घरबांधणी अग्रिमधारकास महाराष्ट्र नागरी सेवा (शिस्त व अपील) नियम, १९७९ मधील नियम क्रमांक ८ अंतर्गत शासन सेवेतून सक्तीने सेवानिवृत्त केल्यास/बडतर्फ केल्यास अथवा सेवेतून काढून टाकले असल्यास, सक्तीने सेवानिवृत्तीच्या/बडतर्फीच्या/सेवेतून काढून टाकल्याच्या दिनांकास त्यास देय असलेल्या शासकीय रकमांधून वसूल करावयाची संपूर्ण शिल्लक घरबांधणी अग्रिमाची व शिल्लक व्याजाची रक्कम वसूल करण्यात यावी. यानंतरही शासकीय कर्मचाऱ्याकडून घरबांधणी अग्रिम अथवा व्याजाची रक्कम वसूल करावयाची शिल्लक राहिल्यास संबंधित कर्मचाऱ्याने शिल्लक रक्कम शासनास त्वरित एकरकमी भरणा करावी अन्यथा अशा कर्मचाऱ्याचे घर/सदनिका शासनाकडे गहाण असल्याने सक्षम प्राधिकाऱ्याने सदर घर/सदनिका लिलाव करून त्या रकमेतून उर्वरित मुद्दल/व्याजाची वसुली करावी.

१२. घरबांधणी अग्रिम रकमेच्या नियमित व योग्य वसुलीसाठी अर्जदार स्वतः जबाबदार राहील.

१३. अग्रिमधारक अनधिकृत रजेवर राहिल्यास अथवा इतर अन्य कोणत्याही कारणास्तव त्याच्या कर्तव्यापासून दूर राहिला/अन्य विभाग/कार्यालयात बदली झाली तरीही घरबांधणी अग्रिम तसेच शासनाकडील इतर अन्य अग्रिमांची नियमित परतफेड करण्यास संबंधित अग्रिमधारक स्वतः जबाबदार राहील. याबाबत अग्रिम मंजुरीच्या आदेशात स्पष्ट उल्लेख करण्याची जबाबदारी अग्रिम मंजुरी प्राधिकाऱ्याची राहील.

१४. शासकीय अधिकारी/कर्मचाऱ्यांना मंजूर करण्यात आलेले अग्रिम ज्या प्रयोजनाकरिता मंजूर केले आहे, त्या कारणाकरिता त्याचा विनियोग न केल्यास किंवा अग्रिम व व्याज परतफेडीच्या संदर्भातील अटी व शर्तीचे पालन न केल्यास किंवा त्यात कोणत्याही प्रकारची कसूर झाल्यास कसूरदाराकडून अग्रिमाची रक्कम, प्रचलित व्याजदर + २.७५ टक्के दंडनीय व्याजासह एकरकमी वसूल करण्यात यावी.

१५. संबंधित प्रशासकीय विभागाने निधी उपलब्धतेचे प्रमाणपत्र दिलेले असले पाहिजे.

१६. शासकीय कर्मचाऱ्यास मंजूर करण्यात आलेल्या घरबांधणी अग्रिमाच्या प्रथम हप्त्याची रक्कम वितरित केल्यानंतर संबंधित कर्मचाऱ्याने कोणत्याही कारणास्तव पुढील अग्रिम न घेता प्रथम हप्त्यात घेतलेल्या अग्रिमाची रक्कम परत करून अग्रिम रद्द करण्याची विनंती केल्यास अग्रिम मंजूरीच्या दिनांकास प्रचलित असलेल्या व्याजदराने गणना करून रक्कम परतीच्या दिनांकापर्यंतच्या व्याजाची वसूली करण्यात यावी. तसेच, सदर अधिकारी/कर्मचारी यांना पुन्हा घरबांधणी अग्रिम मंजूर करण्यात येऊ नये.

१७. प्रतिनियुक्तीवरील कर्मचाऱ्यांना अग्रिम मंजूरीसंदर्भात वित्त विभागाच्या परिपत्रक क्रमांक एफएनआर-१०७०/२०७६/एफ-१, दिनांक ९ मे १९७२ नुसार कार्यवाही करण्यात यावी.

८. अग्रिम परतफेडीच्या क्षमतेची परिगणना पुढीलप्रमाणे करण्यात यावी.

अ. क्र.	उर्वरित शासन सेवेचा कालावधी	अनुज्ञेय अग्रिम परिगणनेचे सूत्र
१	२० वर्षानंतर सेवानिवृत्त होणाऱ्या कर्मचाऱ्यांच्या बाबतीत.	*मूळ मासिक वेतनाच्या १०० टक्के x उर्वरित मासिक सेवा कालावधी.
२	१० वर्षानंतर परंतु २० वर्षाची सेवा पूर्ण होण्यापूर्वी सेवानिवृत्त होणाऱ्या कर्मचाऱ्यांच्या बाबतीत.	*मूळ मासिक वेतनाच्या ९० टक्के x उर्वरित मासिक सेवा कालावधी.
३	१० वर्षाच्या आत सेवानिवृत्त होणाऱ्या तथापि, सेवानिवृत्तीसाठी किमान ५ वर्षे सेवा कालावधी शिल्लक असणाऱ्या कर्मचाऱ्यांच्या बाबतीत.	*मूळ मासिक वेतनाच्या ८० टक्के x उर्वरित मासिक सेवा कालावधी.

*मूळ वेतनामध्ये "विशेष वेतन" इत्यादीसारख्या वेतनांचा समावेश नसेल.

९. व्याजदराबाबत अन्य आदेश निर्गमित होईपर्यंत या आदेशान्वये रुपये २५.०० लक्षपर्यंतच्या घरबांधणी अग्रिम प्रकरणी व्याजाची परिगणना ७.९ टक्के या दराने करावी व रुपये २५.०० लक्षवरील मंजूर अग्रिमाच्या बाबतीत मात्र संपूर्ण मंजूर अग्रिम रकमेवर व्याजाची परिगणना ९.९ टक्के या एकरूप दराने करण्यात यावी. ज्या आर्थिक वर्षात घरबांधणी अग्रिम मंजूर केले आहे त्या वर्षासाठी जो व्याजदर लागू करण्यात आला असेल त्याच दराने संपूर्ण अग्रिम कालावधीत व्याजाची परिगणना करण्यात यावी. व्याजाची परिगणना वित्त विभाग, शासन परिपत्रक क्रमांक अग्रिम-१०९९/प्र. क्र. ४४/९९/विनियम, दिनांक ५ मे २००० मध्ये नमूद केलेल्या पद्धतीने करण्यात यावी.

१०. या शासन निर्णयातील सुधारित मर्यादा सदर शासन निर्णयाच्या दिनांकापासून अंमलात येतील. तथापि, ज्या अधिकारी/कर्मचाऱ्यांना संदर्भात दिनांक २० फेब्रुवारी २०१५ अन्वये घर बांधणी अग्रिमाची रक्कम एकापेक्षा अधिक हप्त्यात मंजूर केली असेल व अग्रिमधारकास या शासन निर्णयाच्या दिनांकापर्यंत अग्रिमाचे सर्व हप्ते वितरित केले नसतील अशा प्रकरणी संबंधित अग्रिमधारकास सदर शासन निर्णयानुसार विहित सर्व अटी/शर्तीच्या अधीन अग्रिम अनुज्ञेय करता येईल. याव्यतिरिक्त यापूर्वी मंजूर करण्यात आलेली अग्रिमाची प्रकरणे पुन्हा नव्याने उघडण्यात येऊ नयेत.

११. मुंबई वित्तीय नियम, १९५९ च्या परिशिष्ट-२६ मधील घरबांधणी अग्रिम विषयक नियमांमध्ये आवश्यक सुधारणा यथावकाश करण्यात येईल. तसेच यापूर्वीच्या शासन निर्णयातील ज्या तरतुदीमध्ये या शासन निर्णयान्वये स्पष्टपणे सुधारणा करण्यात आलेल्या नाहीत त्या अबाधित राहतील.

कार्यक्रम - ११

मोटार वाहनांच्या खरेदीसाठी/इतर वाहनांसाठी आगाऊ रकम

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

शासन अधिसूचना, वित्त विभाग, क्रमांक वेपूर-१२०९/प्र. क्र. २७/सेवा-९, दिनांक २२ एप्रिल २००९ अन्वये राज्य शासकीय अधिकारी कर्मचाऱ्यांच्या वेतनशेरणी दिनांक १ जानेवारी २००६ पासून सुधारित करण्यात आल्या आहेत. या सुधारित वेतन संरचनेतील वेतन बँडमधील वेतन (Pay in the Pay-Band) विचारात घेऊन, राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांना नवीन मोटारसायकल/स्कूटर/मोपेड/सायकल व अपंग राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी तीन चाकी स्वयंचलित सायकल किंवा मनुष्यबळाने चालणारी तीन चाकी सायकल खरेदीकरिता अग्रिम मंजूर करताना, शासन निर्णय, वित्त विभाग, क्रमांक अग्रीम-२०१०/प्र. क्र. १६/१०/विनियम, दिनांक १० जून २०१० अन्वये विहीत केलेल्या वेतन मर्यादा सुधारित करण्याबाबतचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता. या संदर्भात शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक अग्रिम २०१३/प्र. क्र. १०/२०१३/विनियम, दिनांक २० ऑगस्ट २०१४ अन्वये खालीलप्रमाणे निर्णय घेतलेला आहे.

नवीन मोटारसायकल/स्कूटर/मोपेड/सायकल व अपंग राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी तीन चाकी स्वयंचलित सायकल किंवा मनुष्यबळाने चालणारी तीन चाकी सायकल खरेदीसाठी शासकीय कर्मचाऱ्यांना मुंबई वित्तीय नियम, १९५९ मधील नियम १३६ व १३९ च्या अधीन राहून खाली नमूद केलेल्या वेतन मर्यादेनुसार अग्रिम मंजूर करण्यात यावा.

(अ) नवीन मोटारसायकल, अपंग राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी स्वयंचलीत किंवा मनुष्यबळाने चालणारी तीन चाकी सायकल खरेदीसाठी अग्रिम :

(१) ज्या कर्मचाऱ्यांचे वेतन बँडमधील मासिक वेतन रूपये ८,५६० (ग्रेड वेतन वगळून) किंवा अधिक आहे अशा कर्मचाऱ्यांना या प्रयोजनासाठी अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

(२) वेतन बँडमधील मासिक वेतनाच्या ९ पट एवढी रक्कम किंवा रूपये ७०,००० किंवा मोटारसायकलची प्रत्यक्ष किंमत यापैकी जी रक्कम कमी असेल तेवढा अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

(३) अग्रिमाची वसुली व्याजासह ६० समान मासिक हप्त्यांमध्ये करण्यात यावी. प्रथम अग्रिम व नंतर व्याज वसूल करण्यात यावे.

(ब) नवीन स्कूटर खरेदी करण्यासाठी अग्रिम :

(१) ज्या कर्मचाऱ्यांचे वेतन बँडमधील मासिक वेतन रूपये ८,५६० (ग्रेड वेतन वगळून) किंवा अधिक आहे अशा कर्मचाऱ्यांना या प्रयोजनासाठी अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

(२) वेतन बँडमधील मासिक वेतनाच्या ८ पट एवढी रक्कम किंवा रूपये ६०,००० किंवा स्कूटरची प्रत्यक्ष किंमत यापैकी जी रक्कम कमी असेल तेवढा अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

(३) अग्रिमाची वसुली व्याजासह ४८ समान हप्त्यांमध्ये करण्यात यावी. प्रथम अग्रिम व नंतर व्याज वसूल करण्यात यावे.

(क) नवीन मोपेड खरेदी करण्यासाठी अग्रिम :

(१) ज्या कर्मचाऱ्यांचे वेतन बँडमधील मासिक वेतन रूपये ८,५६० (ग्रेड वेतन वगळून) किंवा अधिक आहे अशा कर्मचाऱ्यांना या प्रयोजनासाठी अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

(२) वेतन बँडमधील मासिक वेतनाच्या ३ पट एवढी रक्कम किंवा रूपये २५,००० किंवा मोपेडची प्रत्यक्ष किंमत यापैकी जी रक्कम कमी असेल तेवढा अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

(३) अग्रिमाची वसुली व्याजासह ३० समान मासिक हप्त्यांमध्ये करण्यात यावी. प्रथम अग्रिम व नंतर व्याज वसूल करण्यात यावे.

(ड) नवीन सायकल खरेदी करण्यासाठी अग्रिम :

(१) ज्या कर्मचाऱ्यांचे ग्रेड वेतन रूपये २,८०० किंवा त्यापेक्षा कमी आहे अशा अराजपत्रित कर्मचाऱ्यांना या प्रयोजनासाठी अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

(२) रूपये ३,५०० किंवा सायकलची प्रत्यक्ष किंमत (विक्रीकर धरून) यापैकी जी रक्कम कमी असेल तेवढा अग्रिम अनुज्ञेय राहील.

(३) अग्रिमाची वसुली व्याजासह १० समान मासिक हप्त्यांमध्ये करण्यात यावी.

उपरोक्त अग्रिम खालील अटीच्या अधीन अनुज्ञेय राहील :

(१) अग्रिमासाठी अर्ज करणाऱ्या अधिकाऱ्याची शासनाच्या सेवेतील नियुक्ती संबंधित पदाच्या सेवाभरती नियमानुसार करण्यात आलेली असली पाहिजे आणि अशाप्रकारे करण्यात आलेले नियुक्तीनंतर कमीतकमी ५ वर्षांची सलग सेवा झाली असली पाहिजे. तथापि, अस्थिव्यंग अपंग कर्मचाऱ्यास Scooter with adaption हे उपकरण पुरविण्याबाबत सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाच्या क्रमांक अपंग-२०१२/प्र. क्र. ३२/अ. क.२, दिनांक ८ फेब्रुवारी २०१३ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार या उपकरणासाठी रूपये ५०,००० मंजूर करण्यात येतात. त्यावरील येणारा खर्च वाहन अग्रिम म्हणून मंजूर करण्याकरिता खालील अटी शिथिल करण्यात येत आहेत :

- (अ) नियुक्तीनंतर कमीत कमी ५ वर्षांची सलग सेवा झाली असली पाहिजे.
- (आ) कर्मचाऱ्यांचे वेतन बँडमधील मासिक वेतन रूपये ८,५६० (ग्रेड वेतन वगळून) असणे आवश्यक आहे.
- (२) मोटारसायकल/स्कूटर/मोपेड वाहन चालविण्यासाठी सक्षम प्राधिकाऱ्यांकदून, कुटुंबातील एका व्यक्तीला मिळालेल्या अनुज्ञाप्तीची (Licence) छायाप्रत सादर करावी लागेल.
- (३) वाहनाच्या मॉडेलचे नाव, उत्पादनाचे वर्ष, खरेदीची तारीख व त्यासंदर्भाचे नोंदणीचे कागदपत्र सादर करावे लागतील.
- (४) मोटारसायकल, स्कूटर, मोपेड, सायकल व अपंग राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी स्वयंचलित तीन चाकी सायकल, स्कूटर विथ अडॅण्डन व मोपेडचा विमा शासकीय विमा निधीकडे उतरविण्यात यावा व तो सतत चालू राहील याची दक्षता घेणे आवश्यक राहील.
- (५) मोटारसायकल, स्कूटर, मोपेड, सायकल व अपंग राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी स्वयंचलित तीन चाकी सायकल, स्कूटर विथ अडॅण्डन व मोपेड शासनाकडे तारण ठेवावी लागेल.
- (६) दुचाकी/तीन चाकीसाठी एकदा अग्रिम दिल्यानंतर पुन्हा अग्रिम अनुज्ञेय राहणार नाही. तसेच सदर शासन निर्णय निर्गमित होण्यापूर्वी, शासकीय अग्रिम घेऊन खरेदी केलेल्या जुन्या वाहनाऐवजी पुन्हा नवीन वाहन खरेदीसाठी अग्रिम अनुज्ञेय असणार नाही. तथापि, अपंग राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या तीन चाकी सायकल खरेदीकरिता ही अट शिथिल करण्यात येत आहे.
- (७) दिनांक १ मे २००१ रोजी किंवा त्यानंतर दोनपेक्षा अधिक अपत्ये असणाऱ्या अर्जदारास (दुसऱ्या वेळेस जुळ्या अपत्यांचा अपवाद वगळता) या अग्रिमाचा लाभ घेता येणार नाही.
- (८) शासकीय अधिकारी/कर्मचारी यांच्या वेतनातून होणारी एकूण वजाती त्याच्या मासिक वित्तलळीच्या ५० टक्क्यांपेक्षा अधिक असता कामा नये.
- (९) सदर अग्रिम मंजुरीच्या दिनांकापासून १ महिन्याच्या आत अग्रिमधारकाने वाहन खरेदी करून त्यासंबंधीची कागदपत्रे शासनास सादर करणे आवश्यक राहील. तसेच न केल्यास अग्रिमधारकाकडून अग्रिमाची संपूर्ण रक्कम १ महिन्यानंतर दंडनीय व्याजासह एकरकमी वसूल करण्यात येईल. अग्रिम मंजूर करताना मुंबई वित्तीय नियम, १९५९ मधील नियम १२४ (ब) व वित्त विभाग, शासन निर्णय क्रमांक अग्रिम १०९५/प्र. क्र. ७०/१५/विनियम, दिनांक २६ सप्टेंबर १९९७ मध्ये नमूद तसेच, शासनाने वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या आदेशानुसार लागू ठरणाऱ्या दंडनीय व्याजाचा उल्लेख मंजुरीच्या आदेशात करण्यात यावा.
- (१०) अग्रिमाची रक्कम ज्या महिन्यात वितरित केली असेल त्याच्या पुढील महिन्यापासून अग्रिमाच्या वसुलीस सुरुवात करण्यात यावी.
- (११) वाहन अग्रिम रक्कमेच्या नियमित वसुलीसाठी तसेच मंजूर अग्रिम रक्कमेपेक्षा जादा वसुली होत असल्यास त्यास अर्जदार स्वतःही जबाबदार राहील.
- (१२) अग्रिमधारक अनधिकृत रजेवर राहिल्यास अथवा इतर अन्य कोणत्याही कारणास्तव त्याच्या कर्तव्यापासून दूर राहिला तरीही वाहन अग्रिम तसेच शासनाकडील इतर अन्य अग्रिमांची नियमित परतफेड करण्यास संबंधित अग्रिमधारक स्वतः जबाबदार राहील.
- (१३) वित्त विभागाने आदेशाद्वारे वेळोवेळी विहित केल्यानुसार व्याजाचे दर राहतील.
- (१४) तसेच, जुनी मोटारसायकल/स्कूटर/मोपेड/सायकल व अपंग-राज्य शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी जुनी तीन चाकी सायकल खरेदीकरिता अग्रिम मंजूर करण्यात येणार नाही.
- शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक अग्रिम (व्याजदर)-२०१९/प्र. क्र. २७/११ विनियम, दिनांक १३ ऑगस्ट २०२० अन्वये सन २०१६-२०१७ या वित्तीय वर्षापासून पुढील आदेश होईपर्यंत सायकल, तीन चाकी स्वयंचलित सायकल, मोटारसायकल, स्कूटर, मोपेड, मोटारकार, नव्याने खरेदी करण्यासाठी दिल्या जाणाऱ्या अग्रिमावर आकारावयाच्या व्याजाचे दर खाली दर्शविल्याप्रमाणे निश्चित करण्यात आले आहेत. सन २०१६-२०१७ या वर्षापासून हेच व्याजदर पुढील आदेशापर्यंत लागू राहतील.

वर्ष	नवीन मोटारकार करिता	मोटारसायकल, स्कूटर, मोपेड, तीन चाकी स्वयंचलित सायकल नव्याने खरेदीकरिता	नवीन दुचाकी सायकलकरिता
दिनांक १ एप्रिल २०१६ ते पुढील आदेश होईपर्यंत.	११.५० टक्के	९ टक्के	व्याजरहित

कार्यक्रम - १२

वैयक्तिक संगणकासाठी आगाऊ रकमा

शासकीय अधिकारी/कर्मचारी यांना वैयक्तिक संगणक/लॅपटॉप/टॅबलेट संगणक खरेदीसाठी, शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक अग्रिम-१०११/प्र. क्र. ५०/२०११/विनियम, दिनांक ३ फेब्रुवारी २०१२ रोजी पूर्वीचे सर्व आदेश निष्प्रभावित करून शासकीय वर्ग-४ व त्यावरील अधिकारी, कर्मचाऱ्यांना वैयक्तिक व्याजरहित अग्रिम मंजूर करण्याचा शासनाने निर्णय घेतलेला आहे. वैयक्तिक अग्रिमाची मर्यादा अधिकतम २०,००० इतकी आहे किंवा संगणकाची प्रत्यक्ष किंमत यापैकी जी कमी असेल, तेवढी रकम देय आहे. अग्रिमाची वसुली एकूण ४० हप्त्यांत करण्यात येते.

शासकीय अधिकारी व कर्मचारी यांना वैयक्तिक संगणक खरेदी करण्यासाठी अग्रिम

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

राज्य शासकीय अधिकारी/कर्मचारी यांना वैयक्तिक संगणक/लॅपटॉप/टॅबलेट संगणक खरेदी करण्याकरिता शासन निर्णय, वित्त विभाग क्रमांक अग्रिम-१०११/प्र. क्र. ५०/२०११/विनियम, दिनांक ३ फेब्रुवारी २०१२ अन्वये विहित अटींच्या अधीन राहून वैयक्तिक संगणक अग्रिम मंजूर करण्यात येतो. यापूर्वीचे शासन निर्णय निष्प्रभावित करून पुढील अटींच्या अधीन राहून शासकीय अधिकाऱ्यांना/कर्मचाऱ्यांना वैयक्तिक संगणक/लॅपटॉप/टॅबलेट संगणक खरेदी करण्यासाठी अग्रिम मंजूर करण्यात यावा.

- (१) वर्ग-१ ते वर्ग-४ पर्यंतच्या शासकीय अधिकारी/कर्मचारी यांना ते धारण करत असलेल्या पदांच्या सेवाप्रवेश नियमातील तरतुदीनुसार संगणकाचे ज्ञान आवश्यक असल्याने व्याजरहित संगणक अग्रिम अनुज्ञेय राहील.
- (२) अग्रिमाची रकम जास्तीत जास्त रुपये २०,००० (रुपये वीस हजार फक्त) किंवा संगणकाची प्रत्यक्ष किंमत यापैकी जे कमी असेल तेवढी असावी.
- (३) अग्रिमाची वसुली अग्रिम मंजुरीच्या पुढील लगतच्या महिन्यापासून जास्तीत जास्त ४० (चाळीस) कमाल मासिक हप्त्यांमध्ये करण्यात यावी. मात्र एखादा कर्मचारी/अधिकारी नियत वयोमानानुसार उपरोक्त ४० मासिक हप्ते पूर्ण होण्यापूर्वीच सेवानिवृत्त होणार असेल, तर त्याच्या सेवानिवृत्तीपूर्वीच संपूर्ण अग्रिमाची वसुली होईल अशा प्रकारे वसुलीचे हप्ते निश्चित करण्यात यावेत.
- (४) अग्रिम प्रत्यक्ष अदा केल्यानंतर एक महिन्याच्या आत वैयक्तिक संगणक/लॅपटॉप/टॅबलेट संगणक खरेदी करण्यात यावा व त्याबाबतची कागदपत्रे साक्षात्कित प्रतींसह अग्रिम मंजूर करण्याच्या प्राधिकाऱ्यास सादर करावीत. शासकीय अधिकारी/कर्मचारी यांना अग्रिमाची रकम अदा करण्यापूर्वी नमुना क्रमांक 20-Financial Rules, Form No. 20 मधील करारपत्र आणि संगणकाच्या खरेदीनंतर तात्काळ नमुना 21 (Financial Rules, Form No. 21) मधील नमुन्यात गहाणखत द्यावे लागेल.
- (५) अग्रिम अदा केल्यानंतर १ महिन्याच्या आत संबंधित अधिकाऱ्याने/कर्मचाऱ्याने संगणक खरेदी केला नाही, तर किंवा अग्रिमाचा गैरवापर केल्यास त्याच्याकडून संपूर्ण अग्रिम ७७.७५ टक्के व्याजदराने एकरकमी वसूल करण्यात यावा.
- (६) वैयक्तिक संगणकासाठी सीमा शुल्क आकार, व्हॅट इत्यादी आकार भरावयाची आवश्यकता निर्माण झाल्यास त्यासाठी वेगळा अग्रिम मंजूर करता येणार नाही.
- (७) वैयक्तिक संगणक अग्रिम हे स्थायी/अस्थायी अधिकारी/कर्मचारी यांना अनुज्ञेय असेल. अस्थायी कर्मचारी/अधिकारी यांना स्थायी कर्मचारी/अधिकारी यांच्याकडून प्रतिभूती बंधपत्र (Surety Bond) सादर करणे आवश्यक राहील.
- (८) वैयक्तिक संगणक अग्रिम हा शासकीय सेवेतील कालावधीत एकदाच अनुज्ञेय राहील. दुसऱ्यांदा वैयक्तिक संगणक अग्रिम अनुज्ञेय करता येणार नाही.
- (९) भविष्यनिर्वाह निधीमधून वैयक्तिक संगणकासाठी ना-परतावा रकम (रुपये ५०,०००) काढली असल्यास, वैयक्तिक संगणकासाठी अग्रिम मंजूर करता येणार नाही व तसे सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी प्रमाणित करणे आवश्यक राहील.

राज्यातील पोलीस दलातील कर्मचारी यांना घरबांधणीसाठी बँकांमार्फत कर्ज व्यवस्था करणे

राज्यातील पोलीस दलाचे संख्याबळ सुमारे २,२०,००० इतके असून यामध्ये वाढ होत आहे. या दलापैकी पोलीस शिपाई व पोलीस यांपैकी कार्यरत सहायक पोलीस निरीक्षक / पोलीस हवालदार, पोलीस नाईक, पोलीस शिपाई यांची एकूण संख्या ही सुमारे १,९१,०२६ इतकी आहे व त्याचे एकूण दलातील कर्मचारी याची तुलना करता ते ९२ टक्के इतके प्रमाण आहे. तसेच पोलीस उपनिरीक्षक यांची संख्या सुमारे ७,७६७ इतकी असून पोलीस निरीक्षक यांची एकूण संख्या जवळपास ३,००० इतकी आहे. राज्यातील पोलिसांची निवासस्थानांची मागणी स्वतःचे निवासस्थानाबाबत मागील ३ वर्षात प्राप्त झालेले अर्ज व उपलब्ध झालेला निधी इत्यादी विचारात घेता महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृह निर्माण महामंडळास पोलिसांसाठी घरबांधणीकरिता कर्ज घेण्याची व कर्मचारी यांना वितरीत करण्यासाठी परवानगी देण्यास मान्यता देण्याचा निर्णय मंत्रिमंडळाच्या दिनांक २३ मार्च २०१७ रोजी झालेल्या बैठकीत घेण्यात आला.

राज्यातील पोलीस दलातील विविध संवर्गातील कर्मचारी यांच्यासाठी घरबांधणी अग्रीमाकरिता बँकांकडून कर्ज घेऊन महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ यांच्यामार्फत पोलीस कर्मचारी यांना उपलब्ध करून देण्यास क्रमांक बीयुडी-०११७/प्र.क्र. २/आस्था-१ च्या दिनांक १० एप्रिल २०१७ च्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली आहे.

---

(२) वित्तीय आवश्यकता
(ii) Financial Requirements

तब्कता
TABLE

					(रुपये हजारत /Rs. in thousands)
	वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारलेले अंदाज	प्रतिवर्षीय अंदाज २०२२-२०२३
	Actuals 2020-2021	Budget Estimates 2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023
1	2	3	4	5	1
सांगणी क्र. बी-११					Demand No. B-11
(१६१०) शासकीय कर्मचार्याना कर्जे					7610 Government Servant Loans
(२०१) घरबाईप्रीसाठी आगाऊ रकमा	247125	885249	663937		885249
(२०२) मोटार वाहनांच्या खरेदीसाठी					(201) House Building Advances.
आगाऊ रकमा ..	14620	40740	30555		(202) Advances for purchase of Motor Conveyances.
(२०३) इतर वाहनाच्या खरेदीसाठी					(203) Advances for purchase of Other Conveyances.
आगाऊ रकमा ..	-	1	1		(204) Advances for purchase of Computer.
(२०४) संगणक खरेदी अग्रिम ..	5560	14390	10793		
एकूण ..	267305	940380	705283	940380	Total

कार्यक्रम-१४

नागरिकत्व प्रमाणपत्रे

प्रस्तावनात्मक टिप्पणी

नागरिकत्व

नागरिकत्व अधिनियम, १९५५ व नागरिकत्व नियम, २००९ तुसार परकीय नागरिकांना भारतीय नागरिकत्व देण्याबाबतची प्रकरणे या विभागातर्फे हाताळली जातात.

केंद्र शासनाच्या गृह मंत्रालयाच्या दिनांक २३ डिसेंबर २०१६ तसेच दिनांक २३ ऑक्टोबर २०१९ च्या अधिसूचनेन्वये पाकिस्तान, बांगलादेश व अफगाणिस्तान मधील अल्पसंख्याक समुदाय अर्थात हिन्दू, शीख, बौद्ध, जैन, पारसी व ख्रिश्चन या नागरिकांना नागरिकत्व प्रदान करण्यासंबंधातील अधिकार राज्यातील मुंबई (उपनगरसह), ठाणे, नागपूर व पुणे या जिल्ह्यांचे जिल्हाधिकारी यांना प्रदान केले आहेत. राज्यातील उर्वरित जिल्ह्यांचे अधिकार राज्याचे गृह सचिव यांना प्रदान करण्यात आले आहेत.

तक्ता २

TABLE II

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

(ii) Financial Requirements

तक्ता १

तपशील	प्रत्यक्ष खर्च २०२०-२०२१	अर्थसंकल्प २०२१-२०२२
1	2	3
केंद्रीय अधिनियम व विनियम यांच्या अंमलबजावणी-		
करिता संघराज्य यांना प्रदाने.		
५०-इतर खर्च २०७०-२०७१ (20700657)		
०१ वेतन .. 273526		463261
०५ बळिसे .. —		100
०६ दूरध्वनी, वीज व पाणीशुल्क .. 387		750
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च .. 30		66
१३ कार्यालयीन खर्च .. 143		288
१७ संगणकावरील खर्च .. 31		136
एकूण .. 274117		464601
८००-इतर खर्च .. —		—
५०-इतर खर्च .. 0		1600
२०७० इतर प्रशासनिक सेवा (२०७००३०७)		
भारित .. —		50
दत्तमत .. 274117		466201
एकूण .. 274117		466251

TABLE I

(રૂપયે હજારાત /Rs. in thousands)

સુધારિત અંદાજ ૨૦૨૧-૨૦૨૨	અર્થસંકલ્પીય અંદાજ ૨૦૨૨-૨૦૨૩	Particulars
Revised Estimates 2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	
4	5	1
Payment to State / Union Territories of Administration of Central Act and Regulation. Registration of Foreigners Act, 1939. (20700657)		
440098	500000	01 Salaries
75	100	05 Reward
675	750	06 Tel., Elect water charges
50	69	11 Domestic Travel Expenses
259	302	13 Office Expenses
102	143	17 Computer Expenses
441259	501364	Total
—	—	800-Other Expenditure
1200	1600	50-Other Charges
38	50	2070--Other Adm. Service (20700307) Charged
442459	502964	Voted
442497	503014	Total

केंद्रीय अधिनियम व विनियम यांचे प्रशासन

Administration of Central Acts and Regulations

तक्ता २ TABLE II

(अ) पोलीस आयुक्त, मुंबई यांचे कार्यालय (पोलीस उपआयुक्त, विशेष शाखा एक आणि दोन गुन्हा अन्वेषण विभाग, मुंबई)

(A) Office of the Commissioner of Police, Mumbai (D.C.P., SB-I, D. C. P., S. B.-II, C. I. D., Mumbai)

अ. क्र. Sr. No.	पदनाम Pay Scale	वेतनमान Pay Scale	पदसंख्या		Designation
			2021-2022	2022-2023	
1	2	3	4	2	
१ राजपत्रित—	Rs. Pay Band Grade Pay				I. Gazzeted—
सहायक पोलीस आयुक्त	.. S-20 : 56,100 - 1,77,500	..	2	2	Assistant Commisioner of Police.
पोलीस निरीक्षक	.. S-18 : 49,100 - 1,55,800	..	27	27	Police Inspector
	एकूण ..	29	29		Total
२ अराजपत्रित, वर्ग-३					II. Non-Gazzeted—Class-III
सहायक पोलीस निरीक्षक	.. S-15 : 41,800 - 1,32,300	..	26	26	Assistant Police Inspector
फौजदार } फौजदार (महिला) }	.. S-14 : 38,600 - 1,22,800	..	93	93	{ Police Sub-Inspector Police Sub-Inspector (Women)
अधीक्षक	.. S-14 : 38,600 - 1,22,800	..	1	1	Superintendent
प्रमुख लिपिक	.. S-13 : 35,400 - 1,22,400	..	2	2	Head Clerk
हवालदार (लेखनिक)	.. S-9 : 26,400 - 83,600	..	20	20	Head Constable (Writer)
हवालदार	.. S-9 : 26,400 - 83,600	..	26	26	Head Constable
वरिष्ठ श्रेणी लिपिक	.. S-8 : 25,500 - 81,100	..	3	3	Senior Grade Clerk
कनिष्ठ श्रेणी लिपिक	.. S-6 : 19,900 - 63,200	..	19	19	Junior Grade Clerk
टंकलेखक	.. S-6 : 19,900 - 63,200	..	7	7	Typist
पोलीस शिपाई (लेखनिक)	.. S-7 : 21,700 - 69,100	..	69	69	Police Constable (Writer)
पोलीस शिपाई	.. S-7 : 21,700 - 69,100	..	148	148	Police Constable
पोलीस शिपाई (वाहन चालक)	.. S-7 : 21,700 - 69,100	..	8	8	Police Constable Driver
	एकूण ..	422	422		Total
३ अराजपत्रित, वर्ग-४					Non-Gazzeted—Class-IV
मजूर	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	5	5	Mazdoor
सफाई कामगार	.. S-1 : 15,000 - 47,600	..	1	1	Sweeper
	एकूण ..	6	6		Total
	एकूण बेरीज ..	457	457		Grand Total

महाराष्ट्र सायबर

प्रस्तावना

राज्यात वाढत असलेल्या सायबर गुन्ह्यांवर प्रभावीपणे आळा घालणे, राज्यातील सर्व सायबर क्राईम गुन्हे इन्हेस्टीगेशन सेलमध्ये समन्वय साधणे तसेच राज्यातील सायबर गुन्हे यांचे एकत्रित समन्वय करण्यासाठी राज्यस्तरावर विशेष पोलीस महानिरीक्षक दर्जाच्या पदावरील अधिकाऱ्याची नियुक्ती करण्यात आलेली असून, त्यास विशेष पोलीस महानिरीक्षक, सायबर यांचेकडे पुढीलप्रमाणे कार्ये सोपविण्यात आलेली आहेत.

(१) सांख्यिकी :

- अ.** माहिती तंत्रज्ञान अधिनियम, २००० अन्वये व इतर कायद्यांचये दाखल झालेले गुन्हे ज्यात माहिती तंत्रज्ञान कायद्याची कलमे लावण्यात आलेली असतील अशा गुन्ह्यांची माहिती संकलीत करणे.
- आ.** उघडकीस आलेल्या गुन्ह्यांची माहिती, आरोपींची माहिती संकलीत करणे.
- इ.** न्यायालयात शाबित झालेल्या गुन्ह्यांची माहिती व न्यायालयाचे निकालपत्रे संकलित करणे, त्यांचा अभ्यास करणे.
- ई.** गुन्हे करण्याच्या पद्धतीचा अभ्यास करून गुन्हे कार्यप्रणाली (Modes Operandi) शोधणे
- उ.** आवश्यकतेनुसार या संदर्भात इतर माहिती गोळा करणे व त्याचे पृथक्करण करणे.
- ऊ.** माहिती तंत्रज्ञान कायद्याखाली गुन्ह्याचे संदर्भातल्या राज्यातल्या व केंद्रिय पातळीवरील परिषदांमध्ये राज्य पोलीस दलाचे प्रतिनिधीत्व करणे.

(२) गुन्ह्यांचा तपास :

- अ.** ज्या संवेदनशील व महत्त्वाच्या प्रकरणांचा तपास करण्याबाबत आदेश आले असतील अशा गुन्ह्यांचा तपास करणे.
- आ.** राज्यातील इतर सायबर क्राईम इन्हेस्टिगेशन सेलमधील तपासी अंमलदार यांना त्यांचेकडील गुन्हे तपासात मार्गदर्शन व तांत्रिक मदत करणे.
- इ.** सायबर गुन्ह्यांचे तपासाकरीता मोबाईल कंपन्या, आयटी कंपन्या व इंटरनेट सर्विस प्रोव्हायडर यांचेशी संपर्क साधून त्यांचेकडून गुन्ह्यांचे तपासासंदर्भात कोणतीही आवश्यक माहिती मागविण्याचे अधिकार असतील.
- ई.** इतर राज्यातील व केंद्र शासनाच्या तपास यंत्रणांबरोबर समन्वय साधणे.

(३) प्रशिक्षण :

- अ.** राज्यातील अधिकारी व कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षित करून मनुष्यबळ तयार करणे
- आ.** इतर प्रशिक्षण संस्थांमधील प्रशिक्षणाबाबत समन्वय ठेवणे. माहितीची देवाणघेवाण करणे व उपयुक्त प्रशिक्षण राज्यातील अधिकारी/कर्मचाऱ्यांना उपलब्ध करून देणेकरीता प्रयत्न करणे.
- इ.** निर्माण होणाऱ्या नवीन तंत्रज्ञानाबद्दल माहिती संकलीत करणे. त्याबाबत तज्ज्ञांशी संपर्क ठेवणे. तज्ज्ञांच्या सहाय्याने ते तंत्रज्ञान प्रशिक्षणात समाविष्ट करून प्रशिक्षणाचा अभ्यासक्रम अद्यायावत ठेवणे. सी-डॅक, पुणे, मिटकॉन, पुणे, सी.बी.आय. ॲकेडमी, गाझीयाबाद व केंद्र शासनाच्या सीडीटीएस या संगणक क्षेत्रातील अद्यायावत प्रशिक्षण देणाऱ्या संस्थांशी समन्वय ठेवणे.
- ई.** क्रिमिनल जस्टीस सिस्टममधील इतर अधिकारी व कर्मचारी यांना संगणक गुन्ह्याचे तपास व पुराव्याबाबत प्रशिक्षण देणे.

- उ. सॉफ्टवेअर, फिल्म व म्युझिक कंपन्यांशी संबंधीत तज्ज्ञ व्यक्ती व संरथा यांच्या सहकार्याने सायबर/कॉम्प्युटर, पायरसी गुन्ह्याबाबत परिसंवाद, संमेलने व कार्यशाळा आयोजित करणे.
- ऊ. सायबर क्षेत्रात काम करणाऱ्या NASSCOM, DSCI, फॉरेन्सिक लॅब, कलिना, मुंबई यांना भेटी आयोजित करून सायबर गुन्ह्यांच्या सखोल तपासाबाबत माहिती उपलब्ध करून देणे.

(४) सायबर सुरक्षा प्रकल्प :

महाराष्ट्र राज्याचा सर्वात महत्त्वकांक्षी सायबर सुरक्षा प्रकल्प राबविण्याची संपूर्ण जबाबदारी विशेष पोलीस महानिरीक्षक, सायबर व मअप्र, मुंबई कार्यालयास देण्यात आली असून, या प्रकल्पातर्गत खालील बाबी राबविण्यात येणार आहेत

- अ. TAIC (Technology Assisted Investigation Center) and District Cyber Lab
- ब. TAPAC (Technology Assisted Police Analytic Center)
- क. CERT-MH (Computer Emergency Response Team-Maharashtra)
- ड. Training (Capacity Building Center) व Center of Excellency in Cyber Security स्थापन करणे

(५) AMBIS प्रकल्प :

भारतामध्ये सर्व प्रथम महाराष्ट्र राज्य राज्यातील सर्व पोलीस स्टेशनपर्यंत Automated Multi Model Biometric Identification System (AMBIS) ही यंत्रणा राबविणारे राज्य असून, यामध्ये अटक व शिक्षा प्राप्त गुन्हेगारांचा बायोमेट्रिक अभिलेख संग्रहीत केला जाणार असून त्याद्वारे गुन्हे प्रकटीकरणाचे कामकाज जलद गतीने होण्यास मदत होईल.

- सदर प्रकल्पामध्ये राज्यातील एकूण ११६० पोलीस ठाणे, ४२ जिल्हा पोलीस घटक, ७ पोलीस परिक्षेत्रे, ४ Finger Print Bureaus, १० सेंट्रल जेल व १२ पोलीस प्रशिक्षण केंद्रे यांचा समावेश आहे.
- सदर यंत्रणा विशेष पोलीस महानिरीक्षक, महाराष्ट्र सायबर यांचेमार्फत कार्यान्वित (Go-Live) करून ही यंत्रणा राज्य गुन्हे अन्वेषण विभागास हस्तांतरण करण्यात येणार आहे.
- सदर प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीसंदर्भातील कार्यवाही पूर्ण झाली असून हा प्रकल्प नंजीकच्या काळात Go-Live करण्यात येणार आहे.

(६) DCU (Digital Crime Unit) :

महाराष्ट्र राज्यातील ऑनलाईन पायरसी रोखण्यासाठी व स्वामीत्व हक्क (Intellectual Property) यांची पायरसी रोखण्यासाठी विशेष पोलीस महानिरीक्षक, सायबर व मअप्र, मुंबई यांच्या अधिपत्याखाली डिजीटल क्राईम युनिट स्थापन करण्यात येत असून, याद्वारे ऑनलाईन पायरसीचे गुन्हे प्रकटीकरण व प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करण्यात येणार आहे.

(૨) વિત્તીય આવશ્યકતા-- (૩) Financial Requirements

તબક્કા ૧ TABLE I

(રૂપયે હજારાત/Rs. in thousands)

વર્ગીકરણ	પ્રથમ રકમા ચર્ચા 2020-2021	અર્થસકળીય અંદાજ Budget Estimates 2021-2022	સુધારિત અંદાજ Revised Estimates 2021-2022	અર્થસકળીય અંદાજ Budget Estimates 2022-2023	૭૦૮	
					૧	૧
સાગળી ક્રમાંક બી-૧, ૨૦૫૫						Demand No. B-I, 2055
અ. કાર્યાચે વર્ગીકરણ -						A. Activity Classification
(૦૦) (૧૦૧) ગુન્હે અન્યોષણ વાદક્ષતા						(૦૦) (૧૦૧) Criminal Investigation and vigilance
(૦૦) (૦૬) સાયબર વ મહિલા અસ્થ્યાચાર પ્રતિબંધાં (અન્નિવાર્ય) (૨૦૫૫-૫--૦૨૩)						(૦૦) (૦૬) Cyber and Prevention of atrocity against women (Committed) (2055 A 023)
દત્તમત	..	57019	68538	93644	101941	Voted.
એકુણ (અ)	..	57019	68538	93644	101941	Total "A"
બ. ઉદ્દિષ્ટનિઃાય વર્ગીકરણ						B. Objectwise Classification
સાયબર વ મહિલા						Cyber and PAW
૦૧ વેતન	..	29038	34762	34762	37891	01 Salaries
૦૨ મસ્તુરી	..	-	12	10	10	02 Wages
૦૩ અતિકાલિક ભત્તા	..	-	1	1	1	03 Overtime Allowances
૦૪ બદ્ધિસ્ત	..	50	100	75	100	05 Rewards
૦૬ દૂરધ્વની, વીજ વ પાણી દેયકે	323	630	567	630	630	06 Telephone, Electricity and Water charges.
૧૦ કંત્રાટી પદ્ધતીવર ઘેતલેલા .. સેવેરરિલ ખર્ચ.		-	-	1	1	10 Contractual Services
૧૧ દેશાત્રાત્ર પ્રવાસ ખર્ચ	..	239	1500	1000	1500	11 Domestic Travel Expenses
૧૨ વિદેશ પ્રવાસ ખર્ચ	..	-	150	113	150	12 Foreign Travel Expenses
૧૩ કાર્યાલયન ખર્ચ	..	3155	1085	34077	7500	13 Office Expenses
૧૪ ભાડેપદ્ધી વ કર	..	23830	26000	50539	50000	14 Rent, Rates and Taxes

(२) वित्तीय आवश्यकता-- (ii) Financial Requirements

तत्काल १ TABLE I

(रुपये हजारत/Rs. in thousands)

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा Actuals 2020-2021	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimates 2021-2022	सुधारित अंदाज Revised Estimates 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimates 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज Budget Estimates 2022-2023	
					1	
1	2	3	4	5	5	1
१६ प्रकाशने	..	..	..	..	..	16 Publications
१७ संगणकावरील खर्च	100	2250	1688	2250	2250	17 Computer Expenses
१८ सुईच्या दिवसांची भरपाई	..	..	5	4	5	18 Off Day Compensation
१९ आहार खर्च	..	..	1	1	1	19 Diet charges
२० इतर प्रशासकीय खर्च	..	..	15	11	15	20 Other Administrative Expenses.
२१ पुरवठा व सामग्री	..	..	100	75	100	21 Supplies and materials
२२ शस्त्रे व दारळगोळा	..	..	..	..	..	22 Arms and Ammunition
२३ पेट्रोल, टेल व चंगणा	..	..	1	1	1	24 Petrol, Oil, Lubricants
२४ पोशाख, राहुटी व भांडरे	..	72	250	150	150	25 Clothing and Tentage
२५ जाहिरात व प्रसिद्धी	..	212	500	375	500	26 Advertising and Publicity
२६ लहान बांधकामे	..	..	12	9	13	27 Minor Works
२७ व्यावसायिक सेवा	..	..	100	85	100	28 Professional and Special Services
२८ गुप्तसेवा खर्च	..	..	1000	750	1000	41 Secret Services Expenses
२९ इतर खर्च	..	..	12	9	12	50 Other Charges
३० मोटार वाहने	..	..	1	1	1	51 Motor Vehicles
३१ यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	..	..	50	10	10	52 Machinery and Equipments
एकूण (ब) स्थूल दरमत ..	57019	68538	93644	101941	Voted Total "B" Gross	

राज्य व विभागीय पोलीस तक्रार प्राधिकरण

मा. सर्वोच्च न्यायालयाने रिट याचिका (सिव्हिल) क्रमांक ३१०/१९९६ मध्ये दिनांक २२ सप्टेंबर २००६ रोजी दिलेल्या निदेशाची तरतुद महाराष्ट्र पोलीस अधिनियम, १९५१ मध्ये करण्याकरिता मंत्रिमंडळ उपसमितीने केलेल्या शिफारशीनुसार मंत्रिमंडळाने दिनांक १५ जानेवारी २०१४ रोजी निर्णय घेतला आहे. मंत्रिमंडळ निर्णयानुसार पोलीस तक्रार प्राधिकरणाची स्थापना तसेच इतर निदेशांची तरतुद करण्यासाठी महाराष्ट्र पोलीस (सुधारणा आणि पुढे चालू ठेवणे) अधिनियम, २०१४, दिनांक १ फेब्रुवारी २०१४ पासून अंमलात आला आहे.

२. यानुसार गृह विभाग सन २०१४ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक-३, दिनांक १ फेब्रुवारी २०१४ मधील प्रकरण दोन मधील २२ (प) व २२ (ट) अन्वये अनुक्रमे राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरण व विभाग स्तरीय पोलीस प्राधिकरणाची स्थापना करण्यात आली आहे. तदनंतर राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरण व विभागीय तक्रार प्राधिकरण अनुक्रमे प्रकरण क्र. २२ प व २२ स अन्वये स्थापन करण्यात आले.

३. सन २०१४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ मधील २२ प राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरणामध्ये खालील सदस्याची सुनिश्चिती करण्यात आली आहे.

- (१) उच्च न्यायालयाचे सेवानिवृत्त न्यायाधीश - अध्यक्ष
- (२) विशेष पोलीस महानिरीक्षक दर्जपेक्षा कमी दर्जाचा नसेल असा नियत वयोमानाने सेवानिवृत्त झालेला पोलीस अधिकारी - सदस्य
- (३) नागरी समाजातील मान्यवर व्यक्ती - सदस्य
- (४) राज्य शासनाच्या सचिव दर्जपेक्षा कमी दर्जाचा नसलेला एक सेवानिवृत्त अधिकारी - सदस्य
- (५) अपर पोलीस महासंचालक व महानिरीक्षकाच्या दर्जपेक्षा कमी दर्जाचा नसलेला अधिकारी - सदस्य सचिव

४. सदरहू राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरणाचे सदस्य यांचे अधिकार व कार्य तसेच पदावधी इत्यादी हे महाराष्ट्र पोलीस (सुधारणा आणि पुढे चालू ठेवणे) अधिनियम, २०१४ मधील कलम २२ क्यू आणि २२ र मधील तरतुदीनुसार विहित करण्यात आले आहे.

५. सदरहू राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरण, ४ था मजला, कुपरेज टेलिफोन एक्स्चेंज, महर्षि कर्वे रोड, नरीमन पॉईट, मुंबई ४०० ०२९ येथील जागेत प्रस्थापित झालेले आहे.

६. राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरणाचे अधिकार व कर्तव्ये पुढीलप्रमाणे आहेत :--

२२-क्यू (१) (अ) मधील एक ते तीन येथील नमूद केलेल्या एखाद्या पोलीस अधिकाऱ्याविरुद्ध :

- (१) पोलीस कोठडीतील मृत्यू
- (२) भारतीय दंड संहितेच्या कलम ३२० खाली व्याख्या केल्याप्रमाणे गंभीर दुखापत
- (३) बलात्कार किंवा बलात्कार करण्याचा प्रयत्न
- (४) विहित केलेली कार्यपद्धती न अनुसरता केलेली अटक किंवा स्थानबद्धता
- (५) भ्रष्टाचार
- (६) बलाद ग्रहण (खंडणी उकळणे)
- (७) जमीन अथवा घर बळकावणी
- (८) ज्यामध्ये कायद्याच्या कोणत्याही तरतुदीचे उल्लंघन कायदेशीर प्राधिकरणाचा दुरुपयोग याचा अंतर्भाव असे अशी इतर कोणतीही बाब.

७. भाग २२ क्यू उपविभाग ४ अन्वये राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरणास दिवाणी प्रक्रिया संहिता १९०८ खाली एखाद्या दिवाणी दाव्याची न्याय चौकशी करतेवेळी

- (अ) साक्षीदारांना समन्स पाठविणे व त्यांना हजर राहण्यास भाग पाडणे
- (ब) कोणत्याही दस्तऐवजाचा शोध घेण्यास व तो सादर करण्यास फर्माविणे
- (क) शपथ पत्रावर पुरावा स्वीकारणे
- (घ) कोणत्याही सार्वजनिक अभिलेख किंवा त्याची प्रत कोणत्याही न्यायालयाकडून किंवा कार्यालयाकडून मागविणे

(इ) साक्षीदारांची किंवा दस्तऐवजांची तपासणी करण्याकरिता समन्स काढणे इत्यादी संबंधात दिवाणी न्यायालयाला जे अधिकार आहेत ते सर्व अधिकार देण्यात आलेले आहेत.

(फ) राज्य शासनाकडून विहीत करण्यात येतील अशा कोणत्याही बाबी.

८. दिनांक २ जानेवारी २०१७ ते ३१ ऑक्टोबर २०२१ ह्या कालावधीत एकूण साधारणपणे १६४० तक्रार अर्जापैकी प्राधिकरणाकडून १४८१ तक्रार अर्ज निकाली व १५९ तक्रार अर्जावर कार्यवाही चालू आहे.

९. उपरोक्त कार्यवाहीसाठी, शासन निर्णय, गृह विभाग क्रमांक एमआयएस ३६१४/प्र. क्र. १३/पोल-१४, दिनांक १० सप्टेंबर २०१४ अन्वये राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरणाकरिता मुख्य प्रशासकीय अधिकारी १, प्रशासकीय अधिकारी १, तपास अधिकारी ६, अधीक्षक १, उच्च श्रेणी लघुलेखक १, निम्न श्रेणी लघुलेखक १, वरिष्ठ लिपिक ६, लिपिक टंकलेखक ३, वाहन चालक १, शिपाई ४ असा अधिकारी/कर्मचारी वर्ग मंजूर असून सहा विभागीय कार्यालयाकरिता एकूण प्रशासकीय अधिकारी ६, तपास अधिकारी ३५, अधीक्षक ६, उच्चश्रेणी लघुलेखक ६, निम्नश्रेणी लघुलेखक ६, वरिष्ठ लिपिक ६, लिपिक टंकलेखक १२, वाहनचालक ६, शिपाई १८ असा अधिकारी/कर्मचारी वर्ग मंजूर आहे.

१०. सन २०१४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ मधील २२ (स) नुसार विभागीय पोलीस तक्रार प्राधिकरणामध्ये खालील सदस्याची सुनिश्चिती करण्यात आली आहे.

(१) निवृत्त प्रधान जिल्हा न्यायाधीश	.. अध्यक्ष
(२) पोलीस अधीक्षकाच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जाचा नसेल असा नियत वयोमानाने सेवानिवृत्त झालेला एखादा अधिकारी.. सदस्य	
(३) पोलीस उप आयुक्त	.. सदस्य
(४) नागरी समाजातील मान्यवर व्यक्ती	.. सदस्य
(५) पोलीस उपअधीक्षकाच्या दर्जाचा किंवा त्याच्या समतुल्य दर्जाचा अधिकारी	.. सदस्य सचिव

राज्यात नाशिक, पुणे, अमरावती, औरंगाबाद, नागपूर तसेच नवी मुंबई (कोकण) येथे विभागीय पोलीस तक्रार प्राधिकरणे मंजूर झालेली आहेत तक्रारी किंवा चौकशी आणि शिफारशी, अध्यक्षांची नेमणूक, राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरणाचे अधिकार व कार्ये आणि त्यांनी राज्य शासनाला अहवाल सादर करणे यासंबंधातील अनुक्रमे कलमे २२-प, २२-क्यू व २२-र यांच्या तरतुदी योग्य त्या फेरफारासह, विभागीय स्तरीय पोलीस तक्रार प्राधिकरणास लागू केल्या आहेत.

नवी मुंबई (कोकण विभाग), औरंगाबाद, पुणे व नाशिक येथील विभागीय पोलीस तक्रार प्राधिकरण कार्यालय कार्यान्वित झाले.

आता नागपूर व अमरावती विभागीय कार्यालयांची पायाभूत सुविधा अंतिम टप्प्यात आहे. मा. उच्च न्यायालयाने उपलब्ध करून दिलेल्या इच्छुक उमेदवारांच्या नावांपैकी नागपूर व अमरावती येथे अध्यक्ष म्हणून नियुक्त केलेले सेवानिवृत्त जिल्हा/सत्र न्यायाधीश रुजू झालेले नाहीत, त्यामुळे नवीन अध्यक्षांच्या नियुक्तीबाबत कार्यवाही करण्यात येत आहे. सद्यास्थितीत सर्व विभागीय प्राधिकरण स्तरावरील अध्यक्ष व सदस्यांचे नियुक्तीसह विभागीय प्राधिकरण कार्यान्वित होत आहेत.

सन २०२१-२०२२ च्या अंदाजपत्रकाकरिता राज्य विभागीय पोलीस तकार प्राधिकरणाची माहिती

(ब) वित्तीय आवश्यकता

रुपये हजारांत

	तेलाशीर्फ	प्रत्यक्ष रक्कम	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारलेले अंदाजपत्रक	अर्थसंकल्प
		सन २०२०-२०२१	सन २०२१-२०२२	सन २०२१-२०२२	सन २०२२-२०२३
		2	3	4	5
गृह विभाग मागणी क्र. B-1					
१०५५ (००) (०४) २०५५ ०६९६					
राज्य विभागीय					
तकार प्राधिकरण					
०१ वेतन	3040	15720	8934	17135	
०६ दूरध्वनी/विद्युत	2600	400	360	400	
१० कंत्राटी सेवा	15921	41767	37590	41767	
११ देशांतर्गत प्रवास	--	200	150	210	
१३ कार्यालयीन खर्च	1887	18410	16569	17800	
१४ भाडेपटी	34035	34075	30668	34075	
१७ संगणक खर्च	--	1764	1323	1510	
२७ लहान बांधकामे	--	1	1	1	
२८ व्यावसायिक सेवा	--	70	1	70	
५० इतर खर्च	--	20	1	20	
	एकूण	55143	112427	95597	113068

सन २०२२-२०२३ च्या अंदाजपत्रकाकरिता राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरणाची माहिती

(इ) कर्मचारी विषयक गोषवारा

गृह विभागाकडील एमआयएस-३६१४-पोल-३, दिनांक १० सप्टेंबर २०१४ अन्वये मंजूर पदे

पदनाम १	७ व्या वेतन आयोगानुसार सुधारित वेतनस्तर २	राज्य पोलीस तक्रार प्राधिकरणासाठी मंजूर पदे ३	विभागीय पोलीस तक्रार प्राधिकरणासाठी मंजूर पदे ४
मुख्य प्रशासकीय अधिकारी	S-20 : ५६,१०० - १,७७,५००	१	०
प्रशासकीय अधिकारी	S-15 : ४१,८०० - १,३२,३००	१	६ (प्रत्येक विभागासाठी एक)
तपास अधिकारी (सेवानिवृत्त राजपत्रित पोलीस अधिकारी)	अंतिम वेतन/पेन्शन सूत्र	६	३५ (प्रत्येक जिल्ह्यासाठी एक)
अधीक्षक	S-14 : ३८,६०० - १,२२,८००	१	६ (प्रत्येक विभागासाठी एक)
उच्चश्रेणी लघुलेखक	S-15 : ४१,८०० - १,३२,३००	१	६ (प्रत्येक विभागासाठी एक)
निम्नश्रेणी लघुलेखक	S-14 : ३८,६०० - १,२२,८००	१	६ (प्रत्येक विभागासाठी एक)
वरिष्ठश्रेणी लिपिक	S-८ : २५,५०० - ८१,१००	६	६ (प्रत्येक विभागासाठी एक)
लिपिक टंकलेखक	S-६ : १९,९०० - ६३,२००	३	१२ (प्रत्येक विभागासाठी दोन)
वाहनचालक	S-६ : १९,९०० - ६३,२००	१ (बाह्य यंत्रणेद्वारे)	६ (प्रत्येक विभागासाठी एक बाह्य यंत्रणेद्वारे)
शिपाई	S-१ : १५,००० - ४७,६००	४ (बाह्य यंत्रणेद्वारे)	१८ (प्रत्येक विभागासाठी तीन बाह्य यंत्रणेद्वारे)
एकूण संख्या		२५	१०१ (७७ नियमित + २४ बाह्य यंत्रणेद्वारे)

येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे-४११ ००६